

Demografija smrtnosti i kultura smrti na Barbanštini 1909. - 1918.

Porubić Kukal, Slavica

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:135397>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-26**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli

SLAVICA PORUBIĆ KUKAL

DEMOGRAFIJA SMRTNOSTI I KULTURA SMRTI NA
BARBANŠTINI 1909. – 1918.

Diplomski rad

PULA, 2021.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Filozofski Fakultet
Odsjek za povijest

SLAVICA PORUBIĆ KUKAL

**DEMOGRAFIJA SMRTNOSTI I KULTURA
SMRTI NA BARBANŠTINI 1909. – 1918.**

Diplomski rad

JMBAG: 0303054792, redovna studentica

Studijski smjer: diplomski studij povijesti

Znanstveno područje: humanističke znanosti

Znanstveno polje: povijest

Znanstvena grana: hrvatska i svjetska moderna i suvremena povijest

Mentorica: prof. dr. sc. Iva Milovan Delić

Komentorica: nasl. prof. dr. sc. Mirela Altić

PULA, rujan 2021.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana Slavica Porubić – Kukul, kandidatkinja za magistru povijesti ovime izjavljujem da je ovaj Diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Diplomskog rada nije napisan na nedozvoljeni način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Student

U Puli, 27. rujna. 2021.

IZJAVA O KORIŠTENJU AUTORSKOG DJELA

Ja, Slavica Porubić – Kukul, dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj diplomski rad pod nazivom *Demografija smrtnosti i kultura smrti na Barbanštini 1909. – 1918.* koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, 27. rujna 2021.

Potpis

SADRŽAJ

UVOD	7
Osvrt na relevantne rezultate povijesne demografije	9
1. Barban i Barbanština kroz povijesna vrela do danas	10
1.1. Crkve matičnog ureda Barban i kapelanija na Barbanštini	18
1.2. Matične knjige	21
2. Preminuli na području Barbanštine od 1900. – 1918.	25
2.1. Preminuli kroz godine 1909. – 1918.	25
2.2. Preminuli kroz mjesece 1909. – 1918.	28
2.3. Preminuli po spolu	32
2.4. Preminuli po životnoj dobi	39
2.4.1. Novorođenčad u susretu s Atropom (0-28 dana starosti)	42
2.4.1.1. Novorođeni – smrt do sedam dana života	46
2.4.2. Od 29 dana do 12 mjeseci	51
2.4.3. U prvoj prohodali, potrčali i u šestoj zaspali	56
2.4.4. Utihnuli osmijesi od sedme do četrnaeste	59
2.4.5. Prekinuta mladost u petnaestoj	62
2.4.6. Zaustavljeni u usponu snage	64
2.4.7. Preminuli u pedesetima	66
2.4.8. Preminuli od 60 do 69 godina života	68
2.4.9. Kad zakuca na vrata u sedamdesetima	70
2.4.10. Odlazak u osamdesetima	72
3. Uzroci smrti na Barbanštini 1909. – 1918.	78
3.1. Slabost, klonulost ili <i>debilitas</i> u MKU	83
3.1.1. Smrtnost blizanaca	87
3.2. <i>Puerperalna</i> groznica – uzrok smrti	87
3.3. Respiratorne bolesti u MKU	91
3.3.1. Tuberkuloza ili sušica – <i>phthiza</i> – <i>TBC</i>	95
3.4. Španjolska gripa ili <i>febris hispanica</i>	102
3.5. Ostale zarazne bolesti	107
3.6. Ostale bolesti i stanja kao uzroci smrti	110
3.7. Stopa mortaliteta 1910. na Barbanštini	117
4. Kultura smrti na Barbanštini	120

4.1.	Kad škrenca malo zvono	121
4.2.	Odar u kući	122
4.3.	Put groblja	124
4.4.	Križ i humak	126
4.5.	Ime uklesano u kamenu	128
4.6.	Da se ne zaboravi	129
	Povratak domovini	135
	Zaključak	138
	Popis literature	141
	PRILOZI: fotografije i slike geografskih karata Istre	150
	Sažetak	151
	Abstract	152

UVOD

Obrađivano područje obuhvaća današnju općinu Barban, s bivšim naseljima (od 2011. u sastavu naselja Sutivanac), s okolicom u koju ulaze i tadašnje kapelanije: Hreljići, Prnjani i Šaini. U samom naslovu sadržana je tema ovog rada koja iziskuje istraživački rad na matičnim knjigama umrlih¹ (MKU) kao relevantnog izvora za dobivanje potrebnih podataka, koristeći metodu analize sinteze, statističko-matematičke metode, metode deskripcije, indukcije, komparacije, generalizacije i specijalizacije. U dijelu naslova sadržana je i tema o kulturi smrti koja zahtijeva drugačiji pristup istraživačkom radu s odlaskom na teren, prikupljanju materijalnih dokaza i priloga dokumentiranih u obliku fotografija te korištenje metode intervjuiranja živućih svjedoka jednog vremena u kojem su nastala njihova sjećanja (prenesena od predaka, najčešće roditelja). U sklopu kulture smrti, da se ne zaboravi i zbog pijeteta na žrtve Prvog svjetskog rata, analizirat će se i obraditi dostupni podaci o poginulima s područja Barbanštine, vezano za sam rat, koristeći relevantnu literaturu.

Metodologija rada obuhvatit će analizu matičnih knjiga, uz potporu literature o dosadašnjim sličnim istraživanjima te strukturiranje rada po poglavljima. Analizi podataka upisanih u MKU pristupa se sa ciljem utvrđivanja broja preminulih od 1909. –1918., ujedno uspoređujući petogodišnje mirnodopsko razdoblje, 1909. – 1913., s petogodišnjim ratnim razdobljem, 1914. – 1918.² Prikazat će se prirodno kretanje stanovništva koje uključuje mortalitet na području Barbanštine. Istraživanje će se dobrim dijelom usmjeriti na povezanost socioekonomskih elemenata s uzrocima smrti prije rata i u samom Velikom ratu, te time odgovoriti na pitanje koliko su uvjeti života participirali u smrtnom ishodu u datim okolnostima (glad, suša, rat). Time se želi utvrditi u kojem razdoblju je povećana smrtnost i postoji li korelacija između ratnih događanja

¹ Na osnovu Uredbe (EU) 2016/679 europskog parlamenta i Vijeća, od 27. travnja 2016., o zaštiti pojedinaca u vezi s obradom osobnih podataka i o slobodnom kretanju istih, Agencija za zaštitu osobnih podataka RH, oslanjajući se na doneseni zakon u RH, odobrila je pristup istima. Hrvatski sabor je u lipnju 2018. donio odluku o proglašenju *Zakona o arhivskom gradivu i arhivima* (NN 61/18 i 98/19, br. dokumenta 1265), na osnovu kojeg je izvor, tj. MKU bio dostupan, a prema kojem su u ovom izvoru osobni podaci u javnom arhivskom gradivu dostupni za korištenje 100 godina od rođenja osobe na koju se osobni podatak odnosi ili nakon smrti iste.

https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/full/2018_07_61_1265.html 16.05.2020., 18.06.2021.

² Prvi svjetski rat započeo je u kolovozu 1914. i trajao do 11. 11. 1918. D. Dukovski, *Ozrcaljena povijest: uvod u suvremenu povijest Europe i Europljana*, Leykam international, Filozofski fakultet u Rijeci, Zagreb 2012., 188.

i specifičnih uzroka smrti te može li se na malom uzorku zaključiti njihova presudna uloga u dobivenim rezultatima.

Prema J. Geli demografska tranzicija mortaliteta u Hrvatskoj započela je padom smrtnosti odraslog stanovništva jer se od 1880. do 1910. udio umrle dojenčadi i djece do 5 godina starosti u ukupnom broju umrlih povećao s 48 % oko 1880. godine na 50 % oko 1910 godine.³ S obzirom na tranziciju mortaliteta i svjesnosti da se radi o malom uzorku, radom se želi utvrditi je li smrtnost veća kod odraslog stanovništva ili u dojenačkoj dobi i dobi djece.

Rad je nakon sadržaja i uvoda, koncipiran kroz četiri poglavlja te slijedi zaključak, popis literature, popis priloga i sažetak. U prvom poglavlju kroz povijesna vrela slijedi upoznavanje s područjem Barbanštine i njegovim znamenitostima. Drugo poglavlje temelji se na izvoru tj. analizi matičnih knjiga umrlih (MKU). Za uzorak je uzeto 5 godina prije rata (1909. – 1913.) i 5 ratnih godina (1914. – 1918.). Iz toga proizlazi istraživačko pitanje u kojem razdoblju je bila veća smrtnost, prije *Velikog rata*⁴ ili u ratnim godinama, te zašto je tome tako. Prikazat će se distribucija preminulih po mjesecima, spolu i životnoj dobi, s naglaskom na dojenačku, fertilnu i stariju dob te odgovoriti na pitanje u kojim mjesecima je smrtnost najveća, odnosno najmanja te koja je dob najugroženija. Treće poglavlje odnosi se na uzroke smrti po grupacijama, od respiratornih i zaraznih bolesti te bolesti i simptomima krvožilnog sustava, gastrointestinalnog i ostalih sustava. Cilj je uočiti razlike uzroka smrti između mirnodopskog i ratnog razdoblja, te odgovoriti na pitanje koji uzroci imaju najveći, a koji najmanji udio u smrtnosti. Cilj je i filtrirati uzroke po životnoj dobi te odgovoriti na pitanje o obimu njihove prisutnosti u dojenačkoj, fertilnoj i starijoj dobi. Četvrto poglavlje odnosi se na kulturu smrti. Cilj je istražiti i prikazati običaje vezane uz smrt bližnjih, te običaje vezane uz pogrebe. Iznijet će se usmena građa kazivača/ica nastale usmenom predajom starijih, uglavnom članova njihove obitelji. Postavlja se pitanje sličnosti i

³ J. Gelo, „Neke specifičnosti demografske tranzicije u Hrvatskoj“ u Zbornik sažetaka znanstvenog skupa *Demografija u Hrvatskoj*, ur. A. Akrap, I. Čišpin i J. Gelo, Ekonomski fakultet Sveučilište u Zagrebu, Katedra za demografiju, 2012., 1.

⁴ Sam naziv *Veliki rat* za Prvi svjetski rat govori o nezapamćenim razmjerima njegovog širenja i posljedicama koje su iza njega ostale. D. Dukovski, 192.

različitosti u tim običajima od kapelanije do kapelanije, te može li se kroz njih uočiti povezanost čitave jedne zajednice, odnosno mikrolokacije kao što je Barbanština.

U sklopu kulture smrti, da se ne zaboravi, koristit će se *Popis gubitaka* ili *Verlustliste* te analizirati popis stradalih u Prvom svjetskom ratu s područja Barbanštine, a s ciljem saznanja o njihovom ukupnom broju stradavanja, te odgovoriti na pitanje kojoj životnoj dobi pripadaju brojčano najviše smrtno stradali vojnici, te koje godine je udio (%) smrtnosti od vojnih nedaća najveći od ukupno stradalih s imenovanog područja. I na kraju, zahvaljujem se mentorici i profesorici Ivi Milovan Delić na strpljivosti, podršci i smjernicama, te komentorici profesorici Mireli Altić na savjetima i ustupljenom materijalu. Ovom prilikom zahvaljujem se prof. Igoru Dudi, mentoru pri mom Završnom radu. Zahvaljujem svojoj obitelji, a osobito mom ocu koji mi je bio najveća podrška. Nije dočekao kraj ovog rada i zato ga posvećujem njemu, sukrivcu u kreaciji moga bića.

Osvrt na relevantne rezultate povijesne demografije

Pojam *demografija* u naslovu (*demos* = narod + *graphein* = opisati) označava znanstvenu disciplinu koja proučava kretanja stanovništva, a počinje se razvijati polovicom 19. st. u Francuskoj. Pojam prvi uvodi francuski statističar i prirodoslovac Achille Guillard (1799. – 1876.) Cilj demografije je spoznati kako se u određenim društveno-ekonomskim uvjetima i po kojim zakonitostima stanovništvo razvija. Demografija se ne bavi samo brojem ljudi već i dobno spolnim, socijalnim strukturama te njihovim utjecajima na razvoj određene zajednice u gospodarskim i drugim aspektima. Demografija smrtnosti kao negativna komponenta prirodnog kretanja predstavlja smanjivanje ukupnog broja stanovništva, što se odražava na cjelokupni društveno – ekonomski razvoj jedne zemlje, u ovom slučaju mikrolokacije.⁵ Osnivačima teorije demografske tranzicije, smatraju se Amerikanci Warren S. Thompson i Franck W. Notestein, spominje se i francuz Adolphe Landry zbog svoja dva rada objavljena 1909. godine.⁶ Demografska tranzicija u Hrvatskoj otpočela je

⁵ *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021.

13. 2. 2021. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=14510>

⁶ J. Gelo, *Demografske promjene u Hrvatskoj od 1780. do 1981. g.*, Globus Zagreb, 1987., 17.

1880.-tih padom općih stola mortaliteta ispod 30 umrlih na 1000 stanovnika, izuzev ratnih godina. Ubrzana je uslijed dva svjetska rata i iseljavanja mlađeg stanovništva početkom 20. st.⁷ U Zagrebu je 1875. osnovan Kraljevski zemaljski statistički ured i od tada se u Hrvatskoj razvija demografija. Njezinim istraživanjem, kao ekonomisti, bave se Ivan Klauzer, Alica Wertheimer-Baletić, Jakov Gelo i Anđelko Akrap, te geografi Mladen Ante Friganović, Ivo Baučić, Ivo Nejamšić i Stjepan Šterc te statističar Mirko Korenčić.⁸

1. BARBAN I BARBANŠTINA KROZ POVIJESNA VRELA DO DANAS

Barbanština je stoljećima pisala svoju povijest uz mih i roženice. (...) Crvena zemlja (...) ovdje je bila i sveta i prokleta: od mnogo rada, znoja i umijeća napunile bi se male seljačke konobe; ali kad bi udarile suše i grad, hrane ni za pola strpljivih i u sebe okrenutih ukućana.⁹

Barbanština (slika 1.) zauzima istočni dio Istre. Postanak u geološkom smislu vezan je za *razdoblje krede (turan)*, a dolina rijeke Raše nastala je tijekom kvartara ili *holocena*. Taj dio Istre prekriven je crvenom zemljom, nastalom *rubifikacijom kalcijeva karbonata*, uslijed djelovanja *korozivnih voda*. Pojas *submediteranske vegetacije* prisutan je u očuvanim šumama hrasta medunca i bijelog graba u Boljunki smještenoj između Želiski i Barbana.¹⁰ Zemlja crvenica pogodna je za uzgoj ratarskih kultura, vinograda, voća, a šume pokrivaju 1/3 površine Barbanštine i nemaju većeg značaja u proizvodnji drvne mase. Bogate su niskom divljači kao što su zečevi, fazani, jarebice i dr. Površinske vode nalaze se u samoj rijeci Raši.¹¹ Barban je prema popisu stanovništva iz 2011. godine s 221 stanovnikom utvrđeni gradić i središte istoimene

⁷ J. Gelo, „Neke specifičnosti demografske tranzicije u Hrvatskoj“, 1.

⁸ *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=14510> 13. 2. 2021.

⁹ *Zavičajna knjiga Barban i Barbanština*, ur. M. Kalčić, Izdavačka zajednica čakavskog sabora, Pula 1976., 5.

¹⁰ K. Buršić, Matijašić, R. Matijašić, „Barban i Barbanština kroz povijest, Prstenac“ *Društvo Trka na Prstenac*, ur. B. Blažina, Barban, 2006., 17.

¹¹ *Zavičajna knjiga Barban i Barbanština*, ur. M. Kalčić, Izdavačka zajednica Čakavskog sabora, Pula 1976., 19.

općine s ukupno 2721 stanovnikom, od toga osoba ženskog spola 1.416 i muškog 1.305 osoba.¹²

Glavna ulica pruža se od Velikih¹³ (sl. 2.) na zapadu do Malih vrata (sl. 3.) na istoku. Velika Vrata s grbom obitelji Loredan potječu iz 1720. godine, a ostaci kaštela (sl. 4.) većim dijelom izgrađeni su u 17. i 18. st. Sve su kule kaštela zajedno s bedemom 1701. uključene u sjeverno bočno pročelje današnje crkve sv. Nikole. Kroz povijest Barbanštine smještenoj između Labina na istoku i Žminja na zapadu, te područja s desne strane donjeg dijela rijeke Raše izmjenjivale su se različite vlasti i uprave. Samo naselje podignuto je iznad Raškog zaljeva, 28 km sjeverno od Pule.¹⁴ Cesta koja prolazi kroz Barban spaja ga s Marčanom, Lobarikom, Šijanom i centrom Pule, s jedne strane te Labinštinom prema Rijeci s druge.¹⁵ Barban se prvi puta spominje u 8. st., za vrijeme vladavine Bizanta Dalmacijom i Istrom. Datiranje njegovog postanka smješta se u 6. stoljeće. Njegov smještaj u južnom dijelu istočne obale Istre je na visoravni koja se spušta prema rijeci Raši, dijeli Puljštinu od Labinštine.

U srednjem vijeku ima status kaštela, što je zadržao u vrijeme Mletačke Republike. Gradina blizu Puntere, Prezanak, kod Hrboki, Grubišnjak i Stari Gočan zapadno od zaselka Rojnići svjedoče o nastanjenosti Barbanštine u najstarije doba.¹⁶ S imenom Barban te s posjedima na istoimenom području povezuje se obitelj *Barbius/Barbus* (1150. *visuc Parpanus*). Barban se spominje u ispravama iz 12. st.¹⁷ U 11. stoljeću barbanska županija naziva se *Gočanskom* ili *Gačanskom*.¹⁸ U 12. stoljeću spominje se barbanski župan *Pribislav* i župan *Miroslav iz Gočana*.¹⁹ Godine

¹² Državni zavod za statistiku (DZS), Popis stanovništva 2011. <https://www.dzs.hr/> 19. 04.2021.

¹³ Slika 2: Velika vrata. Autorica: S. Porubić Kukul, 18.04.2021.

¹⁴ K. Regan i B. Nadilo, http://casopis-gradjevinar.hr/assets/Uploads/JCE_65_2013_1_67-79_Kasteli.pdf, 13. 2., 2021.

¹⁵ A. Perkov, „Barbanština-gospodarski pomaci između dva svjetska rata“, *Barbanski zapisi sv. 3.*, Zbornik radova znanstvenog skupa „Barban i Barbanština od prapovijesti do danas“, Barban, 2015., 234.

¹⁶ S. Bertoša, *Barban i Mletački Loredani, Život u pokretu ljudi i događaji*, Katedra Čakavskog sabora Pazin, Općina Barban, DAPA, Pazin, Sveučilište Jurja Dobrile, Pula 2015., 109.

¹⁷ K. Buršić Matijašić, „Toponimi gradina Barbanštine“, *Barbanski zapisi svezak 4.*, Zbornik radova znanstvenog skupa „Barban i Barbanština od prapovijesti do danas“, Barban, 2016., 21., R. Matijašić, „Antičko naslijeđe u toponimiji Istre, Toponimi tipa -an, -ana u Istri i Dalmaciji“, *Histrija Historica, br.2*, Pula 1981., 107.-133.

¹⁸ K. Buršić Matijašić, 21.; Lina Pliško, „Govor Barbanštine“, *Tabula, sv.2*, FF, Pula 2000., 9.-10.

¹⁹ K. Buršić Matijašić, 21., L. Kirac, *Crnice iz istarske povijesti*, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb, 1946., 133.

1199. barbanski župan *Pribislav* postigao je nagodbu s *puljskim podestatom Rugerijem* o svojoj podložnosti pulskom sudu i obvezi podavanja pulskoj komuni.

U srednjem vijeku, kao feud akvilejske patrijaršije, Barban je pod upravom goričkih grofova. Nakon njih prelazi u habsburške ruke. Početkom 16. st., stradavanjem u Cambraiskom ratu (1508.-1523.) između Mletačke Republike i Habsburške Monarhije, zatražio je zaštitu Venecije (1516.). Od druge polovice 16. stoljeća pa do propasti Mletačke Republike 1797. postojao je *Barbansko-rakljanski*²⁰ *feud obitelji Loredan*, uključivo s Barbanom, *kupljenim na javnoj dražbi za 14.760 dukata*. U njihovom posjedu ostaje kao privatna gospoštija sve do druge polovice 19. stoljeća. Feudu su pripadala i naselja na koja nailazimo u MKU 1909. – 1918.: *Balići, Belavići, Bičići, Borinići, Bratulići, Cvitići, Dragozeti, Glavani, Grandići, Hreljići, Hrboki, Jurićev Kal, Koromani, Kožljani, Manjadvorci, Medančići, Melnica, Orihi, Petehi, Prhati, Prnjani, Puntera, Rajki, Rebići Šajini, Vadreš i Želiski*,²¹ te neki manji zaseoci. Danas pripadajući Sutivanac koji je prema popisu stanovništva iz 2011. najveće naselje na Barbanštini, za vrijeme Loredana, u sklopu austrijskih posjeda, bio je u sastavu Istarske knežije.²² Za vrijeme Napoleonovih ratova, Loredani privremeno napuštaju Barban koji 1805. dolazi pod francusku vlast, uključen u Napoleonovu Kraljevinu Italiju. Napoleonovim slomom, vlast u Barbanu preuzima Habsburška Monarhija i vraća plemićkoj obitelji Loredani 1813., pod čijom upravom ostaje do 1869., u vrijeme ukidanja feudalnih prava.²³

Uz Barban povezano je ime kanonika Petra Stankovića, rođenog 1771., a njegova kuća iz 1838., projektirana u klasicističkoj arhitekturi, postoji i danas. Kao svećenik bavio se i arheologijom, jezikoslovljem te je bilježio narodne običaje. Međunarodni ugled stekao je svojim izumima, a izdvaja se stroj nazvan *Spolpoliva*, za odvajanje koščica masline od mesnatog ploda, a u sklopu toga i odgovarajući nepomični ili prijenosni tijesak *Torchioliva*, što je ubrzalo preradu maslina i proizvodnju

²⁰ Barbansko-rakljanski feud Pazinska knežija izgubila je poslije Tridentske arbitrarne odluke 1535. godine (Pazinska knežija povijesni je naziv za austrijski dio Istre u srednjem i novom vijeku). <https://www.istrapedia.hr/hr/natuknice/283/pazinska-knezija>, 18.05.2021.

²¹ Njihov smještaj može se vidjeti na slikama 1 i 2: *karta Istre iz 1911. i 1914.*, s unesenim promjenama. Karte je iz privatnog arhiva ustupila M. Altić.

²² Kao politički pojam, obuhvaćao je čitav teritorij austrijske Istre.

²³ S. Bertoša, *Barban i Mletački Loredani, Život u pokretu ljudi i događaji*, 109.

ulja.²⁴ Umro je 1852. i pokopan na groblju u Barbanu.²⁵ Njemu u čast posvećen je Memorijal „Barban u srcu“ koji se održava krajem veljače svake godine.

Uz ime Barban neizostavna je i *Trka na prstenac*²⁶ koja u povijesnim vrelima datira iz 1696. godine. Uz pomoć zapisa ljetopisca Josipa A. Batela²⁷ i istraživanja povjesničara D. Klena, obnovljena je 1976. godine te Barban postaje prepoznatljiv i van granica Istre. Održava se i danas, svake godine u drugoj polovici mjeseca kolovoza.²⁸ Barbanština je orijentirana prema turizmu, uzgoju maslina i vinove loze. U mjesecu rujnu održava se fešta smokve i smokvenjaka. Tu je i nezaobilazna regata Barbanske rivijere na Blazu, u srcu sezone, mjesecu srpnju. U studenom se obilježava Martinje u Bičićima, a listopad u Draguzetima zaokružuje jesen s izložbom gljiva.²⁹ Barban se može podičiti autohtonim suvenirom

„*Barbanski rančin*“, naušnicom izrađenom prema originalu iz 11. stoljeća, primjeri se čuvaju u Arheološkom muzeju u Puli.³⁰ Današnju općinu Barban čine slijedeća naselja: *Balići II., Barban, Bašići, Bičići, Borinići, Bratulići, Cvitići, Dolica, Draguzeti, Glavani, Gorica, Grandići, Hrboki, Jurićev Kal, Koromani, Kožljani, Manjadvorci, Medančići, Melnica, Orihi, Petehi, Puntera, Rajki, Rebići, Rojnići, Sutivanac, Šajini, Vadreš, Varož, Želiski* i neki manji zaseoci.³¹ Prema popisu stanovništva 2011. Barban je najveće naselje na Barbanštini.³²

Arhitektura Barbana iz razdoblja baroka i gotike, freske i glagoljski zapisi u crkvi sv. Antuna i glagoljski grafiti u crkvi sv. Jakova, gradske zidine, palača i loža obitelji

²⁴ M. Bertoša, „Pet pisama Petra Stankovića u rukopisnom fondu Accademije dei Concordi u Rovinju“, *Barbanski zapisi*, sv. 2., Zbornik radova znanstvenog skupa „Barban i Barbanština od prapovijesti do danas, Barban, 2014., 118.

²⁵ <http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=205> 12. 02. 2021.

²⁶ Održavala se u danima sajma, a učesnici su bili imućni građani i plemići koji su posjedovali konja i vitešku opremu. P. Batel, „Pučki običaji na Barbanštini“, *Barbanski zapisi*, sv. 3., Zbornik radova znanstvenog skupa „Barban i Barbanština od prapovijesti do danas, Barban, 2015., 332.

²⁷ Josip Batel sve dokumente koje je prikupio i prepisao, ostavio je don Luki Kircu koji je iste pred fašistima sklonio u Zagreb gdje se nalaze i danas. S. Orbanić, A. Žigant, *Zataj(e)na Istra, Imena naselja i rudina u hrvatskoj Istri, Inventar za povijesno sjećanje*, Korenika-Udruga za promicanje istarske tradicijske baštine, Pula 2013., 82.

²⁸S. Bertoša, *Barban i Mletački Loredani, Život u pokretu ljudi i događaji*, 5.- 9., 195.

²⁹ <https://www.lag-juznaistra.hr/barban> 11. 09. 2021.

³⁰Turistička zajednica Barban, <https://tz-barban.hr/barban-2/> 12. 2. 2021.

³¹ A. Perkov, 226.

³² Turistička zajednica Barban, <https://tz-barban.hr/barban-2/> 13. 2. 2021.

Loredan, viteška igra Trka na prstenac zaokružuju Barban zajedno s crkvama na Barbanštini.³³

I na kraju spomenut će se *Franciskanska izmjera*³⁴ kojom su početkom 19. st. prvi puta obuhvaćene i hrvatske zemlje pod Habsburškom Monarhijom. Katastarskom izmjerom Austrijskog primorja obuhvaćena je i tadašnja Pokrajina Istra. Katastar je prema izmjeri dobio naziv *Franciskanski katastar*³⁵. Upravo se iz njega kao izvora može iščitati da su u samom Barbanu uglavnom živjeli upravitelji, obrtnici, svećenici i liječnici, dok je ostalo stanovništvo živjelo po naseljima prikazanim na karti Barbanštine. (Slika 1.).

Nakon uspostave hrvatske države 1993. Barban *novim ustrojem lokalne samouprave obuhvaća katastarske općine Barban, Prnjani, Gočan, Sutivanac i sjeverni dio katastarske općine Rakalj*.³⁶

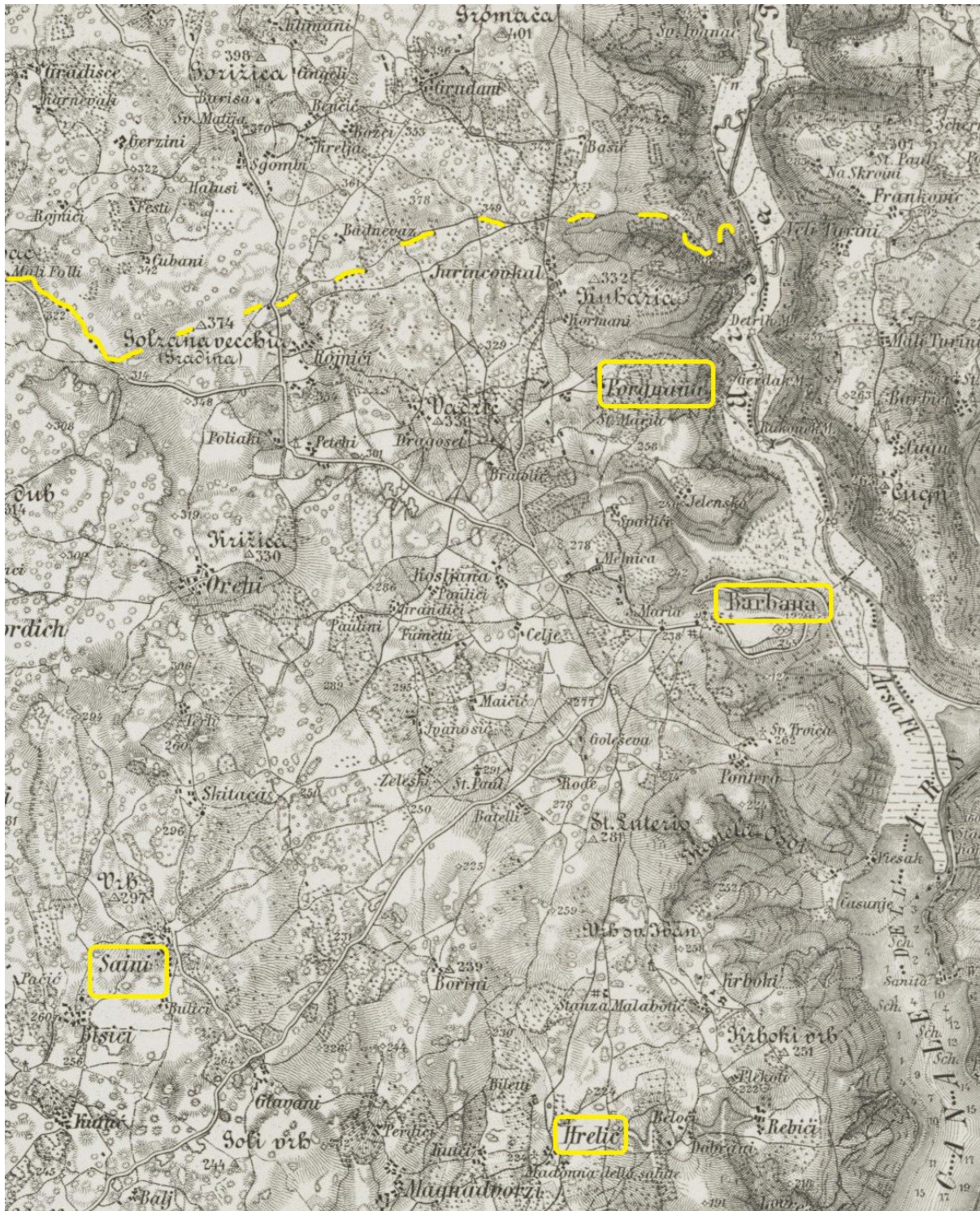
³³ <https://barban.hr/povijest/> 18. 02. 2021.

³⁴ Katastarska izmjera dobila ime po caru Franji I., a katastar *Franciskanski katastar*. M. Altić, „Instrukcije za arhivare mapa-prva arhivistička uputa za specijalizirane arhive“, stručni rad, HDA, *Zavod za arhivistiku, pomoćne povijesne znanosti, filmologiju*, Zagreb, 2002., 81.

³⁵ M. Altić, 82.

³⁶ A. Percan, „Barban i Barbanština u Franciskanskom katastru“, *Barbanski zapisi sv. 2.*, Zbornik radova znanstvenog skupa „Barban i Barbanština od prapovijesti do danas“, Barban, 2014., 70.

Slika 1. Karta Istre iz 1911., područje Barbanštine, nazivi mjesta upisani u MKU.

Izvor: privatni arhiv M. Altić.³⁷

³⁷ Slika 1.: zona 25 KOL. X, Istra, mjerilo 1:75.000, nastala nakon „snimanja“ 1879., prema crtežu iz 1894., izrađena 09. 02. 1911., K.u.K. Militargeographisches Institut. Kartu je ustupila prof. M. Altić, s Instituta društvenih znanosti Ivo Pilar, nositeljica kolegija „Povijesna geografija i kartografija“ na Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, na Filozofskom fakultetu, Odsjeka za povijest.

SI. 2. Velika vrata, 16. st.³⁸

Izvor: privatna arhiva autorice. 18. 04. 2021.

³⁸ Autorica: S. Porubić Kukul.

Sl. 3. Mala vrata, 18. st., datacija

Izvor: privatna arhiva autorice.

Sl. 4. Loža kaštela obitelji Loredan, 16.st.

Izvor: privatna arhiva autorice.

1.1. Crkve matičnog ureda Barban i kapelanija na Barbanštini

Središte naselja na sjevernom dijelu činio je kaštel unutar kojeg je 1701. sagrađena velika jednobrodna crkva sv. Nikole³⁹ (sl. 5.). U njoj se nalazio crkveni matični ured za čitavu župu Barban, a kojoj su pripadale i osnovane kapelanije u Hreljićima, Šajinima i Prnjanima, U Barbanu je do danas sačuvana crkva sv. Jakova (sl. 5.) iz 14. st.⁴⁰ Ispred Velikih vrata nalazi se crkva sv. Antuna Pustinjaka, Opata (sl. 6.), sagrađena krajem 14. stoljeća.

U Hreljićima, gdje je osnovana prva barbanska kapelanija, nalazi se crkva Majke Božje od Zdravlja (sl. 7.). Kod kapele sv. Petra u Šajinima 1750. osnovana je druga vanjska barbanska kapelanija. Na području sela Prnjani, zajedno s grobljem nalazi se crkva Marijina rođenja (sl. 7.). U Prnjanima, nedaleko od crkve Majke Božje u predjelu zvanom Gubavica nalazi se crkva sv. Margarete, prema predaji uz nju se nalazila bolnica za oboljele od kuge (leprozorij).

Crkva sv. Martina u Bičićima i crkva sv. *Sabe u Škitači spominju se u Istarskom razvodu*, ispravi pisanom glagoljicom iz 14. stoljeća, srušena je 1840., danas ne postoji. U Šajinima je crkva sv. Petra. Blizu sela Bateli je crkva sv. Pavla i pripada selu Želiski. *Crkva sv. Jelene pred Gočanom, navodno se nalazila kod Starog Gočana.*⁴¹ *spominje se sredinom 17. stoljeća u zapisniku biskupske vizitacije.*⁴² Na izlazu iz Barbana prema zapadu nalazi se crkva Majke Božje od Oranice (sl. 8.), posvećena je na isti dan kad i crkva sv. Antuna Pustinjaka (Opata) i crkva sv. Jakova, što govori o njezinoj dataciji u 14. stoljeću

³⁹ Na mjestu stare crkve, u 18. st. sagrađena je nova crkva u baroknom stilu, a zvonik visok 25 m potječe još iz 1558. godine. S. Bertoša, *Barban i Mletački Loredani, Život u pokretu ljudi i događaji*, 109.

⁴⁰ S. Bertoša, „Iz crkvene prošlosti Barbana (16.-19. st.)“, *Croatica Christiana periodica*, Vol.28., No.53, Barban, 2004., 66.

⁴¹ S. Bertoša, *Barban i Mletački Loredani, Život u pokretu ljudi i događaji*, 108.-125.

⁴² K. Buršić Matijašić, „37.“, I. Mlotić, *Crkva u Istri: povijesna i kulturna baština*, Porečko-pulska biskupija, 2010., 34.

SI. 5. Crkva sv. Nikole i sv. Jakova u Barbanu.

Izvor: privatna arhiva autorice.

SI. 6. Crkva sv. Antuna Opata u Barbanu, freske u unutrašnjosti crkve.

Izvor: privatna arhiva autorice.

SI. 7. Crkva Majke Božje od Zdravlja u Hreljićima i crkva rođenja Blažene Djevice Marije na groblju u Prnjanima.

Izvor: privatna arhiva autorice.

43

SI. 8. Crkva Majke Božje od Oranice.

Izvor: privatna arhiva autorice.

⁴³ S. Bertoša, „Iz crkvene prošlosti Barbana (16.-19. st.)“, 66.

1.2. Matične knjige

Matične knjige (matice ili lat. *matriculae*), u početku ih vode crkvene institucije. Na području Hrvatske, sve do polovice 19. stoljeća, vodi ih isključivo katolički kler, tada pravo na vođenje dobivaju i druge konfesije. Nakon 2. svjetskog rata uvodi se građanski tip te ih vode školovani matičari, a podaci su u njima kvalitetniji, osobito za potrebe znanstvene analize.⁴⁴ zakonom o državnim matičnim knjigama iz 1946. propisano je vođenje istih, te predaja matica s upisima od 1860. na čuvanje državnim matičnim uredima za potrebe njihova rada.⁴⁵ Kao javne isprave pružaju podatke o rođenjima, vjenčanjima i smrti. U Hrvatskoj, točnije u Istri vode se i prije Tridentskog koncila. Na njegovoj 24. sjednici, održanoj 11. studenog 1563., donesena je odredba o vođenju matičnih knjiga rođenih (MKR) i vjenčanih (MKV).⁴⁶ U potpunosti je 1614. Rimskim obrednikom (*Rituale Romanum*) obvezujući župnike na vođenje matičnih knjiga za umrle kao i *Status animarum* ili *Stanje duša*.⁴⁷

Prvi podaci o prirodnom kretanju stanovništva za današnju Hrvatsku počinju se evidentirati polovicom 15. st. u MK Istre, da bi ih krajem 16. stoljeća crkvene institucije vodile za čitavo područje Hrvatske.⁴⁸ Zanimanje za MK potvrđuje i dekret Marije Terezije iz 1770. koji omogućava unošenje imena i prezimena oca nezakonitog djeteta, na njegov izričit zahtjev i pristanak. Godine 1784. Patentom austrijskog nasljednika cara Josip II, matične knjige počinju se voditi odvojeno po rubrikama.⁴⁹

Matične knjige u Istri ubrajaju se među najstarije sačuvane matice. Jedna od njih datira iz 1483., a to je MKR iz Umaga i slovi kao najstarijom MK ne samo Istre već i Hrvatske i vodila se do 1693. Za njom slijede MK Labina 1536. – 1583., Bala 1538. – 1573., Buja 1539. – 1582., Vodnjana 1559. – 1642. i Rovinja 1560. – 1587., sve su vođene prije Tridentskog koncila. Prije Rimskog obrednika na području Istre vodile su

⁴⁴ J. Gelo, *Demografske promjene u Hrvatskoj od 1780. do 1981. godine*, Globus Zagreb, 1987., 115., 117.

⁴⁵ A. Milić, „Zbirka matičnih knjiga u Hrvatskom državnom arhivu“, u *Arhivski vjesnik*, Vol. 60, No. 1, 2017., 251.

⁴⁶ D. Dobljanović, *Žrvanj života, Stanovništvo Savičente od početka 17. do početka 19. stoljeća, srednja Europa*, Zagreb 2017., 5.

⁴⁷ D. Vlahov, „Matične knjige u Povijesnom arhivu u Pazinu“, (1992-1993), sv. 2-3, 278., Povijesni arhiv Pazin 1993.

⁴⁸ J. Gelo, *Demografske promjene u Hrvatskoj od 1780. do 1981. godine*, 116.

⁴⁹ S. Paronić, *Župa Barban u XIX. Stoljeću*, Srednja Europa, Zagreb, 2020., 20.

se slijedeće matične knjige umrlih (MKU): Rovinj 1553. – 1602. i 1602. – 1640., Labin 1585. – 1616., Bale 1606. – 1735.⁵⁰

Kao pravni dokument MK sadrže podatke o broju nataliteta, vjenčanja, mortaliteta. U njima nalazimo imena i prezimena ljudi o čijem postojanju, ponekad kao jedinom tragu, možemo zahvaliti upravo maticama. Pružaju podatke o krštenjima, imenu djeteta, kumovima i primaljama prisutnih kod poroda. U maticama vjenčanih saznajemo o izboru bračnih partnera, izboru kumova, zanimanjima. Možemo iščitati životnu dob pokojnika i kroz adresu smjestiti u njegovo prebivalište. Matice pružaju podatke o etničkom sastavu stanovništva te o pojedinim ličnostima. Svjedoče o uzrocima smrti, epidemijama, grobljima kao mjestu ukopa, svećeničkom kleru i nizu drugih podataka koji se podastiru povijesti.⁵¹

Unutar ovog rada istražuje se smrtnost na području Župe Barban od 1909. – 1918., a temeljni izvor su podaci iz dvije matice umrlih. Prva MKU dostupna je u originalu u Matičnom uredu (MU) u Puli pod rednim brojem 49., s upisima od 1860. do 1916. (sl. 9.) te u digitaliziranom obliku u HR - DAPA. Za istraživanje su korišteni podaci 1909. – 1916. Druga originalna matica pod brojem 26 čuva se u Župnom uredu u Barbanu. U njoj su upisani podaci umrlih od 1917. do 1949. (sl. 10.), a za istraživanje korišteni su upisan podaci 1917.-1918. Za specifične slučajeve koristit će se i MKK Barban 1891.-1922. br. 1.

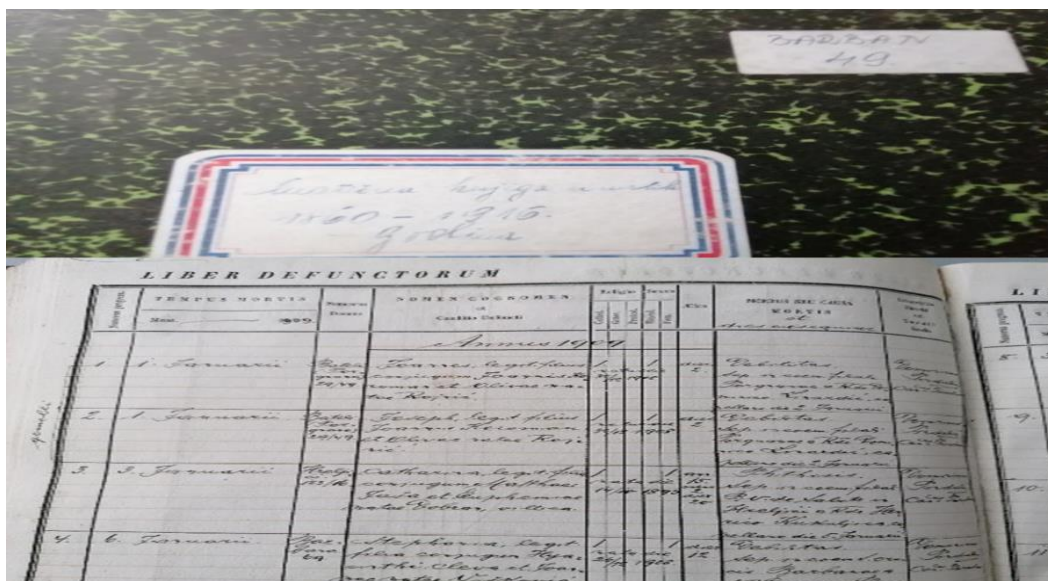
Podaci u MKU (*Liber Defunctorum*) 1909. – 1916., upisivani su u tablice, s rubrikama koje sadrže redni broj (*numerus progress*), vrijeme smrti, mjesec i godinu (*tempus mortis*), mjesto prebivanja i kućni broj (*numerus domus*), ime i prezime⁵² i status pokojnika (*nomen cognomen et conditio defuncti*), vjeru podijeljenu u tri kategorije: katolici, pravoslavci i protestanti (*religio*), spol muški i ženski (*sexus*), dob (*aetas*), uzrokom smrti (*morbus seu causa mortis*), mjesto ukopa i ime svećenika, koji je nazočio pokopu te rubriku za potpis župnika mjesne župe (*Subscriptis Parrochi vel Curati localis*) kao kanonika i nad-svećenika.

⁵⁰ D. Vlahov, 283.

⁵¹ Isto, 277.

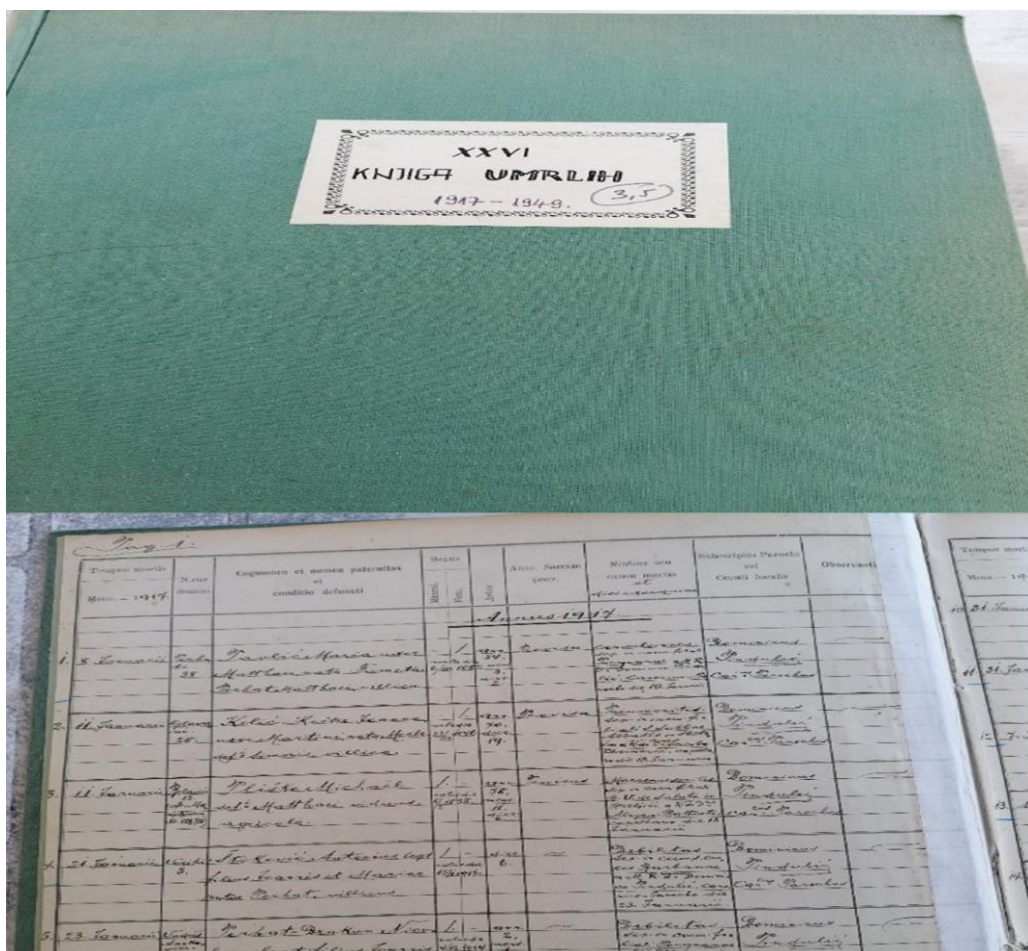
⁵² Imena i rjeđe prezimena, kao i imena naselja, pisani su u kombinaciji hrvatskog, latinskog, talijanskog i njemačkog jezika.

SI. 9. MU Pula, MKU 1860.-1916., br. 49., Župni ured (ŽU) Barban.

Izvor: fotografije: privatna arhiva autorice, 01. 09. 2020.

SI. 10. MKU 1917-1949., br. 26., Župni ured (ŽU) Barban.

Izvor: fotografije: privatna arhiva autorice.

U MKU od 1917. – 1918. tablične rubrike su malo izmijenjene u redosljedu. Nakon rubrike prvo s prezimenom pa imenom (1918. opet se upisivalo prvo ime pa prezime) slijedi rubrika za spol, muški i ženski, rubrika za dob, a zatim rubrika u kojoj se upisuje podatak o primanju sakramenta pokojnika prije smrti, je li ga primio ili nije, ako nije, navodio se razlog, te slijedi rubrika zapažanja. (*observantiones*). Obred pokopa uključivao je četiri groblja: sv. Križa u Barbanu, na groblju Majke Božje od Zdravlja u Hreljićima, groblju sv. Sabe u Škitači, te na groblju u Prnjanima. (Tablica 1.).

Tab. 1. Svećenici u Parohiji i Kapelanijama. ⁵³		
Svećenici na području Barbanštine 1909.-1918.		
Parohija ili kapelanija	Svećenik	Datum službovanja
Parohija Barban	kanonik Dominico Pindulić	od 1909. do 19. 10. 1917. ⁵⁴
-II-	Jacobo Cecinović, administrator parohije	od 07. 11. 1917.
-II-	Jacobo Cecinović, oekonom parohije	od 21. 03. 1918.
Kapelanija Hreljići	Kapelan Konrico Kukuljica	1909. do 11. 06. 1909.
-II-	Kapelan Francisco Livić	06. 09. 1909. do 24. 03. 1913.
-II-	Kapelan Angelo Mateljan	od 07. 07. 1913. do 30. 10. 1914.
-II-	Kapelan Aloysio Battisti	od 31. 12. 1914.
Kapelanija Skitača	Kapela Aloysie Čertinac	do 05. 1909.
-II-	Kapelan Joanne Toncovich	od 12. 02. 1910. do 28. 09. 1911.
-II-	Kapelan Jacobo Cecinović	od 23. 11. 1911. do 06. 11. 1917.
-II-	Kapelan Ferdinando Hrdij	od 22. 12. 1918.
Parochio Šaini (Skitača)	Kanonik Aloysio Battisti	od 18. 01. 1918.
Kapelanija Porgnanae (Prnjani)	Kapelan Dominico Linardić	od 1909. do 28. 04. 1916.
-II-	Kapelan Josepho Polonije	od 24. 01. 1917.

Izvor: MU Pula, MKU Barban, HR – DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU 1917. –1918.

⁵³ Nakon odlaska ili smrti jednog od svećenika, do dolaska novog, službu je obično preuzimao kanonik Parohije ili svećenik iz druge kapelanije.

⁵⁴ Župnik Dinko Pindulić preminuo je 15. prosinca 1917. godine. S. Trogrlić, „Jakov Cecinović-Barbanski župnik i kanonik (1917.-1928.)“, *Barbanski zapisi*, sv. 2., Zbornik radova znanstvenog skupa, „Barban i Barbanština od prapovijesti do danas“, Barban, 2014., 162.

2. PREMINULI NA PODRUČJU BARBANŠTINE OD 1909. – 1918.

Austro-ugarska država, nastala nagodbom Franje Josipa I. s Mađarima, pored „zemalja ugarske krune“ (Ugarska, Hrvatska i Slavonija) i zemalja kraljevina zastupljenih u Carevinskom vijeću (Trsta, Dalmacije i dr.) posjedovala je i Istru.⁵⁵ Na području Istarskog poluotoka, točnije na području Barbanštine i njezinog stanovništva, život se izmjenjivao smrću, najčešće uzrokovanom bolestima kao posljedicom teških životnih uvjeta te starosti, kao i uslijed neimaštine uzrokovane glađu, pogotovo u godinama suše. Uslijed Velikog rata i evakuacije stanovništva iz Istre 1915., mnoge je smrt sustigla u tuđini, daleko od kućnog praga, brojeći znane žrtve poginulih te umrlih, kao i onih koje je usmrtila bolest potpomognuta lošim životnim uvjetima kojima je bilo izloženo istarsko stanovništvo.

2.1. Preminuli kroz godine 1909. – 1918.

Prema analizi upisa u MKU 1909. – 1918., ukupno je preminulo 659 osoba (tablica 2.). Kroz čitavo razdoblje dolazi do oscilacija ukupnog broja. Dok je Austro-Ugarska izvršila aneksiju BiH 1908. – 1909.,⁵⁶ u Kopru je u srpnju 1909., prema odluci cara, počeo zasjedati Istarski sabor na kojem je Matko Laginja polagao prisegu za zamjenika predsjednika sabora i to na hrvatskom jeziku.⁵⁷ Na Barbanštini te je godine preminula 61 osoba.⁵⁸ Slijedeće godine smrtnost se povećava, a 1911. umire 75 osoba, što je maksimum istraživanog razdoblja prije Prvog svjetskog rata.⁵⁹ Slijedećih godina dolazi do variranja broja umrlih. U godini kada na političkoj sceni pravaši Istre traže ujedinjenje svih hrvatskih zemalja i stvaranje hrvatske države u sklopu Monarhije, čemu se protive Mladi intelektualci,⁶⁰ 1912. umiru 64 osobe. Smrtnost se smanjuje 1913. na 50 preminulih i to je najmanje u prvih 5 godina istraživanog razdoblja. Bilo je

⁵⁵ <https://www.istrapedia.hr/hr/natuknice/125/austro-ugarska-monarhija> 12. 04. 2021.

⁵⁶ D. Dukovski, 179.

⁵⁷ N. Šetić, *O povezanosti Istre s ostalim hrvatskim zemljama, Naša sloga 1870.-1915.*, Dom i svijet, Zagreb 2007., 200.

⁵⁸ Broj preminulih izražen je u postocima (%), a u odnosu na ukupan broj preminulih u istraživanom razdoblju, tj. udio u 659 preminulih, a odnosi se na sve postotke (%) kroz cijeli rad.

⁵⁹ D. Dukovski, 188.

⁶⁰ N. Šetić, 52.

to mirno razdoblje za Istru, ali su to i godine balkanskih ratova i ekspanzionističke politike Austro-Ugarske kao svojevrsne uvertire u Veliki rat 1914. godine.⁶¹

Izbijanjem Prvog svjetskog rata došlo je do društvenih poremećaja koji su zahvatili i Istru.⁶² Iste godine na Barbanštini umire 48 osoba. Slijedeće godine, ulaskom Kraljevine Italije u rat i objavi 23. svibnja Austro-Ugarskoj, Istra se našla u ratnoj zoni te je izvršena mobilizacija muških osoba sposobnih za vojsku i odlazak na front.⁶³ Nad Istrom se nadvila prijetnja i slijedila je prisilna evakuacija stanovništva, uključujući i Barbanštinu.⁶⁴ Te godine broj preminulih penje se na 70, da bi se 1916. opet smanjio na 43, što je najmanja smrtnost u istraživanom razdoblju. Godine 1917., SAD 2. travnja ulazi u rat, ali nespreman za ratne operacije, a zatim 24. listopada slijedi poraz talijanske vojske kod Kobarida⁶⁵. U Rusiji je u tijeku revolucija i uspostava vlasti Sovjeta te potpisivanje primirja 15. 12. u Brest-Litovsku, nakon čega se Rusija povlači iz rata, što je požurivalo SAD da preuzme aktivniju vojnu i ideološku ulogu. Iako su 4. prosinca objavile rat Dvojnoj monarhiji, krajem prosinca u javnoj izjavi istaknule su da je ne žele *okrnjiti niti preurediti*.⁶⁶ Te godine na području Barbanštine umire 56 osoba, da bi se 1918. broj udvostručio, umire 121 osoba, što je ujedno najveća smrtnost kroz istraživano razdoblje, a kao posljedica širenja drugog vala španjolske gripe pandemijskih razmjera⁶⁷ koji se u Istri pojavio u listopadu te bio poguban i za područje Barbanštine, o čemu će više biti prezentirano u 3. poglavlju pod uzrocima smrti. Ukupno je od nje na imenovanom području preminulo 40 osoba.

U studenom je potpisano primirje od strane Austrije, a zatim i Njemačke što je označilo kraj rata. Možemo zaključiti da je u istraživanom razdoblju smrtnost najveća u završnoj godini Velikog rata, 1918., ujedno najveća i u usporednom ratnom razdoblju, a najmanja je 1916., ujedno najmanja i u usporednom ratnom razdoblju. U desetogodišnjem razdoblju prosjek od ukupnog broja umrlih je 65 preminulih osoba po

⁶¹ D. Dukovski, 181. – 186.

⁶² N. Šetić, 53.

⁶³ Isto, 54.

⁶⁴ S. Paronić, *Logori smrti, Potresna stvarnost barbanskih i proštinskih „evakuiraca“ (1914. – 1918.)*, Geaidea, 2015., 27.

⁶⁵ U porazu kod Kobarida, bitci koja je bila uvod u potpuni slom talijanske vojske, poginulo je 300.000 ljudi i uništena je 1/3 ratnih zaliha. <http://www.klub-susacana.hr/revija/clanak.asp?Num=58-59&C=9> 15.07.2021.

⁶⁶ <http://www.klub-susacana.hr/revija/clanak.asp?Num=58-59&C=9> 15.07.2021.

⁶⁷ I. Milovan Delić, „Španjolska gripa u južnoj Istri – osvrt na Marčanu“, u *Epidemične bolesti v Istri v 19. in 20 stoletju*, ur. A. Škrobonja, Kopar 2010., 106.

godini. Smrtnost je u mirnodopskom razdoblju najveća 1911., a najmanja 1913. godine. (Tablica 2.).

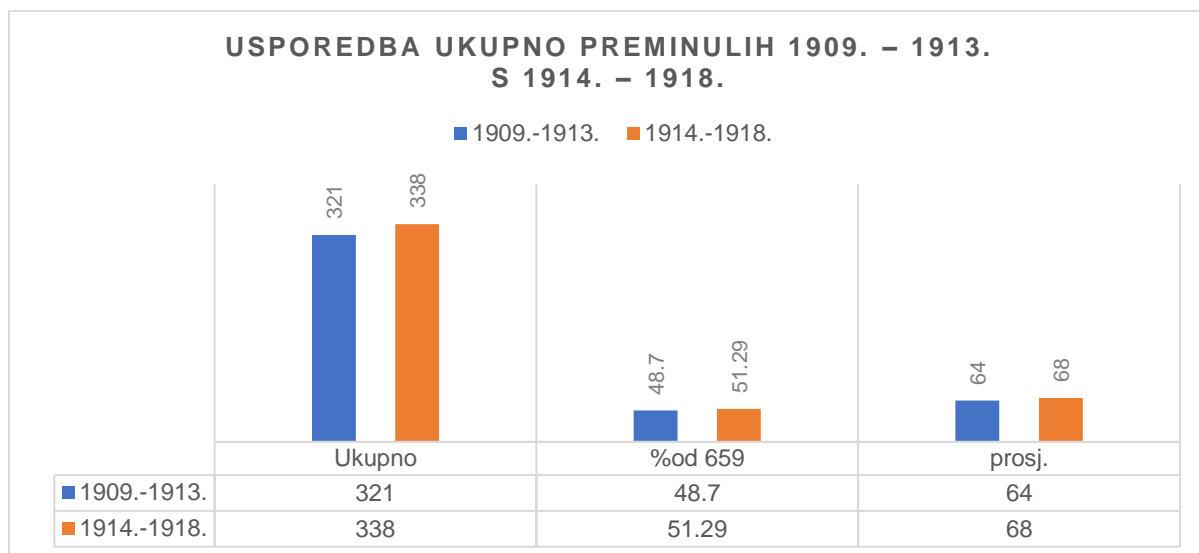
Tab. 2. Kretanje broja umrlih u razdoblju od 1909. – 1918.

Godina	1909.	1910.	1911.	1912.	1913.	1914.	1915.	1916.	1917.	1918.	Ukupno
Ukupan broj umrlih	61	71	75	64	50	48	70	43	56	121	659
Udio umrlih (%) od ukupnog broja umrlih (659)	9,26	10,8	11,4	9,71	7,59	7,28	10,6	6,53	8,5	18,4	100
Prosjeak umrlih po mjesecima	5	6	6	5	4	4	6	4	5	10	65 po godini

Izvor: MU Pula, MKU Barban, HR - DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU 1917. – 1918.

U prvih 5 godina preminula je 321 osoba, a u slijedećih 5 ratnih godina 338 osoba. (Grafikon 1.).

Graf. 1. Usporedba ukupno preminulih 1909. – 1913. s 1914. – 1918.

Izvor: MU Pula, MKU Barban, HR – DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU 1917. -1918.

2.2. Preminuli kroz mjesece 1909.- 1918.

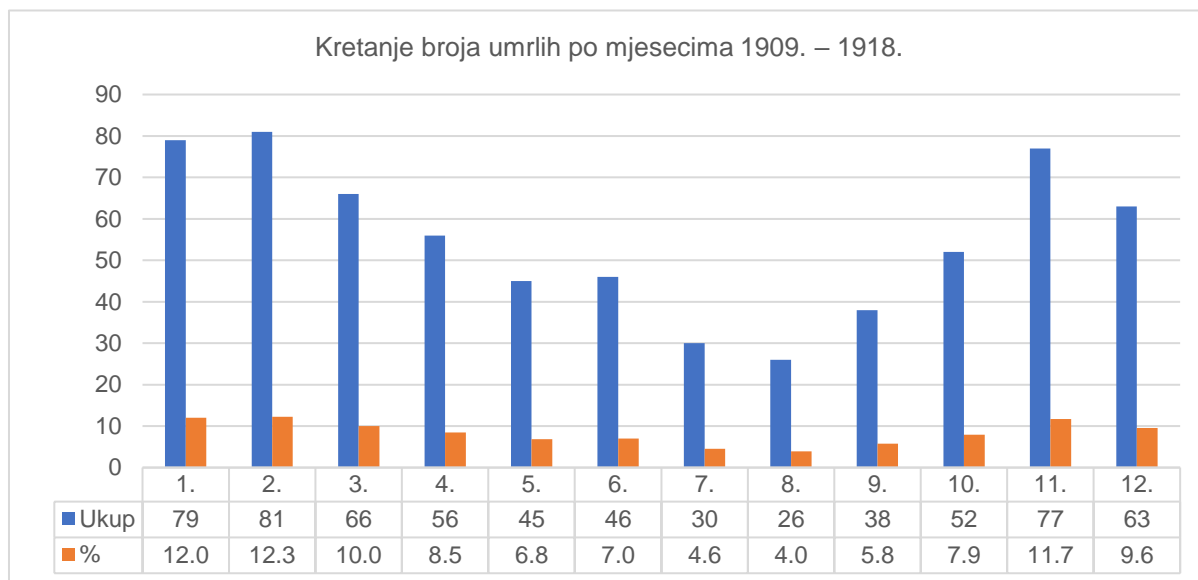
Tab. 3. Ukupno umrli 1909. – 1918., po mjesecima												
God.	1909	1910	1911	1912	1913	1914	1915	1916	1917	1918	ukupno	udio
Mj.												
1.	8	13	10	9	5	5	9	2	11	7	79	11.99
2.	9	8	8	3	10	3	18	7	5	10	81	12.29
3.	6	7	6	9	6	1	12	5	7	7	66	10.02
4.	4	8	9	5	4	1	7	5	9	4	56	8.5
5.	4	9	5	8	3	2	6	2	3	3	45	6.83
6.	5	3	6	7	1	4	4	3	6	7	46	6.98
7.	3	1	2	4	4	2	1	3	4	6	30	4.55
8.	1	6	2	4	2	2	1	5	1	2	26	3.95
9.	3	6	8	3	6	3	1	2	2	4	38	5.77
10.	5	5	5	3	3	6	2	4	2	17	52	7.89
11.	5	3	9	5	2	13	3	1	4	32	77	11.68
12.	8	2	5	4	4	6	6	4	2	22	63	9.56
Ukupno	61	71	75	64	50	48	70	43	56	121	659	100
udio %	9.26	10.77	11.38	9.71	7.59	7.28	10.62	6.53	8.5	18.36	100	ukupno

Izvor: MU Pula, MKU Barban, HR - DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban MKU 1917. – 1918.

Ukupan broj preminulih kroz mjesece podrazumijeva ukupnu smrtnost kroz 10, odnosno 5 i 5 usporednih godina, što znači da se imenovanje mjeseca odnosi na desetogodišnje ili petogodišnje razdoblje (npr. svi siječnji kroz 10 ili 5 godina), ako nije striktno navedena godina i mjesec u toj godini. Smrtnost po mjesecima u razdoblju 1909. – 1918. godine najveća je zimi, maksimum smrti postignut je u veljači s 81 preminulom osobom, a sa 79 preminulih približava joj se siječanj. Krajem zime i popuštanjem hladnoće, uslijed djelovanja klimatskih uvjeta pod utjecajem dužeg dana i kraćih noći, u ožujku, smrtnost se spušta i trend opadanja nastavlja se u proljetnim mjesecima, u travnju, svibnju i lipnju. U ljetnim mjesecima istraživanog razdoblja, smrtnost je s 26 najmanja u kolovozu, ujedno je to po mjesecima i najmanja smrtnost u desetogodišnjem razdoblju. U rujnu, u istraživanom razdoblju, smrtnost opet raste i

nastavlja u tom trendu u listopadu i studenom u kojem postiže maksimum u ratnom razdoblju (53 preminule osobe) te se pridružuje zimskim mjesecima s visokim udjelom smrtnosti. U prosincu dolazi do blagog pada, umiru 63 osobe. (Grafikon 2.).

Graf. 2. Kretanje broja umrlih 1909. – 1918., po mjesecima.

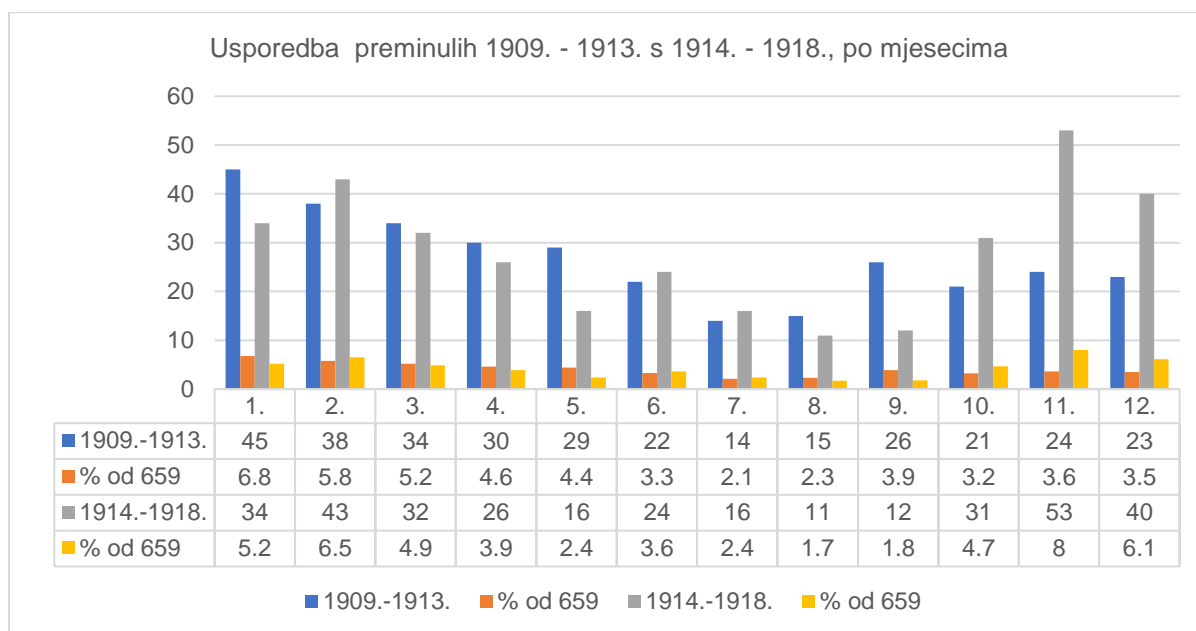
Izvor: MU Pula, MKU Barban, HR - DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban MKU 1917. – 1918.

Usporedbom prvih 5 mirnodopskih s 5 ratnih godina, u prvih 5 smrtnost je najveća u siječnju i veljači što s ožujkom zaokružuje prvi kvartal s najvećom smrtnosti, ukupno je preminulo 117 osoba, dok u ratnim godinama studeni s 53 i prosinac s 40 zaokružuje IV. kvartal s najvećom smrtnost s ukupno 124 preminule osobe.

Možemo zaključiti da je smrtnost najveća u zimskim dok su ljetni mjeseci s najmanjom smrtnošću, u mirnodopsko vrijeme srpanj s 14, a u ratno kolovoz s 11 preminulih.

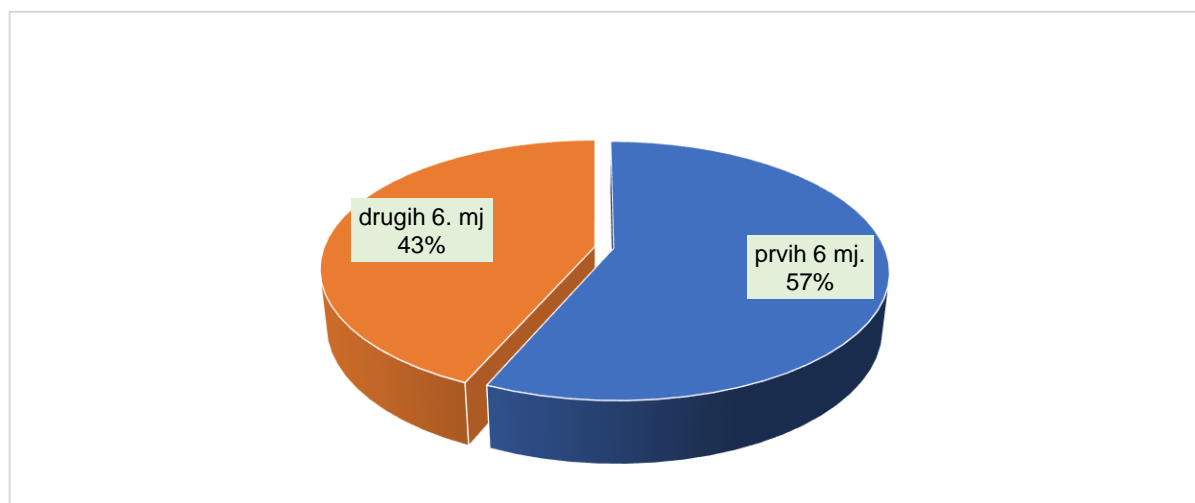
(Graf. 2a.).

Graf. 2a. Usporedba preminulih 1909. - 1913. s 1914. - 1918., po mjesecima.

Izvor: MU, MKU Barban, HR – DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban MKU 1917. – 1918.

Graf. 2b. Usporedba preminulih 1909. – 1918., prvih 6 mj. s drugih 6 mj.

Izvor: MU Pula, MKU Barban, HR – DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU 1917. – 1918.

Prvih 6 mjeseci 1909. – 1918., imamo 373⁶⁸ preminule osobe, dok u drugih 6 mjeseci 286⁶⁹. (Grafikon 2b.). U svakom mjesecu prosjek, po godini, je 6,21 preminula osoba, dok u drugih 6 mjeseci kroz 10 godina, svaki mjesec u prosjeku je preminulo 4,7 osoba. Prvih 6 mjeseci 1909. – 1913, umrlo je 198, u prosjeku 33 osobe

⁶⁸ Podijeljeno s 10 god.=37,3 i podijeljeno sa 6 mjeseci, mjesečno je preminula 6,21 osoba.

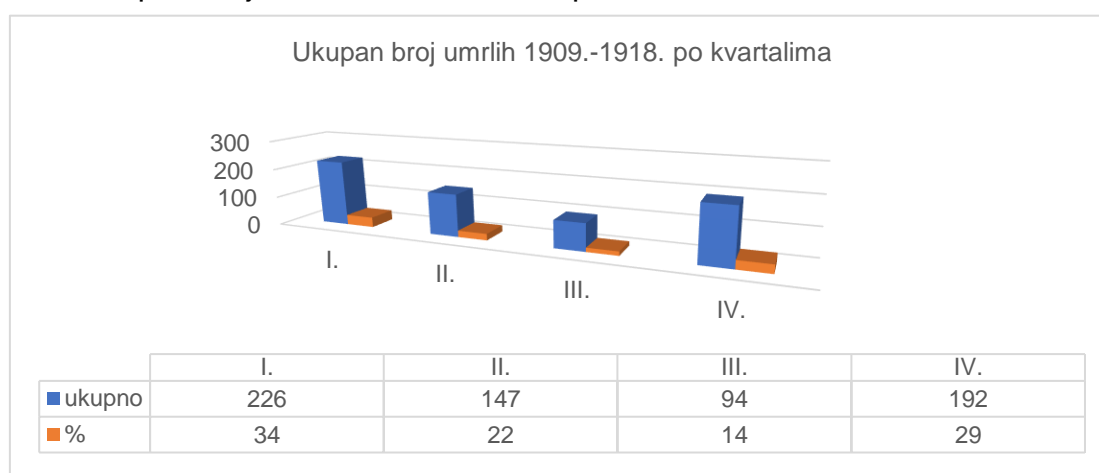
⁶⁹ Ili podijeljeno prvo sa 6 mjeseci=47,6 i podijeljeno s 10 godina=4,7 mjesečno po godini preminula osoba

mjesečno⁷⁰, a drugih 6 mjeseci 123, u prosjeku 21 osoba, ukupno 321 osoba kroz 12 mjeseci prvih 5 godina. Manji broj preminulih u drugim 6. mjeseci upućuje na zaključak o povoljnijim klimatskim uvjetima te dovoljnoj zalihi hrane, manjoj prisutnosti bolesti. Prvih 6 mjeseci 1914. – 1918. umrlo je 175, u prosjeku 29 osoba, a drugih 6 mj. 163, u prosjeku 27 osoba mjesečno, ukupno 338 osoba kroz 12 mjeseci u 5 ratnih godina. (Tablica 4.).

Tab. 4. Usporedba umrli 1909. – 1913., 1914. – 1918., prvih 6 mj. i drugih 6 mj.			
Razdoblje	Ukupno	Razdoblje	Ukupno
1909.-1913.	198	1914.-1918.	175
prvih 6 mj.		prvih 6 mj.	
% od 659	30,0%	% od 659	26,6%
Prosjek	33	Prosjek	29
1909.-1913.	123	1914.-1918.	163
drugih 6 mj.		drugih 6 mj.	
% od 659	18,7%	% od 659	24,7%
Prosjek	21	Prosjek	27

Izvor: MU Pula, MKU Barban, HR – DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU 1917. – 1918.

Graf. 3. Ukupan broj umrlih 1909. – 1918., po kvartalima.

Izvor: MU Pula, MKU Barban, HR – DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU 1917. – 1918.

⁷⁰ Podijeljeno s 5 god.=6,6 osoba po svakoj godini, prvih 6 mjeseci, mjesečno 1,1 preminula osoba.

Po kvartalima, smrtnost je s 226 preminulih najveća u prvom, a najmanja u III. kvartalu. (Grafikon 3.).

Možemo zaključiti da je u istraživanom razdoblju smrtnost najveća u hladnijim zimskim mjesecima, početkom i krajem godine, u nizu od veljače, siječnja i studenog, s ukupno 237, a najmanja u toplim ljetnim mjesecima, srpnju, kolovozu i rujnu s ukupno 94 preminule osobe. U cjelokupnom istraživanom razdoblju smrtonosniji su prvih 6 mjeseci. Ukupno je u I. i IV. kvartalu, klimatski nepovoljnijim mjesecima, preminulo 418 osoba, a u II. i III. kvartalu toplijih mjeseci, preminula je 241 osoba. Isto tako možemo zaključiti da se s 18 smrtnih ishoda izdvaja veljača u 1915. (od toga je 9 dojenčadi do 28 dana starosti) te mjeseci zadnjeg kvartala 1918. s ukupno 71 smrtnim ishodom, a razlog tome je pojava španjolske gripe, o kojoj će više biti napisano u 3. poglavlju o uzrocima smrti.

2.3. Preminuli po spolu

Struktura stanovništva po spolu predstavlja, pored dobne strukture, njegova najvažnija strukturna obilježja, presudna kod formiranja ostalih strukturnih karakteristika. Na njih utječu osnovne biološke funkcije stanovništva, životni ciklus rađanja, življenja i umiranja, čiji *rezultat deformiraju migracijski i eksterni faktori*. Epidemije, ratovi, glad i sl. korigiraju rezultate nataliteta (smanjuju) i mortaliteta (povećavaju), pogotovo ratovi s dugoročnim posljedicama na stanovništvo sa skladno formiranim demografskim strukturama.⁷¹

Po broju smrti prema spolu u istraživanom razdoblju, kroz godine ne postoje velike razlike, međutim kod ukupnog broja, smrtnost je veća kod ženskog spola⁷² i iznosi 53%, odnosno 353 umrle osobe, a kod muškog 47%, odnosno 306 preminulih osoba. Za oba spola najsmrtonosnija je 1918., preminulo je 69 osoba ženskog (Ž) i 52

⁷¹ J. Gelo, *Demografske promjene u Hrvatskoj od 1780. do 1981. godine*, 199.

⁷² Uglavnom su više umirali muškarci kroz sve životne dobi kao što su se više i rađali, a zbog prirodne regulacije povećane smrtnosti muške djece tijekom prvih godina života, žene više umiru u fertilnoj dobi. D. Božić Bogović, *Rođenje, brak i smrt – stanovništvo južne Baranje u 18. stoljeću*, Grafika d.o.o. Osijek, Ogranak Matice hrvatske u Belom Manastiru, 2013., 89.

muškog (M) spola. I kod jednog i kod drugog spola smrtnost je najmanja 1916. godine. Zaključno, 1918. godina bila je najpogubnija za oba spola sa 17 osoba ženskog spola više od muškog. Godine 1916. smrtnost je najmanja za oba spola. (Tablica 5.).

Tab. 5. Kretanje broja umrlih 1909. – 1918., po spolu				
Godina/spol	Ž	% od 659	M	% od 659
1909.	30	4,55	31	4,70
1910.	39	5,92	32	4,86
1911.	38	5,77	37	5,61
1912.	28	4,25	36	5,46
1913.	29	4,40	21	3,19
1914.	26	3,95	22	3,34
1915.	33	5,01	37	5,61
1916.	28	4,25	15	2,28
1917.	33	5,01	23	3,49
1918.	69	10,47	52	7,89
Ukupno	353	53,6	306	46,43
Prosjek	35		31	

Izvor: MU Pula, MKU Barban, DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU 1917. -1918.

U prvom usporednom razdoblju umrla je 321 osoba, od toga 164 ženskog i 157 muškog spola. Najveća smrtnost po spolu je 1910. za ženski i 1911. za muški spol. Godina s najmanjom smrtnosti za oba spola je 1913., preminulo je više osoba ženskog spola (Tablica 6.).

U drugom usporednom razdoblju preminulo je 338 osoba, 189 ženskog i 149 muškog spola. Smrtnost je kod oba spola najveća 1918., a najmanja 1916 godine. Prosječno po godini u mirnodopsko vrijeme umirale su 33 osobe ženskog i 31 muškog spola, a u ratnom razdoblju 38 ženskog i 30 muškog spola.(Tablice 6. i 7.). Razlog tome možemo tražiti u smanjenju broja stanovništva uslijed prisilne evakuacije pod izlikom da stanovništvu prijete opasnost zbog ulaska Italije u rat na strani sila Antante, a protiv Austro-Ugarske.

Tab. 6. Kretanje broja umrlih 1909. –1913., po spolu				
Godina	Ž spol	% od 659	M spol	% od 659
1909.	30	4,55	31	4,70
1910.	39	5,92	32	4,86
1911.	38	5,77	37	5,61
1912.	28	4,25	36	5,46
1913.	29	4,40	21	3,19
Ukupno	164	24,89	157	23,82
Prosjek	33	4,98	31	4,76

Izvor: MU Pula, MKU Barban, DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU 1917. – 1918.

Tab. 7. Kretanje broja umrlih 1914. – 1918., po spolu				
God./spol	Ž	% od 659	M	% od 659
1914.	26	3,9	22	3,3
1915.	33	5,0	37	5,6
1916.	28	4,2	15	2,3
1917.	33	5,0	23	3,5
1918.	69	10,5	52	7,9
Ukupno	189	28,7	149	22,6
Prosjek	38	Prosjek	30	

Izvor: MU Pula, MKU Barban, DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU 1917. – 1918.

Po mjesecima smrtnost je najveća u zimskim mjesecima, u veljači kod ženskog spola te slijedi siječanj, studeni i prosinac, dok kod muškog spola to je siječanj te slijede studeni i ožujak. U ljetnim mjesecima broj smrti se smanjuje. Mjesec s najmanjom smrtnosti u cijelom istraživanom razdoblju je kolovoz. (Tablica 8.).

Tab. 8. Kretanje broja umrlih po mjesecima 1909. – 1918., po spolu.				
Mjesec	Ž	% od 659	M	% od 659
1.	40	6,1	39	5,9
2.	41	6,2	40	6,1
3.	29	4,4	37	5,6
4.	28	4,2	28	4,2
5.	27	4,1	18	2,7
6.	27	4,1	19	2,9
7.	17	2,6	13	2,0
8.	16	2,4	10	1,5
9.	21	3,2	17	2,6
10.	30	4,6	22	3,3
11.	39	5,9	38	5,8
12.	38	5,8	25	3,8
Ukupno	353	53,6	306	46,4
Prosjek po mjesecima	29	4	26	4

Izvor: MU Pula, MKU Barban, HR – DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU 1917. – 1918.

Možemo zaključiti da je smrtnost zbog nepovoljnijih klimatskih uvjeta skoro duplo veća u hladnijim zimskim mjesecima. Promatrajući od siječnja do ožujka, te od listopada do studenog, ukupno je preminulo 418 osoba, od toga 217 ženskog i 201 osoba muškog spola. Dolaskom proljeća smrtnost je još uvijek visoka što može upućivati na produljenje hladnijih dana te umiranje uslijed nedostatka hrane, ali se smanjuje u ljetnim mjesecima kod oba spola, te je ukupno preminula 241 osoba, od toga 137 ženskog i 105 muškog spola.

U mirnodopskom razdoblju preminula je 164 osoba ženskog i 157 muškog spola. Smrtnost je kod ženskog spola najveća u siječnju, a najmanja u srpnju. Siječanj ima najveću smrtnost i kod muškog spola, najmanja je u srpnju i kolovozu. Ukupno je u mirnodopskom razdoblju prosjek po mjesecima kod ženskog spola 14, a kod muškog 13 preminulih. (Tablica 9.).

Tab. 9. Kretanje broja umrlih, Ž – M, po mjesecima 1909. – 1913.				
Mjesec	Ž	% od 659	M	% od 659
1.	21	3,2	24	3,6
2.	20	3,0	18	2,7
3.	15	2,3	19	2,9
4.	15	2,3	15	2,3
5.	17	2,6	12	1,8
6.	11	1,7	11	1,7
7.	9	1,4	5	0,8
8.	10	1,5	5	0,8
9.	14	2,1	12	1,8
10.	10	1,5	11	1,7
11.	10	1,5	14	2,1
12.	12	1,8	11	1,7
Ukupno	164	24,9	157	23,8
prosjeak	14	2,1	13	2,0

Izvor: MU Pula, MKU Barban, HR – DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU 1917. – 1918.

U ratnom razdoblju preminulo je 189 osoba ženskog i 149 muškog spola. Smrtnost je kod ženskog spola najveća u studenom, a najmanja u kolovozu. Studeni je i kod muškog spola s najvećom smrtnošću, a najmanja je u kolovozu i rujnu. Ukupno je u ratnom razdoblju prosjeak po mjesecima kod ženskog spola 16, a kod muškog 12 preminulih. (Tablica 10.).

Možemo zaključiti da je smrtnost u mirnodopsko vrijeme za oba spola bila najveća zimi, u siječnju, a najmanja ljeti, kod ženskog u srpnju, a kod muškog u srpnju i kolovozu. U ratnom razdoblju kod oba spola smrtnost je najveća u studenom, tome je doprinijela španjolska gripa Smrtnost je najmanja u kolovozu kod ženskog te u kolovozu i rujnu kod muškog spola.

Tab. 10. Kretanje broja umrlih, Ž – M, po mjesecima 1914. – 1918.

Mjesec	Ž	% od 659	M	% od 659
1.	19	2,9	15	2,3
2.	21	3,2	22	3,3
3.	14	2,1	18	2,7
4.	13	2,0	13	2,0
5.	10	1,5	6	0,9
6.	16	2,4	8	1,2
7.	8	1,2	8	1,2
8.	6	0,9	5	0,8
9.	7	1,1	5	0,8
10.	20	3,0	11	1,7
11.	29	4,4	24	3,6
12.	26	3,9	14	2,1
Ukupno	189	28,7	149	22,6
Prosjek	16		12	

Izvor: MU Pula, MKU Barban, HR – DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU 1917. – 1918.

Prvih 6 mjeseci istraživanog razdoblja ukupno je umrlo 373 osobe, od toga 192 ženskog i 181 muškog spola, a u drugih 6 mjeseci 286 osoba, 161 ženskog i 125 muškog spola. Smrtnost je najveća u prvih 6 mjeseci mirnodopskog razdoblja, kod oba spola isti broj umrlih, te drugih 6 mjeseci ratnog razdoblja, ukupno 163 osobe, 96 ženskog i 67 muškog spola. Možemo zaključiti da je prvih 6 mjeseci ratnog razdoblja smrtnost manja i preminulo je 175 osoba, dok u drugih 6 smrtnost je manja u mirnodopskom razdoblju, preminule su 123 osobe. (Tablica 11.).

Tab. 11. Usporedba umrli po spolu, prvih 6 mj. i drugih 6 mj. 1909. – 1913. i 1914. – 1918.

Mjeseci razdoblje	Prvih 6 mj.		Drugih 6. mj.		Ukupno spol
	Ž	M	Ž	M	
1909.-1913.	99	99	65	58	321
1914.-1918.	93	82	96	67	338
Ukupno	192	181	161	125	659
Ukupno	373		286		659

Izvor: MU Pula, MKU Barban, HR – DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU 1917. – 1918.

Po kvartalima, u istraživanom razdoblju, smrtnost prati maksimum u zimskim mjesecima, I. kvartal je s najvećim brojem umrlih za oba spola, 110 kod ženskog, a 116 kod muškog . U III. kvartalu je najmanja kod oba spola. (Tablica 12.).

Tab. 12. Ukupno umrli po spolu, po kvartalima 1909.-1918.

Kvartal	Ž	%od 659	M	% od 659
I.	110	16,7	116	17,6
II.	82	12,4	65	9,9
III.	54	8,2	40	6,1
IV.	107	16,2	85	12,9
Ukupno	353	53,6	306	46,4
Prosjek	88	13	77	12

Izvor: MU Pula, MKU Barban, HR – DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU 1917. – 1918.

Najveća smrtnost po kvartalima 1909.-1913. je u prvom, a najmanja u trećem. Najveća smrtnost 1914. – 1918. kod ženskog spola je u IV. kvartalu , a kod muškog u prvom. Kod oba spola smrtnost je najmanja u III. kvartalu. (Tablica 13.).

Tab. 13. Usporedba, ukupno umrli, po spolu, po kvartalima 1909.- 1913. sa 1914. -1918.

1909 – 1913	Ž	%od 659	M	% od 659
I.	56	8,5	61	9,3
II.	43	6,5	38	5,8
III.	33	5,0	22	3,3
IV.	32	4,9	36	5,5
Ukupno	164	24,9	157	23,8
1913 -1918	Ž	%od 659	M	% od 659
I.	54	8,2	55	8,3
II.	39	5,9	27	4,1
III.	21	3,2	18	2,7
IV.	75	11,4	49	7,4
Ukupno	189	28,7	149	22,6

Izvor: MU Pula, MKU Barban, HR – DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU 1917. – 1918.

Možemo zaključiti da I. u mirnodopskom i IV. kvartal u ratnom razdoblju bilježe najveću smrtnost za ženski, a kod muškog spola najveću ima I. kvartal u oba razdoblja. Najmanja smrtnost kod ženskog spola u mirnodopsko vrijeme je u IV., dok je kod muškog u III. kvartalu, kao i u ratno vrijeme kod oba spola.

2.4. Preminuli po životnoj dobi

Analiza desetogodišnjeg razdoblja obuhvatila je smrtnost 659 osoba, različite životne dobi. Najviše preminulih je u dojenačkoj, 187, slijedi fertilna dob s 131, od toga od 15. – 19. g. starosti 23, a od 20. – 49. još 108 preminulih. Od 1. do 6. godine u MKU upisano je 106 preminulih. Dodamo li preminule u dojenačkoj te starijoj životnoj dobi od 70. – 79. i 80+, rezultat je 393 preminule osobe koje ne možemo smatrati radno sposobnim sudionicima u gospodarskom razvoju. Neosporna je činjenica da je unaprijed izgubljeno 293 osobe dojenačke dobi i djece do 6. godine koje su u budućnosti mogle pridonositi društveno gospodarskom razvoju kao i reprodukciji. (Tablica 15.). Od radnog kontigenta (15. – 69.) ukupno je preminulo 233 radno sposobnih osoba što je znatan gubitak za gospodarstvo.

Tijekom 19. i početkom 20. st. na području Hrvatske mortalitet dojenčadi je jedan od najvećih u Europi. U prvoj godini života početkom 20. st. umiralo je svako 4., a negdje i svako 3. dijete. Sredinom 20. st. stopa mortaliteta dojenčadi je iznad 100 (na 1000 živorođenih), a 60.-tih i 70.-tih, stopa mortaliteta je 3 do 4 puta veća od npr. nordijskih ili nekih drugih europskih država.⁷³ Prema tom pokazatelju Hrvatska je bila nerazvijena zemlja sa slabom zdravstvenom zaštitom.⁷⁴ Demografija posebnu pozornost poklanja smrtnosti (mortalitetu) dojenačke dobi, kao jednom od ključnih pokazatelja kakve su prilike smrtnosti u dotičnoj populaciji, kao i dosegnute razine životnog standarda.⁷⁵ Mortalitet dojenčadi kao pojam u demografiji označava jačinu umiranja djece u prvoj godini života. Stopa mortaliteta dojenčadi statistički pokazuje

⁷³ J. Gelo, „Neke specifičnosti demografske tranzicije u Hrvatskoj“, 2012., 1.-2.

⁷⁴ J. Gelo, *Demografske promjene u Hrvatskoj od 1780. do 1981. g.*, 158.

⁷⁵ S. Krivošić, *Stanovništvo Dubrovnika i demografske promijene u prošlosti Dubrovnika*, Zavod za povijesne znanosti JAZU, Dubrovnik, 1990., 85., A. Wertheimer-Baletić, *Stanovništvo i razvoj*, MATE, Gospodarska misao, Zagreb 1999., 258.

vjerojatnost umiranja djece tijekom prve godine života⁷⁶ Različite životne dobi navedene u tablici obradit će se kroz njezina pod-poglavlja. Unutar životne dobi < 1 godine, zbog specifičnosti dojenačke, obradit će se kroz slijedeća pod-poglavlja: do 28 dana starosti, unutar kojeg će se posebno obraditi novorođenčad do 7 dana starosti, a zatim dojenčad od 29 do 12 mjeseci starosti. Do 7 dana starosti preminula su 64 novorođenčeta, a do 28 dana još 50, ukupno 114 te do 12 mjeseci još 73 dojenčeta, dakle ukupno 187 dojenčadi. (Tablica 14.).

Ukupno je preminulo 353 osobe ženskog i 306 muškog spola. Najveća smrtnost je kod dojenčadi, preminulo je 89 osoba ženskog i 98 muškog spola. U fertilnoj i starijoj dobi od 70. – 79. više umiru žene nego li muškarci. (Tablice 15. i 16.).

Tab. 14. Ukupno umrli 1909. – 1918., po životnoj dobi.						
Dob	Ž	% od 659	M	% od 659	Ukupno	% od 659
<1	89	13,5	98	14,9	187	28,4
1 – 6	58	8,8	48	7,3	106	16,1
7 – 14	20	3,0	13	2,0	33	5,0
15 – 19	10	1,5	13	2,0	23	3,5
20 – 49	73	11,1	35	5,3	108	16,4
50 – 59	20	3,0	25	3,8	45	6,8
60 – 69	25	3,8	32	4,9	57	8,6
70 – 79	45	6,8	29	4,4	74	11,2
80<	13	2,0	13	2,0	26	3,9
ukupno	353	53,6	306	46,4	659	100,0
prosjek	39,2	6,0	34,0	5,2	73,2	11,1

Izvor: MU Pula, MKU Barban, HR – DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU 1917. – 1918.

⁷⁶ A. Wertheimer-Baletić, *Stanovništvo i razvoj*, 258.

Tab. 15. Ukupno umrli 1909. – 1918. po životnoj dobi, Ž spol												
God.	1909.	1910.	1911.	1912.	1913.	1914.	1915.	1916.	1917.	1918.	Ukupno	od 659
Dob	Ž	Ž	Ž	Ž	Ž	Ž	Ž	Ž	Ž	Ž	Ž spol	%
<1	12	11	11	7	9	8	12	4	7	8	89	13,5
1- 6	4	14	6	3	3	5	3	5	3	12	58	8,8
7 – 14	1	2	3	0	1	0	1	4	2	6	20	3,0
15 – 19	2	0	0	2	2	1	0	1	0	2	10	1,5
20 – 49	2	3	7	8	3	2	5	6	14	23	73	11,1
50 – 59	2	3	0	2	2	1	3	2	1	4	20	3,0
60 – 69	4	4	6	1	2	4	0	1	0	3	25	3,8
70 – 79	1	1	4	5	6	5	7	5	3	8	45	6,8
80<	2	1	1	0	1	0	2	0	3	3	13	2,0
Ukupno	30	39	38	28	29	26	33	28	33	69	353	53,6
% od 659	4,6	5,9	5,8	4,2	4,4	3,9	5,0	4,2	5,0	10,5	53,6	
Prosjek	3,3	4,3	4,2	3,1	3,2	2,9	3,7	3,1	3,7	7,7	39,2	

Izvor: MU Pula, MKU Barban, HR – DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU 1917. – 1918.

Tab. 16. Ukupno umrli po životnoj dobi 1909. – 1918., M spol.												
Godina	1909.	1910.	1911.	1912.	1913.	1914.	1915.	1916.	1917.	1918.	Ukupno	od 659
Dob	M	M	M	M	M	M	M	M	M	M	M spol	%
<1	18	13	15	12	5	7	14	4	4	6	98	14,9
1- 6	3	5	9	4	3	4	6	2	5	7	48	7,3
7 – 14	0	3	0	2	1	0	2	1	1	3	13	2
15 – 19	0	0	1	2	1	0	1	0	0	8	13	2
20 – 49	6	3	1	4	3	2	2	2	3	9	35	5,3
50 – 59	2	2	3	2	0	2	2	0	4	8	25	3,8
60 – 69	0	4	5	4	2	3	5	2	2	5	32	4,9
70 – 79	2	2	1	4	5	3	4	2	2	4	29	4,4
80<	0	0	2	2	1	1	1	2	2	2	13	2
Ukupno	31	32	37	36	21	22	37	15	23	52	306	46,4

Izvor: MU Pula, MKU Barban, HR – DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU 1917. – 1918.

2.4.1. Novorođenčad u susretu s Atropom⁷⁷ (od 0 do 28 dana starosti)

Smrtnost je najteža u najranijoj životnoj dobi, u Hrvatskoj je bila visoka u prvoj godini života. Smatra se da je ona u korelacijskoj vezi sa socioekonomskim razvojem, odnosno zaostalosti te pokrivenošću, odnosno raširenosti zdravstvene zaštite na određenom području⁷⁸, u ovom slučaju mikrolokacije kao što je Barbanština. Tek je ulaskom u 20. stoljeće provedeno znanstveno proučavanje uzroka i rezultata smrtnosti dojenčadi te su nalazi primijenjeni na javno zdravstvo. Istina je da se infantilni mortalitet najprikladnije izražava kao broj umrlih mlađih od jedne godine na 1000 živorođenih tijekom promatrane godine, ali su njezini čimbenici raznoliki i prožimaju osnovne slojeve društvene strukture.⁷⁹ Izračunava se najjednostavnije prema formuli:

$$m_d = \frac{M_d}{N} 1000.^{80}$$

Teško se mogu kontrolirati glavni čimbenici koji uvjetuju smrtnost dojenčadi da bi se smanjila stopa smrtnosti novorođenčadi. *Ne možemo se više braniti iza srednjovjekovne zablude da Bog postavlja stopu smrtnosti dojenčadi.* Razmatrajući temeljne čimbenike koji utječu na smrtnost djeteta, ubrzo otkrivamo da su brojni nepovoljni uvjeti koji određuju visoku smrtnost novorođenčadi također presudni za život u svim dobnim skupinama.⁸¹

Tranzicija mortaliteta u Hrvatskoj prema J. Geli, za razliku od zapadne Europe, započela je produljenjem životnog vijeka (uvjetovano povećanjem medicinskog i higijenskog standarda), a ne smanjenjem smrtnosti dojenčadi.⁸² Budući da su sva

⁷⁷ Atropa ili Aisa, grčka božica smrti, kad je došlo vrijeme, ona je životnu nit rezala svojim škarama. <https://www.starapovijest.eu/sudenice-u-grckoj-mitologiji/> 12. 04. 2021.

⁷⁸ J. Gelo, *Demografske promjene u Hrvatskoj od 1780. do 1981. g.*, 158.

⁷⁹ R. A. Bolt, „Fundamental Factors in Infant Mortality“, *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Nov., 1921, Vol. 98, *Child Welfare*, Published by: Sage Publications, Inc. in association with the American Academy of Political and Social Science, Baltimor, Maryland, 1921., 9., <https://www.jstor.org/stable/1015038> 01.07.2021.

⁸⁰ M_d označava broj umrle dojenčadi u kalendarskoj godini, a N broj živorođene djece u istom vremenu. A. Wertheimer-Baletić, A., *Stanovništvo i razvoj*, 259.

⁸¹ R. A. Bolt, 9., <https://www.jstor.org/stable/1015038> 01.07.2021.

⁸² J. Gelo, »Kretanje ukupnog stanovništva Hrvatske.«, u: J. Gelo, A. Akrap i I. Čipin, *Temeljne značajke demografskog razvoja Hrvatske* (Bilanca 20. stoljeća), Zagreb: Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti, 2005., 60., N. Vekarić, B. Vranješ-Šoljan, „Početak demografske

novorođenčad preminula s uzrokom smrti upisanom u MKU kao slabost ili *debilitas*, o tome će, vezano uz novorođenčad i dojenčad općenito, više biti riječi u 3. poglavlju o uzrocima smrti. U istraživanom razdoblju broj preminule novorođenčadi do 28 dana starosti,⁸³ iznosi 114, odnosno 17,3 %. (Tablica 17.).

Tab. 17. Ukupan broj umrlih po godinama 1909.-1918., do 28 dana starosti.											
Godina	1909.	1910.	1911.	1912.	1913.	1914.	1915.	1916.	1917.	1918.	Ukupno
Ukupno	17	12	14	14	8	10	20	7	10	2	114
% od 659	2,6	1,8	2,1	2,1	1,2	1,5	3,0	1,1	1,5	0,3	17,3

Izvor: MU Pula, MKU Barban, HR – DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU 1917. – 1918.

Smrtnost novorođenčadi u mirnodopsko vrijeme je 27 djevojčica i 38 dječaka, a u ratnom razdoblju 27 djevojčica i 22 dječaka. Najveća smrtnost je 1915., preminulo je 11 djevojčica i 9 dječaka. Smrtnost je najmanja 1918., preminule su dvije djevojčice, prva u studenom, a druga u prosincu. (Tablica 18.).

Možemo zaključiti da se visoka smrtnost početkom istraživanog razdoblja smanjivala sve do 1915. kada je naglo porasla na 20 preminulih, te se 1918. smanjila na dvije osobe. Razlog većeg broja preminulih možemo potražiti u broju krštenih (rođenih) u istraživanom razdoblju. Ako osim analize MKU analiziramo matičnu knjigu krštenih (MKK), MU u Puli, dolazimo do rezultata od 825 upisa u mirnodopskom razdoblju kada u 1909. imamo 175 upisa, 1911. 170, a najmanje 1912. s 141 i 1913. 171. upisa te 506 u ratnom razdoblju u kojem nakon početne ratne godine slijedi pad već 1915. na 124, a 1916. imamo 52 upisa. U godini suše imamo 99, a 1918. rapidan pad sa 68 upisa krštene djece.⁸⁴

tranzicije u Hrvatskoj“, izvorni znanstveni rad, u *Anali Zavoda za povijesnu znanost HAZU, No 47*, Dubrovnik, 2009., 11.

⁸³ Razdoblje novorođenčeta traje od rođenja do 28 dana starosti, razlikujemo rano neonatalno razdoblje koje traje od rođenja do navršenih 7 dana života. Ulaskom u 29. dan života nastupa postneonatalno razdoblje dojenčadi i traje do navršenih 365 dana. Dojenačka dob traje od rođenja do navršene 1. god. života. M. Dumić i D. Mardešić, „Rast i razvoj“, 9., u D. Mardešić i suradnici, *Pedijatrija*, 8. dopunjeno izdanje, ŠK, Zagreb, 2013., 55.; S. Mesihović-Dinarević i suradnici, *Pedijatrija za studente medicine*, Sarajevo 2005., 37.; T. Pitamic, *Pedijatrija, udžbenik za škole za medicinske sestre*, III, dopunjeno i popunjeno izdanje, Medicinska knjiga, Beograd – Zagreb, 1971., 5.

⁸⁴ Matična knjiga krštenih (rođenih) (MKK) Barban 1891.-1922. br. 1., Matični ured Pula.

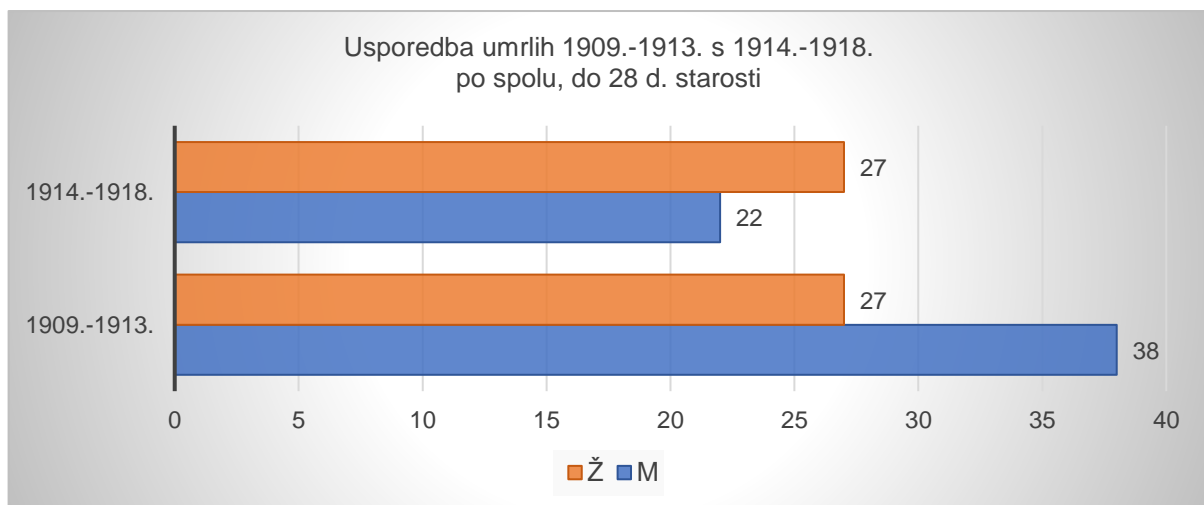
Tab. 18. Usporedba kretanje broja umrlih 1909. – 1913. s 1914. – 1918., po spolu, do 28 dana starosti.

Godina	1909.	1910.	1911.	1912.	1913.	Ukupno
Ž spol	7	6	5	4	5	27
M spol	10	6	9	10	3	38
Godina	1914.	1915.	1916.	1917.	1918.	Ukupno
Ž spol	4	11	4	6	2	27
M spol	6	9	3	4	0	22

Izvor: MU Pula, MKU Barban, HR – DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU 1917. – 1918.

U istraživanom razdoblju, 1909.-1918., preminule su 54 djevojčice i 60 dječaka. (Grafikon 4.). Možemo zaključiti da je u istraživanom razdoblju 1915. s najvećom smrtnosti, a 1918. u kojoj je smrtnost u ukupnom zbroju najveća, a ovdje s dvije preminule osobe je najmanja.

Graf. 4. Usporedba umrlih 1909.-1913. s 1914.-1918., do 28 dana starosti, po spolu.

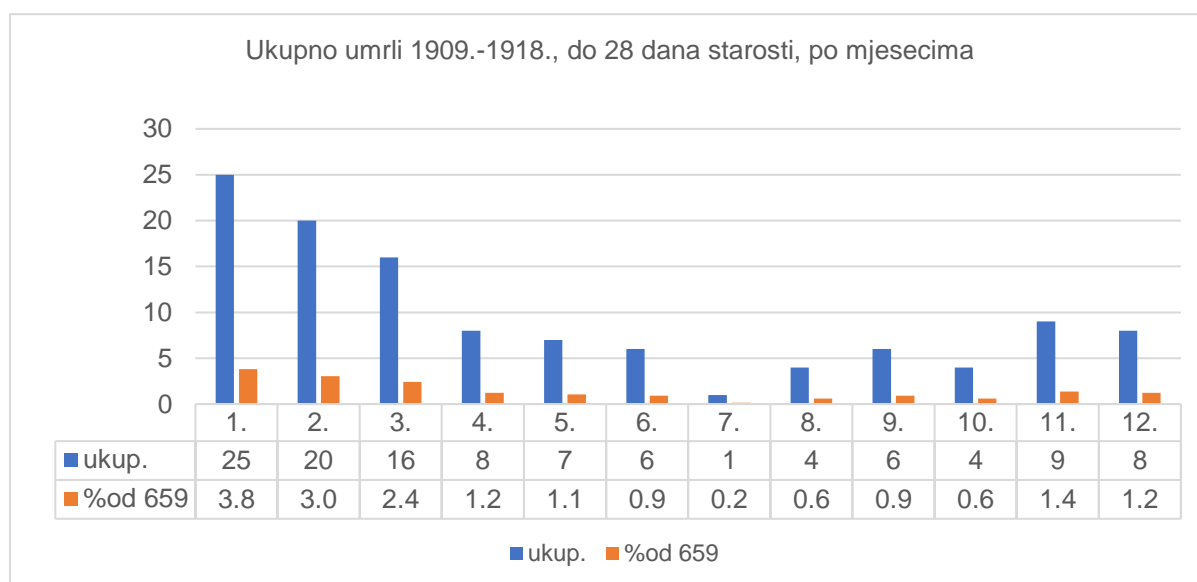

Izvor: MU Pula, MKU Barban, HR – DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU 1917. – 1918.

Hladni zimski mjeseci najkritičniji su za novorođenčad. U siječnju je 25 preminulih, od toga 15 muškog i 10 ženskog spola. U 1913. i 1918. u siječnju nije preminulo niti jedno novorođenče. U veljači je umrlo 20 (3%) novorođenčadi, od toga u mirnodopskom razdoblju 5 ženskog, svake godine po jedna i 5 muškog spola, od toga dva 1909., jedno novorođenče 1911. i dva 1913. U ratnoj veljači, 1915., 1916. i 1917., preminulo je 10 novorođenčadi, 5 ženskog i 5 muškog spola. Početna i završna

ratna godina u veljači nisu bile smrtonosne za njih. U ožujku je ukupno preminulo 16 novorođenčadi, od toga 5 muškog i 4 ženskog spola u 1909.-1913., te u ratnom razdoblju 3 ženskog 1917. i 4 muškog spola 1915. godine. Najmanja je smrtnost u srpnju 1912., umrla je 1 djevojčica (do 7 dana starosti). Zatim slijedi 8. mjesec s 4 umrla novorođenčeta: dvije djevojčice umrle 1913. i 1915. i dva dječaka, umrli 1914. i 1916. godine. U 10. mjesecu imamo isto 4 umrla novorođenčeta: dva dječaka umrla 1909. i 1910., jedna djevojčica 1911. i jedan dječak 1914. godine. U proljetnom travnju i zimskom prosincu umrlo je po 4 novorođenčeta, a u lipnju i rujnu po 6, da bi u hladnom studenom umrlo 9 (1,4%) novorođenčadi, od toga 4 dječaka, 1911. tri i jedan u 1912., a u ratnoj 1914. preminule su dvije djevojčice i dva dječaka te 1918. jedna djevojčica. (Grafikon 5.).

Graf. 5. Ukupan broj umrlih 1909.-1918., do 28 dana starosti, po mjesecima.

Izvor: MU Pula, MKU Barban, HR – DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU 1917. – 1918.

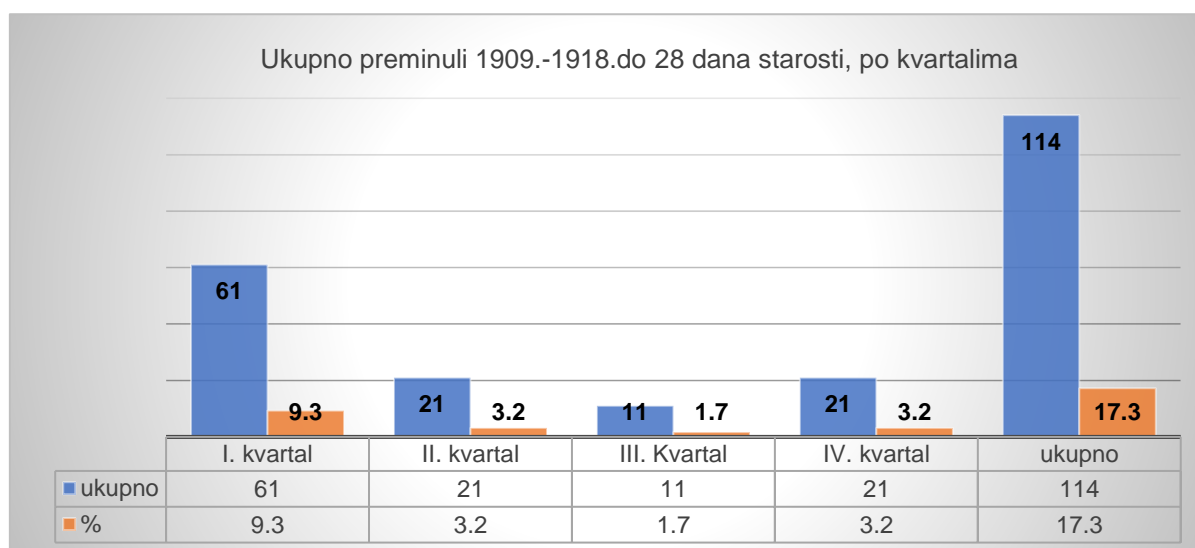
U mirnodopskom razdoblju umrlo je 65 novorođenčadi. Prvih 6 mjeseci umrlo je 18 ženskog i 29 muškog spola, a u drugih 6 mjeseci kod oba spola preminuo je po 9 novorođenčadi,. U ratnom razdoblju, ukupno je umrlo 49 novorođenčadi. Prvih 6 mjeseci 20 ženskog i 15 muškog spola, a drugih 6 mjeseci kod oba spola po 7. Možemo zaključiti da je smrtnost novorođenčadi u istraživanom razdoblju bila veća u prvih 6 mjeseci. (Tablica 19.).

Tab. 19. Usporedba ukupno preminulih 1. i 2. šest mjeseci, do 28 dana starosti.					
Razdoblje	1909.-1913.		1914.-1918.		Mjeseci
Spol	Ž	M	Ž	M	Ukupno
1. 6 mj.	18	29	20	15	82
2. 6 mj.	9	9	7	7	32
Ukupno	27	38	27	22	114

Izvor: MU Pula, MKU Barban, HR – DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU 1917. – 1918.

U istraživanom razdoblju smrtnost je najveća u I. kvartalu, preminulo je 61 novorođenče, od toga 33 u mirnodopsko vrijeme. Smrtnost je s 11 preminulih najmanja u III. kvartalu, od toga 8 preminulih 1909.-1913. godine. (Grafikoni 6.).

Graf 6. Preminuli 1909.-1918., do 28 dana starosti, po kvartalima.

Izvor: MU Pula, MKU Barban, HR – DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU 1917. – 1918.

2.4.1.1. Novorođeni – smrt do sedam dana života

Novorođenčad koja su rođena u proljeće, kada su povoljniji klimatski uvjeti, uz majčino mlijeko, imaju veće šanse za jačanje imuniteta i preživljavanje od djece rođene u hladnim zimskim mjesecima gdje je izloženost respiratornim infekcijama veća, pogotovo ako nisu dojena majčinim mlijekom. Majčina dob pri porodu te razmak od prethodne trudnoće (manje od 2 godine), odnosno poroda, može utjecati na smrtnost dojenčadi, odnosno novorođenčadi do 7 dana starosti, kada se najčešće zbog

kondicijskog stanja majke, često rađaju djeca s malom porođajnom težinom, urođenim ili prirođenim anomalijama, nerazvijenim plućima i ostalim organima.⁸⁵

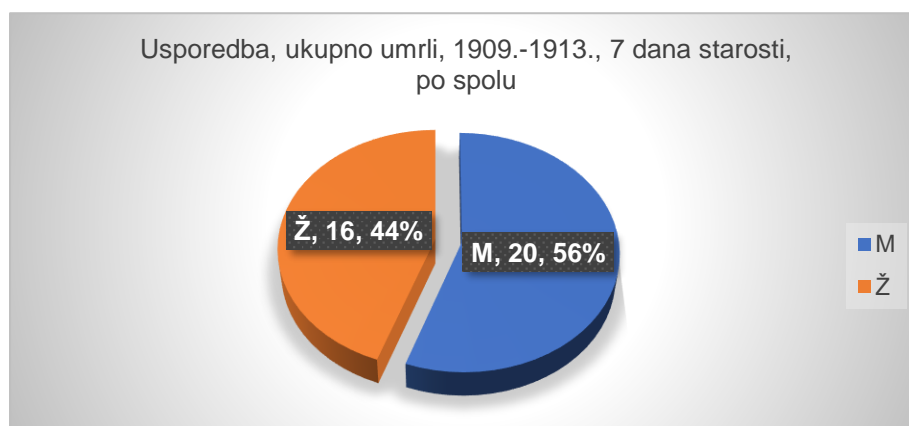
U istraživanom razdoblju ukupno je preminulo 64 novorođenčeta do 7 dana starosti. Smrtnost je najveća 1915., preminulo je 13 novorođenčadi, 8 ženskog i 5 muškog spola. Smrtnost je s jednim preminulim ženskim novorođenčetom najmanja 1918. godine. Godine 1916. preminule su 2 djevojčice, jedna 30. siječnja, a druga 12. veljače. Ukupan broj umrlih manji je u ratnom razdoblju, pogotovo za muški spol, razlog tome možemo tražiti i u evakuaciji stanovništva pred ratnim opasnostima i smanjenim porodima. Za ženski spol smrtnost je manja u mirnodopskom razdoblju. Uzroci smrti novorođenčadi tema je 3. poglavlja. (Tablica 20.).

Tab. 20. Ukupno umrli 1909.-1918., do 7 dana starosti											
God.	1909.	1910.	1911.	1912.	1913.	1914.	1915.	1916.	1917.	1918.	Ukup.
Ukup.	7	8	9	9	3	8	13	2	4	1	64
%od 659	1,1	1,2	1,4	1,4	0,5	1,2	2,0	0,3	0,6	0,2	9,7

Izvor: MU Pula, MKU Barban, HR – DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU 1917. – 1918.

U istraživanom razdoblju preminule su 33 osobe ženskog i 31 muškog spola. U mirnodopskom razdoblju preminulo je 16 osoba ženskog i 20 muškog spola, a u ratnom 17 ženskog i 11 muškog spola. (Grafikon 7. i grafikon 8.).

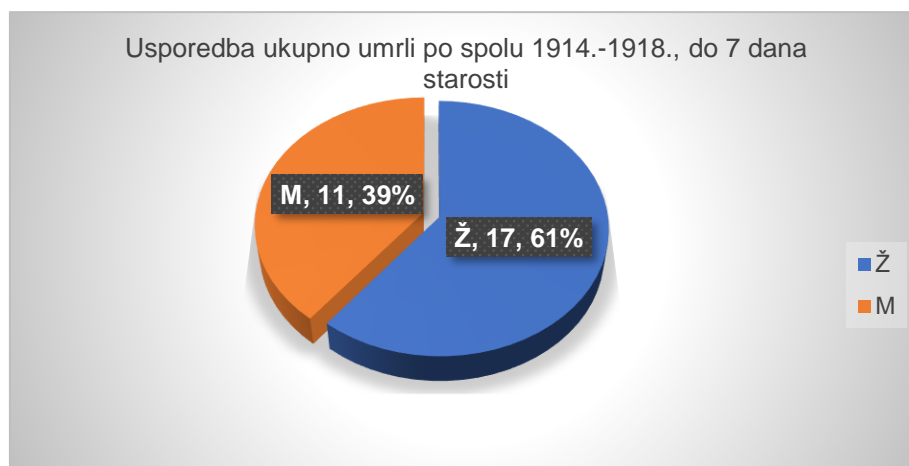
Graf. 7. Usporedba ukupno umrli 1909.-1913., do 7 dana starosti po spolu.

Izvor: MU Pula, MKU Barban, HR – DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU 1917. – 1918.

⁸⁵ Paronić, S., *Župa Barban u XIX st., Demografska slika kroz prizmu matičnih knjiga*, 194.

Graf. 8. Usporedba ukupno umrli po spolu, umrli 1914. – 1918., do 7 dana starosti.

Izvor: MU Pula, MKU Barban, HR – DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU 1917. – 1918.

Različiti utjecaji iz okoliša mogu djelovati na samo zdravlje majke, a samim time i na tijek i ishod trudnoće. Uočljiva je smrtnost novorođenčadi koja su živjela 1 ili par sati nakon poroda što nas može uputiti na perinatalni mortalitet, koji obuhvaća prijevremeno rođenu djecu, tj. nedonošćad, unutar 7 dana života, tj. 168 sati nakon poroda. On je najvažniji indikator perinatalne zaštite, odraz je kvalitete zdravstvene zaštite u trudnoći, porodu i prvih dana poslije rođenja djeteta. Ovisi o socioekonomskim čimbenicima te o mogućnostima pružanja odgovarajuće neonatalne skrbi.

Uzroci smrti koji se najčešće povezuju s perinatalnim mortalitetom, na prvom mjestu su nezrelost ploda, tj. nedonošeta, hijalinomembranska bolest i intracelularno krvarenje, atelektaza pluća, malformacije koje su obično udružene s navedenim uzrocima⁸⁶ te hemolitička bolest novorođenčeta, tj. neslaganje Rh (rezus) faktora u krvi majke i djeteta, a kao posljedica su propadanje eritrocita.⁸⁷

U MKU upisana su novorođenčad koja su živjela samo nekoliko sati. Ne postoji upis o mrtvorodenima. Godine 1910., 11. rujna, odmah poslije poroda, preminule su

⁸⁶ A. Bazina i suradnici, „Uzroci perinatalne smrti u prijevremeno rođene djece“, *Gynaecol Perinatol*, 2007., Dječja bolnica Srebrenjak, Zagreb, Medicinski fakultet Split, 2007., 144. – 149.

⁸⁷ Dijete Rh naslijeđuje od oca i ako je otac Rh pozitivan, a majka negativna, tada će i dijete u 50% slučajeva biti pozitivno što izaziva stvaranje antitijela u krvotoku Rh negativne majke, naročito u zadnjim mjesecima trudnoće. Ona preko placente ili posteljice prelaze u krvotok fetusa te izazivaju hemolizu eritrocita i pojavu ikterusa ili žutice. Do senzibilizacije, tj. stvaranja antitijela, dolazi postepeno. Prvo dijete se obično rađa živo i zdravo, a u tijeku slijedećih trudnoća dolazi do oštećenja ploda zbog pojačanog stvaranja antitijela te često do smrtnog ishoda. T. Pitamic, 119.

bliznakinje, *Pascha* je živjela 3 sata, a *Maria* 9 sati. Godine 1912., dana 1. ožujka, odmah nakon poroda umro je dječak *Joannes*, živio je 1 sat. Iste godine, 2. srpnja, umrla je djevojčica *Maria*, živjela je 2 sata. Dana 20. studenog 1914., odmah poslije poroda umrla je djevojčica *Maria*, živjela je 1 sat. Dana 24. rujna 1917. preminuo je *Joannes*, živio je 12 sati.

Zaključujemo da je u prvim satima života, u istraživanom razdoblju, preminulo 7 novorođenčadi, 4 u mirnodopskom razdoblju i 3 u ratnom razdoblju. Osim njih jedan dan živjelo je još 5 novorođenčadi, od toga 3 u mirnodopskom i 2 u ratnom razdoblju. Najveća smrtnost novorođenčadi po mjesecima u istraživanom razdoblju, izrazita je u zimskim mjesecima I. kvartala. U siječnju 15 i veljači 14 preminulih. Najmanja smrtnost je u svibnju i srpnju, u svakom po jedno preminulo novorođenče. Budući da su svi, prema upisu u MKU, preminuli od slabosti ili *debilitasa* o tome će više biti u uzrocima smrti, tj. temi 3. poglavlja.

Tab. 21.: Usporedba, ukupno umrli, 7 dana starosti, po mj.

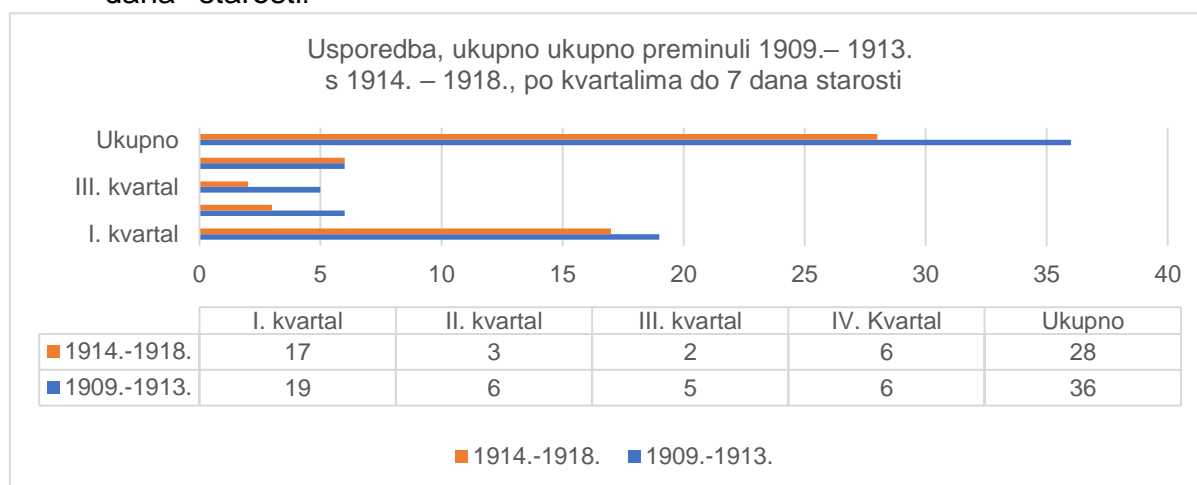
Razdoblje	1909.-1913.	1914.-1918.	Mjeseci
Mjeseci	Ukupno	Ukupno	Ukupno
1.	7	8	15
2.	7	7	14
3.	5	2	7
4.	4	1	5
5.	0	1	1
6.	2	1	3
7.	1	0	1
8.	0	2	2
9.	4	0	4
10.	2	0	2
11.	3	3	6
12.	1	3	4
Ukupno	36	28	64
% od 659	5,5	4,2	9,7

Izvor: MU Pula, MKU Barban, HR – DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU 1917. – 1918.

Možemo zaključiti da su proljetni mjeseci , od travnja do lipnja, s 9 umrlih, ljetni od srpnja do rujna sa 7 i jesenski, od listopada do prosinca s 12 umrlih, ukupno 28 (4,2%), manje smrtni od zimskog siječnja i veljače s 29 te ožujka sa 7, ukupno 36 (5,5%) preminulih u I. kvartalu. (Tablica 21.).

Usporedbom mirnodopskog s ratnim razdobljem, u prvom razdoblju najveću smrtnost imaju siječanj i veljača, a najmanja je u srpnju i prosincu. U ratnom razdoblju, smrtnost je isto velika u navedenim mjesecima u. Po 1 preminuli je u proljetnim mjesecima, travnju, svibnju i lipnju, a ljetni srpanj, rujna te jesenski listopad nemaju preminule novorođenčadi. U prvih 6 mjeseci istraživanog razdoblja umrlo je 45, a drugih 6 mjeseci 19 novorođenčadi. (Tablica 22.). To nas upućuje na dio godine s povoljnijim klimatskim uvjetima te vrijeme kada bi zalihe hrane trebale biti dostupnije, pogotovo nakon jesenske berbe, izuzev sušne 1917. godine, kada kiša nije padala mjesecima. *Zadnja kiša pala je o Uskrsu, a iza toga sve do poslije Male Gospe niti kapi.* Djeca i stariji tražili su spas tražeći travu po poljima koje nije bilo. I stoka je crkavala od gladi i žeđi kao i ljudi koji su umirali po putu *sa šakom suhe trave u ustima*.⁸⁸ Od ukupno 56 preminulih u toj godini, 4 su novorođenčeta do 7 dana starosti. U istraživanom razdoblju, po kvartalima smrtnost je najveća u I., a najmanja u III. (Grafikon 9.).

Graf. 9.: Usporedba ukupno preminuli 1909.-1913. s 1914.-1918., po kvartalima, do 7 dana starosti.

Izvor: MU Pula, MKU Barban, HR – DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU 1917. – 1918.

⁸⁸ E. Radetić, *Istarski zapisi*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1969., 241.

2.4.2. Od 29 dana do 12. mjeseci

Početak 20. st. stopa smrtnosti dojenčadi na hrvatskom području je vrlo visoka sa značajnim razlikama između ruralnih i urbanih područja. U 1910. u Istri je iznosila 200‰, u sjevernoj Hrvatskoj 218. i u Dalmaciji 180‰. Stopa smrtnosti dojenčadi ostala je visoka sve do kraja Drugog svjetskog rata i opada tek 1954. na 99‰, 1999 na 7,7‰, a 2015. na 4,11‰.⁸⁹

Visoka stopa mortaliteta prije navršene prve godine života upućuje na nepovoljne životne uvjete, na siromaštvo i bijedu većine stanovnika, nisko obrazovanje, pogotovo žena i slabu zdravstvenu zaštitu, pogotovo u ruralnim područjima. Nedostatak higijenskih navika, slaba ishrana kod većine stanovništva, pa tako i dojenčadi, otvarao je put mnogim zaraznim bolestima i epidemijama koje su odnosile živote prvo najkrhkih. Prema procjeni J. Gele 1910. – 1914. na području današnje Hrvatske prosjek umrle dojenčadi iznosio je 31,8% od ukupnog broja preminulih, odnosno 209,80 na 1000 živorođene djece. Taj broj smanjio se 1920. – 1929. na 30,1%, odnosno 197,64 na 1000 živorođene djece. Smrtnost dojenčadi koja je 1910. – 1914. godišnje iznosila 27.578 i smanjila se 1920. – 1929. na 23.700, odraz je loših socioekonomskih uvjeta i higijensko – zdravstvenih prilika u Hrvatskoj tijekom 19. i u prvoj polovici 20. stoljeća. Budući da su postojale regionalne razlike, stopa mortaliteta dojenčadi u Istri 1910. iznosila je 200 na 1000 živorođenih, dakle ispod hrvatskog prosjeka, da bi 1930. taj broj iznosio 165 na 1000 živorođenih te se stopa smrtnosti nastavila smanjiva prema početku drugog svjetskog rata, a završetak tranzicije mortaliteta dojenčadi u Hrvatskoj završio je u razdoblju 1970. – 1979. godine.⁹⁰

U istraživanom razdoblju ukupno je preminulo 73 dojenčeta. Smrtnost je po godinama najveća 1909. a slijede 1910., 1911. i 1918. Smrtnost je najmanja 1916., u Hrbokima je 29. veljače umro *Antonius*, star 41 dan, a 9. lipnja 1917. u Dobranima je preminula *Veronica* stara 37 dana. U mirnodopskom razdoblju najveću smrtnost

⁸⁹ K. Puljizević, R. Kralj-Brassard, „Utjecaj modernizacije javnog zdravstva i obrazovanje žena na dojenačku smrtnost u Dubovniku krajem 19. i početkom 20. stoljeća“, *Anali Dubrovnik* 56/2, Dubrovnik, 2017., 620. – 633.

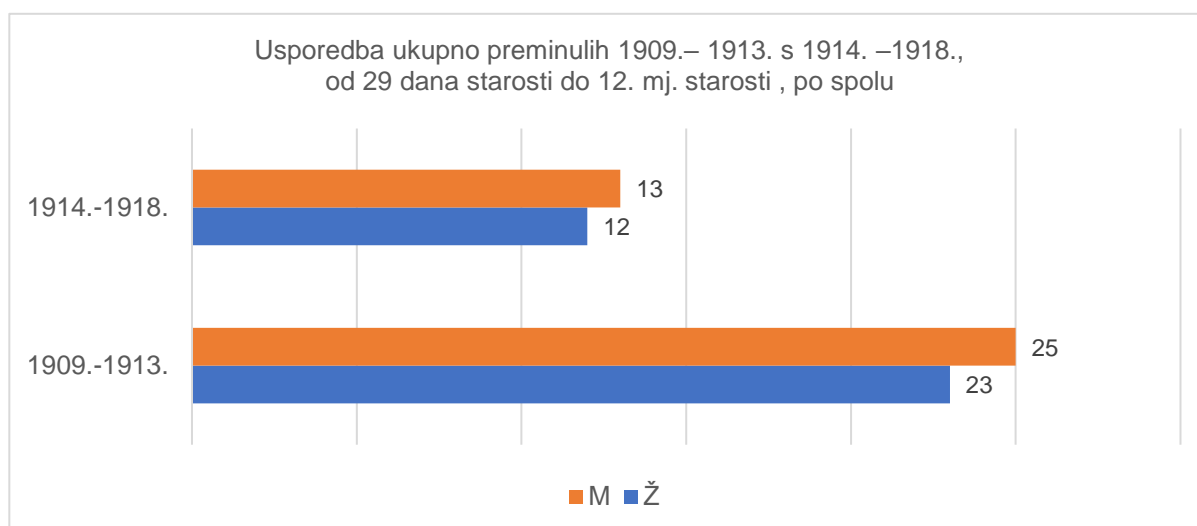
⁹⁰ J. Gelo, *Demografske promjene u Hrvatskoj od 1780. do 1981. g.*, 159. – 161.

potvrđuje 1909. s 13, a najmanju 1912. s 5 preminulih. U ratnom razdoblju smrtnost je najveća 1918. s 12 umrlih, a najmanja 1916. i 1917. po 1 preminulo dojenče. (Tablica 22.).

Tab. 22. Ukupno umrli 1909.-1918., od 29 dana starosti do 12 mjeseci											
God.	1909	1910	1911	1912	1913	1914	1915	1916	1917	1918	Ukupno
Ukupno	13	12	12	5	6	5	6	1	1	12	73
od 659	2,0	1,8	1,8	0,8	0,9	0,8	0,9	0,2	0,2	1,8	11,1

Izvor: MU Pula, MKU Barban, HR – DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU 1917. – 1918.

Graf. 10. Usporedba ukupno preminulih 1909. – 1913. s 1914. – 1918., od 29 dana do 12. mj. starosti, po spolu.

Izvor: MU Pula, MKU Barban, HR – DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU 1917. – 1918.

U istraživanom razdoblju preminulo je 35 dojenčadi ženskog i 38 muškog spola. U mirnodopskom je razdoblju preminulo 23 ženskog i 25 muškog spola, a u ratnom 12 ženskog i 13 muškog spola. (Grafikon 10.). Po mjesecima smrtnost je najveća je u siječnju i ožujku, a najmanja u kolovozu. (Tablica 23.). U mirnodopskom razdoblju smrtnost je najveća u siječnju, a najmanja u veljači i studenom, a u ratnom smrtnost je najveća u ožujku dok u kolovozu nema smrtnog ishoda, a u rujnu i prosincu preminulo je po 1 dojenče. (Tablica 23.a.).

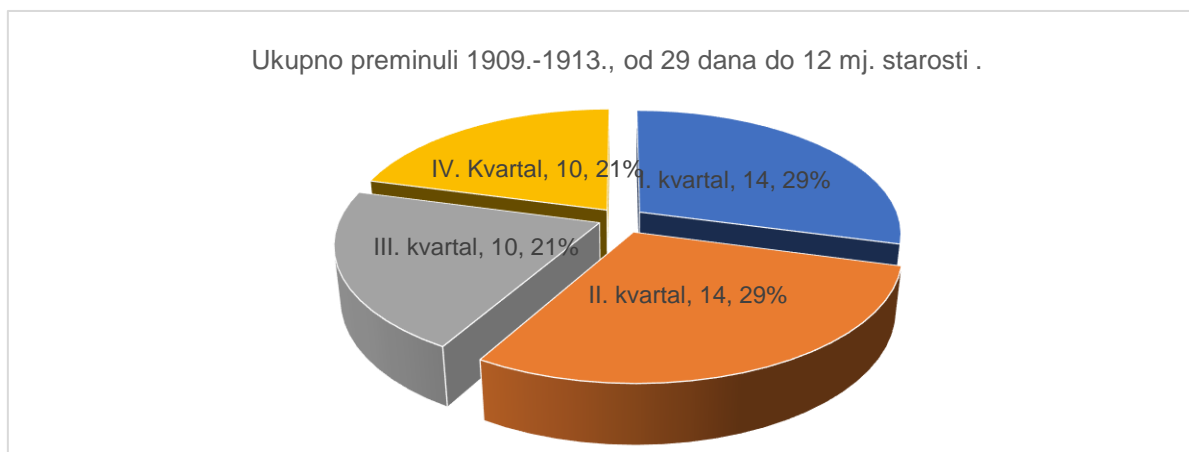
Tab. 23. Kretanje broja umrli 1909.-1918., od 29 dana do 12 mj. starosti			
1909.-1918.	Ukupno		Ukupno
Mj.	Ž	M	po mj.
1.	4	5	9
2.	3	2	5
3.	3	6	9
4.	3	5	8
5.	2	4	6
6.	5	2	7
7.	3	3	6
8.	2	2	4
9.	2	2	4
10.	2	3	5
11.	5	2	7
12.	1	2	3
Ukupno	35	38	73

Izvor: MU Pula, MKU Barban, HR – DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU 1917. – 1918.

Tab. 23. a. Usporedba ukupno umrli od 29 d. do 1. g. starosti		
Mj.	1909. -1913.	1914.- 1918.
1.	7	2
2.	2	3
3.	5	4
4.	6	2
5.	4	2
6.	4	3
7.	3	3
8.	4	0
9.	3	1
10.	3	2
11.	5	2
12.	2	1
Ukup.	48	25

Izvor: MU Pula, MKU Barban, HR – DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU 1917. – 1918.

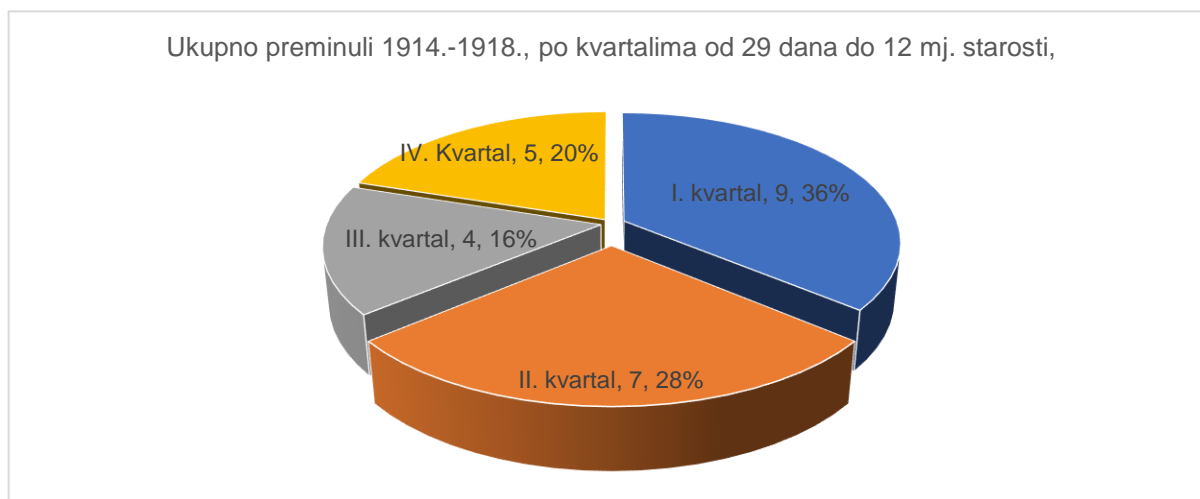
Graf. 11. Ukupno umrli 1909. – 1913., od 29 dana do 12 mj. starosti, po kvartalima.

Izvor: MU Pula, MKU Barban, HR – DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU 1917. – 1918.

U mirnodopskom razdoblju, u I. i II. kvartalu, preminulo je po 14, a III. i IV., po 10 osoba. (Grafikon 11.). U ratnom razdoblju najviše je preminulih u I. kvartalu, a najmanje u četvrtom (Grafikon 12.).

Graf. 12. Ukupno umrli 1914.- 1918., po kvartalima od 29 dana do 12 mj. starosti

Izvor: MU Pula, MKU Barban, HR – DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU 1917. – 1918.

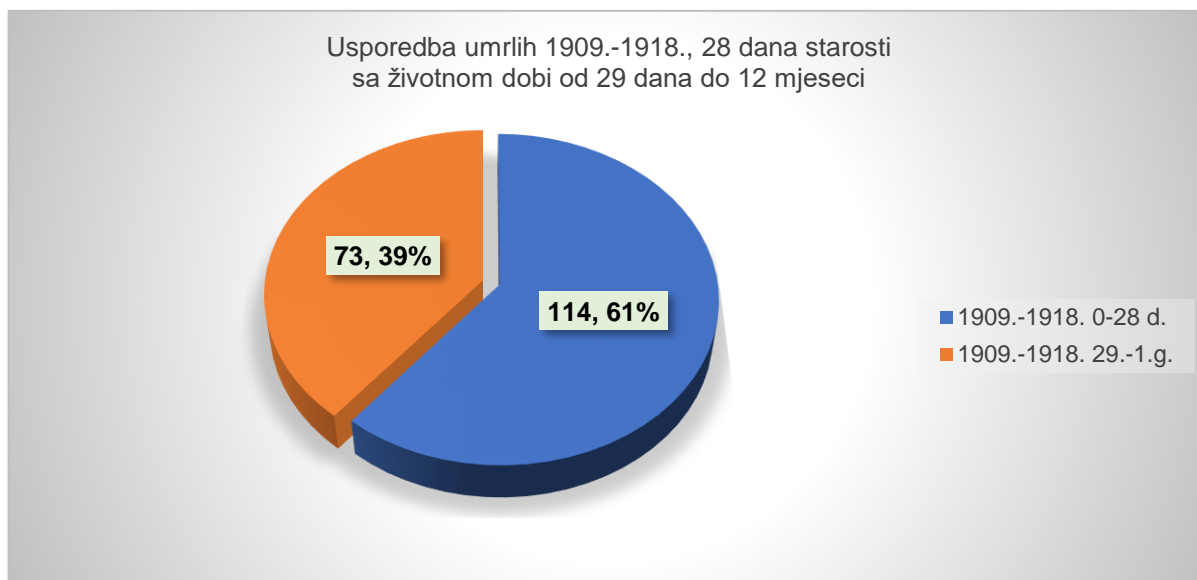
Možemo zaključiti da je u istraživanom razdoblju preminulo više dojenčadi muškog spola. Po godinama, više je preminulih u mirnodopsko vrijeme. Po mjesecima prednjače zimski mjeseci siječanj i ožujak, dok je smrtnost najmanja u hladnom prosincu. U mirnodopsko vrijeme smrtnost je najveća u siječnju, a najmanja u veljači i studenom, dok u ratnom razdoblju ožujak ima najveću te kolovoz najmanju smrtnost.

U prvih 6 mjeseci ukupno je preminulo više dojenčadi (44), nego li u drugim 6 mjeseci (29). Po kvartalima u istraživanom razdoblju, smrtnost je najveća u I., a najmanja u trećem.

Usporedbom ukupno preminulih 114 novorođenčadi do 28 dana starosti, s umrlim 73 dojenčeta od 29 dana starosti do 12 mjeseci, možemo zaključiti da je smrtnost dojenčadi veća prvih dana života. Ukupno od 0 do 12 mjeseci starosti preminulo je 187 dojenčadi. (Grafikon 13).

Visoka smrtnost djece pokazatelj je loših socioekonomskih uvjeta koji su posljedica pojave mnogih zaraznih bolesti tako da slabost ili *debilitas* kao dijagnoza ustvari upućuje na o nestručnost i neupućenost osobama zaduženih za upis uzroka smrti u MKU, a često se upisivalo i prema onome što su ukućani sami zaključili, što ne isključuje slabost kao uzrok smrti. Nemoguće je da su dojenčad umirala samo od toga, pored svih uzroka smrti specifičnih za tu dob i simptoma koji su bili uzrokom smrti kod ostalih životnih dobi.⁹¹

Graf. 13. Usporedba umrlih 1909.-1918., od 28 dana sa 29 dana do 12 mj. starosti.

Izvor: MU Pula, MKU Barban, HR – DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU 1917. – 1918.

⁹¹ T. Buklijaš, N. Vekarić, „Mortalitet u Cavtatu 1825. – 1918.“, *Anali Zavoda za povijesnu znanost HAZU, Dubrovnik* 36, Dubrovnik, 1998., 320. – 321.

2.4.3. U prvoj prohodali, potrčali i u šestoj zaspali

Da bi se postavili dobri temelji za zdravije i bolje djetinjstvo potrebno je spriječiti smrtnost dojenčadi. Podizanjem životnog standarda i obrazovanja majki, u vezi njihove djece u dojenačkoj dobi, rezultiralo je stvaranje uvjeta pod kojima se mogu odgajati starija djeca. Stoga je smrtnost dojenčadi istovremeno odraz prošlosti i proročanstvo budućnosti. Postoji velika korelacija između smrtnosti dojenčadi i djece od jedne do pete godine. Arthur Newsholme iz Engleske i Josephine Baker iz New Yorka dokazali su da visoka smrtnost dojenčadi ide paralelno s visokom stopom smrtnosti u dobi od jedne do pete godine i obrnuto. Kada opada stopa smrtnosti dojenčadi tada dolazi do pada smrtnosti i starije djece s više godina. Treba obratiti jednaku pažnju djetetu u predškolskoj dobi kod koje se zdravstveni problemi otkrivaju u vrijeme školskog djeteta⁹²

u istraživanom razdoblju, u dobnoj skupini od 1. do 6. godine ukupno je preminulo 106 osoba. Od toga je umrlo 58 (8,8%) djece ženskog i 48 (7,3%) muškog spola. U mirnodopskom razdoblju ukupno je preminulo 30 ženskog i 24 muškog spola, a u ratnom razdoblju 28 ženskog i 24 muškog spola. Najveća smrtnost po godinama su 1910. i 1918., po 19 preminulih, a najmanja 1913. sa 6 preminulih. (Tablica 24.).

Tab. 24. Kretanje broja umrlih 1909.-1918. po spolu od 1. do 6. g. starosti.											
God.	1909	1910	1911	1912	1913	1914	1915	1916	1917	1918	Ukupno
Ž spol	4	14	6	3	3	5	3	5	3	12	58
M spol	3	5	9	4	3	4	6	2	5	7	48

Izvor: MU Pula, MKU Barban, HR – DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU 1917. – 1918.

U istraživanom razdoblju smrtnost po mjesecima najveća je u siječnju, a najmanja u srpnju. (Tablica 25.).

⁹² R. A. Bolt, 9., <https://www.jstor.org/stable/1015038> 01.07. 2021.

Tab. 25. Kretanje broja umrlih 1909.-1918., po mj. od 1. do 6. g. starosti				
1909.-1918	Ukupno spol	od 659	Ukupno spol	od 659
Mjesec	Ž	%	M	%
1.	6	0,9	8	1,2
2.	8	1,2	5	0,8
3.	5	0,8	5	0,8
4.	5	0,8	5	0,8
5.	7	1,1	5	0,8
6.	4	0,6	1	0,2
7.	1	0,2	3	0,5
8.	3	0,5	2	0,3
9.	3	0,5	2	0,3
10.	6	0,9	1	0,2
11.	5	0,8	8	1,2
12.	5	0,8	3	0,5
Ukupno	58	9,1%	48	7,6%

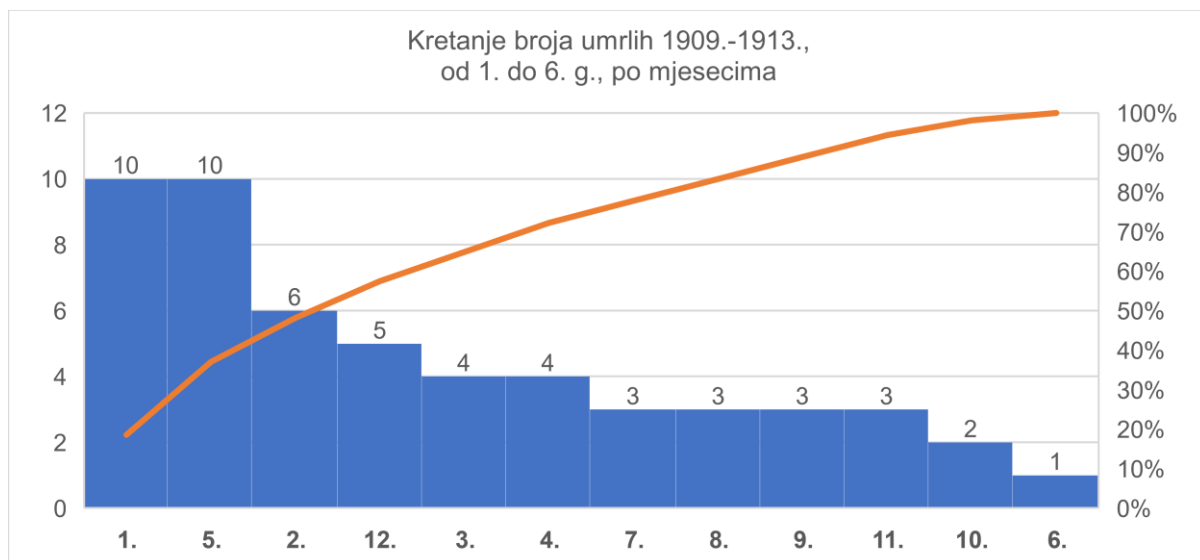
Izvor: MU Pula, MKU Barban, HR – DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU 1917. – 1918.

U prvih 6 mjeseci preminula su 64 djeteta, od toga 35 ženskog i 29 muškog spola, a u drugih 6 mjeseci 42 djeteta, od toga 23 ženskog i 19 muškog spola. (Tablica 25.).

U mirnodopskom razdoblju smrtnost je najveća u siječnju i svibnju po 10 umrlih, a najmanja u lipnju s 1 preminulim (1912.), te u listopadu s 2 umrla (1910. i 1911. god.). Ljetni mjeseci III. kvartala imaju po 3 preminula djeteta. Zaključujemo da najveća smrtnost nije bila striktno vezana za zimske mjesece, što odudara od cjelokupnog istraživanog razdoblja. (Grafikon 14. a.).

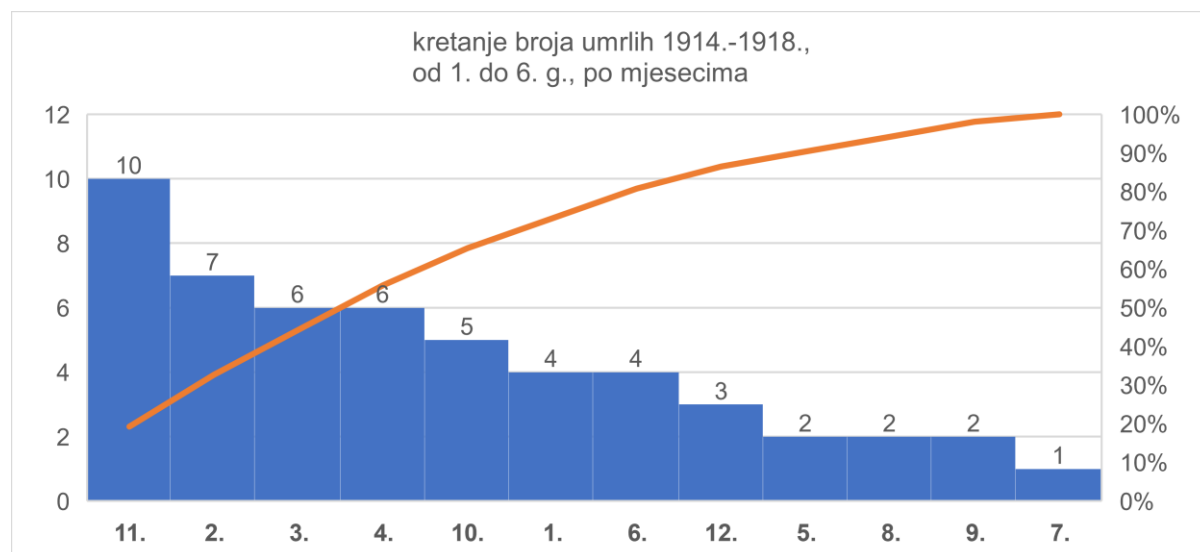
U ratnom razdoblju smrtnost je najveća u studenom, a najmanja u srpnju s 1 preminulim djetetom muškog spola 1918. godine. (Grafikon 14. b.). Po kvartalima smrtnost je najveća u I., od toga 19 ženskog i 18 muškog spola, u mirnodopskom 20, a u ratnom razdoblju 17 osoba. Smrtnost je sa 14 preminulih najmanja u III. kvartalu, po spolu 7 osoba. (Tablica 25. i grafikon 15.).

Graf.14.a. Kretanje broja umrlih 1909.-1913., od 1. do 6. g., po mjesecima.

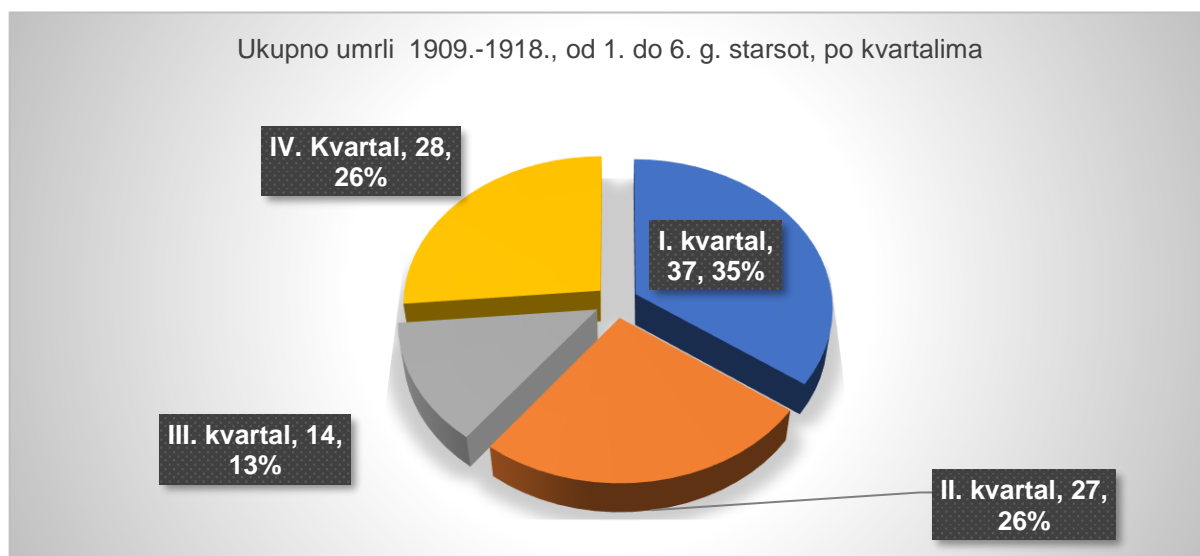
Izvor: MU Pula, MKU Barban, HR – DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU 1917. – 1918.

Graf.14. b. Kretanje broja umrlih 1914.-1918., po mjesecima, od 1. do 6. g. starosti.

Izvor: MU Pula, MKU Barban, HR – DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU 1917. – 1918.

Graf 15. Ukupno umrli 1909.-1918., od 1. do 6. g. starosti, po kvartalima.

Izvor: MU Pula, MKU Barban, HR – DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU 1917. – 1918.

2.4.4. Utihnuli osmijesi od sedme do četrnaeste

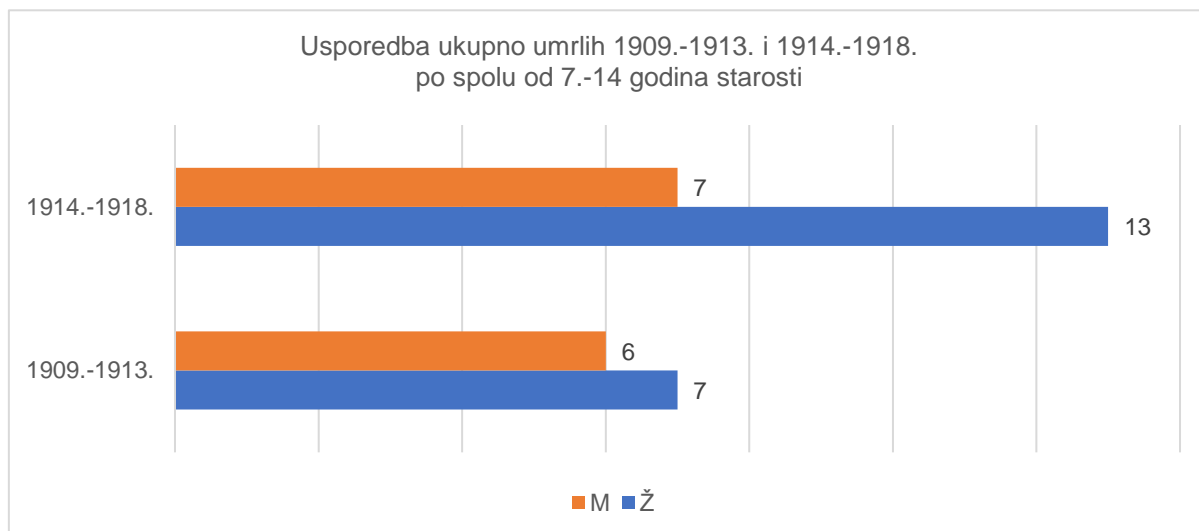
u istraživanom razdoblju u dobnoj skupini od 7 do 14 godina ukupno su preminule 33 osobe. Najveća smrtnost po godinama je 1918. U 1914. nema smrtnog ishoda. U istraživanom razdoblju ukupno je po spolu preminulo 20 osoba ženskog i 13 muškog spola. (Tablica 26.). U mirnodopskom razdoblju ukupno je umrlo 13 djece, od toga 7 ženskog i 6 muškog spola. U ratnom razdoblju ukupno je preminulo 20 djece, od toga 13 ženskog i 7 muškog spola. (Grafikon 16.).

Tab. 26. Kretanje broja umrlih 1909.-1918., od 7. do 14. g. starosti, po spolu.

Godina	1909.	1910.	1911.	1912.	1913.	1914.	1915.	1916.	1917.	1918.	Ukupno
Ž spol	1	2	3	0	1	0	1	4	2	6	20
M spol	0	3	0	2	1	0	2	1	1	3	13

Izvor: MU Pula, MKU Barban, HR – DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU 1917. – 1918.

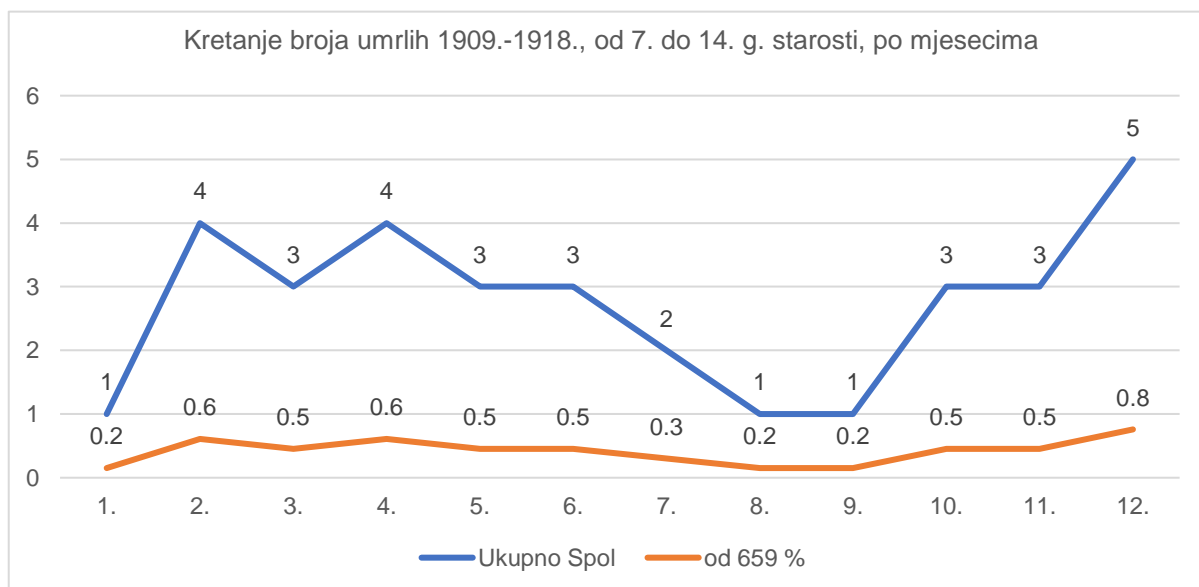
Graf. 16. Usporedba ukupno umrlih 1909.-1913. i 1914.-1918., po spolu od 7.-14. g. starosti.

Izvor: MU Pula, MKU Barban, HR – DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU 1917. – 1918.

U istraživanom razdoblju, za ovu dobnu skupinu, najveća je smrtnost u mjesecu prosincu, a najmanja u siječnju te u ljetnim mjesecima kolovozu i rujnu. (Grafikon 17.).

Graf. 17. Kretanje broja umrlih 1909.-1918., od 7. do 14. g. starosti, po mjesecima.

Izvor: MU Pula, MKU Barban, HR – DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU 1917. – 1918.

Od ukupno preminulih u mirnodopskom razdoblju, smrtnost je najveća u veljači i ožujku. U toplijem proljetnom travnju i lipnju te ljetnom srpnju i rujnu s po 1 umrlim pridružio se studeni. U siječnju, kolovozu te listopadu i prosincu nema smrtnog ishoda

za ovu dobnu skupinu. U ratnom razdoblju ukupno je umrlo 20 djece, a najveća smrtnost je u prosincu. U hladnom siječnju i veljači imamo isti broj umrlih kao i u toplom svibnju, srpnju i kolovozu, po 1 umrlo dijete, dok u ožujku i rujnu nema smrtnog ishoda za ovu dobnu skupinu. (Tablica 27.).

Tablica 27. Ukupno umrli 1909.-1913. i 1914.-1918., 7. – 14. g., po mjesecima.

Razdoblje	1909.-1913.		1914.-1918.		Ž – M
	Ž	M	Ž	M	
Mjeseci					ukupno
1.	0	0	0	1	1
2.	0	3	0	1	4
3.	2	1	0	0	3
4.	1	0	2	1	4
5.	1	1	1	0	3
6.	1	0	1	1	3
7.	0	1	1	0	2
8.	0	0	1	0	1
9.	1	0	0	0	1
10.	0	0	2	1	3
11.	1	0	2	0	3
12.	0	0	3	2	5
Ukupno	7	6	13	7	33

Izvor: MU Pula, MKU Barban, HR – DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU 1917. – 1918.

Zaključno, ukupno su preminule 33 osobe, od toga najviše ih je preminulo 1918., ukupno 9 osoba. Četvero je preminulo od španjolske gripe, o kojoj više u uzrocima bolesti kao i o ostalim uzrocima smrti, a po 1 od tifusa, sušice, slabosti i opekotine. Od vrućice ili groznice u istraživanom razdoblju preminulo je ukupno 8 osoba (1 u 1918.), od toga najviše 1911., preminula su 3 djeteta. U mirnodopskom razdoblju 1910. preminulo je ukupno petero djece, od toga troje od upale pluća, dvoje u veljači i jedno u svibnju. U ožujku je preminulo jedno dijete od ospica i jedno od bronhitisa. U ratnom razdoblju 1916. također je preminulo petero djece, inače je to godina u ukupnom istraživačkom razdoblju s najmanje smrtnosti. Od uzroka i ovdje nailazimo na upalu pluća (1) u srpnju te sušicu (2) u kolovozu i listopadu, zatim imamo 1 smrtni ishod pad s drveta u listopadu i 1 s upisom vrućice u prosincu. U godini kulminacije gladi, 1917.,

kada je iz Istre na prehranu u Hrvatsku poslano 2.224 djece, preminulo je troje djece, dvije djevojčice i jedan dječak. Slijedeće godine stanje se u Istri poboljšalo i dosta se je djece vratilo. Iako je godina bila kišovita i rodna, smrtnost je uslijed epidemije bila najveća.⁹³

2.4.5. Prekinuta mladost u petnaestoj

Iako se ova dobna skupina, u demografskim istraživanjima, ubraja u fertilnu dob, zbog specifičnosti fizičkog, anatomske i hormonalnog razvoja, u analizi se može izdvojiti zbog raščlanjivanja dobivenih rezultata, pogotovo kod uzroka smrti. U dobnoj skupini od 15 do 19 godina ukupno su preminule 23 osobe, odnosno u istraživanom razdoblju. Smrtnost po godinama s 10 umrlih najveća je 1918., u mirnodopskoj 1911., te ratnim 1914., 1915. i 1916., svake godine, preminula je po 1 osoba.

Po spolu ukupno je preminulo 10 osoba ženskog i 13 muškog spola. (Tablica 28.). U mirnodopskom razdoblju ukupno je umrlo 10 osoba, 6 ženskog i 4 muškog spola, a u ratnom ukupno 13 osoba, 4 ženskog i 9 muškog spola. (Grafikon 18.).

Tab. 28. Kretanje broja umrlih 1909.-1918., od 15. do 19. g., po spolu

Spol	1909.	1910.	1911.	1912.	1913.	1914.	1915.	1916.	1917.	1918.	Ukupno
Ž	2	0	0	2	2	1	0	1	0	2	10
M	0	0	1	2	1	0	1	0	0	8	13
Ukupno	2	0	1	4	3	1	1	1	0	10	23
% od 659	0,3	0,0	0,2	0,6	0,5	0,2	0,2	0,2	0,0	1,5	3,5

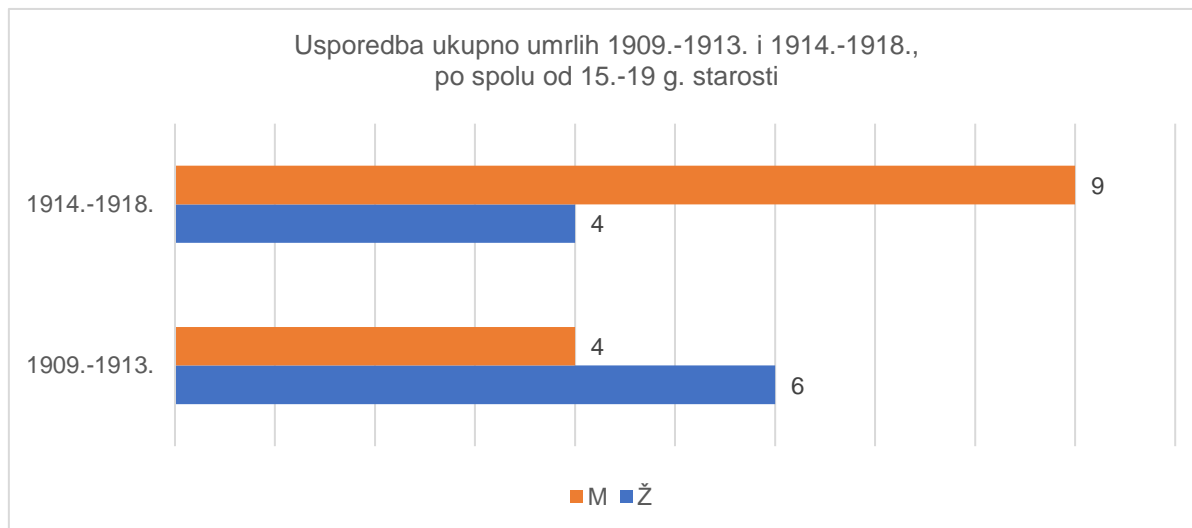
Izvor: MU Pula, MKU Barban, HR – DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU 1917. – 1918.

Smrtnost u istraživanom razdoblju po mjesecima najveća je u toplom lipnju i hladnom prosincu, isti broj umrlih, po 2 osobe ženskog i 2 muškog u svakom mjesecu. Veljača i listopad imaju po 3 umrle osobe, a ožujak 2 muške osobe i studeni po 1 osobu kod svakog spola. Hladni zimski prosinac pridružio se toplim mjesecima travnju, svibnju i srpnju te rujnu koji imaju po 1 preminulu osobu. Kolovoz nema smrtnog ishoda te možemo zaključiti da je u ljetnim mjesecima smrtnost najmanja dok je hladni zimski

⁹³ E. Radetić, 245.

prosinac s malom smrtnošću ovdje izuzetak jer on uglavnom ima veći broj smrtnih ishoda. (Tablica 29.).

Graf. 18. Usporedba ukupno umrlih 1909.-1913. s 1914.- 1918., od 15.-19 g., po spolu.

Izvor: MU Pula, MKU Barban, HR – DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU 1917. – 1918.

Tab. 29. Ukupan broj umrlih 1909.-1918., od 15. do 19. g., po mjesecima i spolu

1909.-1918.	Spol		Spol	
	Ž	%	M	%
Mjeseci				
1.	1	0,2	0	0
2.	1	0,2	2	0,3
3.	0	0	2	0,3
4.	0	0	1	0,2
5.	1	0,2	0	0
6.	2	0,3	2	0,3
7.	1	0,2	0	0
8.	0	0	0	0
9.	2	0,3	0	0
10.	0	0	3	0,5
11.	1	0,2	1	0,2
12.	2	0,3	2	0,3
Ukupno	10	1,5	13	2

Izvor: MU Pula, MKU Barban, HR – DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU 1917. – 1918.

2.4.6. Zaustavljeni u usponu snage

Višak ženske populacije nalazimo u zajednicama koje su društveno-gospodarski razvijenije i smrtnost muškaraca je veća (i kad nije bilo ratova, emigracija), za razliku od slabije razvijene zajednice u kojoj je u pravilu više muške populacije, a žene zbog težeg načina života više podliježu morbiditetu i mortalitetu, čemu doprinose patrijarhalni način života, teški fizički poslovi te često rađanje.⁹⁴ U istraživanom razdoblju, u dobnoj skupini od 20 do 49 godina, ukupno je preminulo 108 osoba, 73 osobe ženskog i 35 muškog spola. (Tablica 30.).

Tab. 30. Kretanje broja umrlih po spolu od 20. do 49. g. 1909. – 1918.											
Spol	1909.	1910.	1911.	1912.	1913.	1914.	1915.	1916.	1917.	1918.	Ukupno
Ž	2	3	7	8	3	2	5	6	14	23	73
M	6	3	1	4	3	2	2	2	3	9	35

Izvor: MU Pula, MKU Barban, HR – DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU 1917. – 1918.

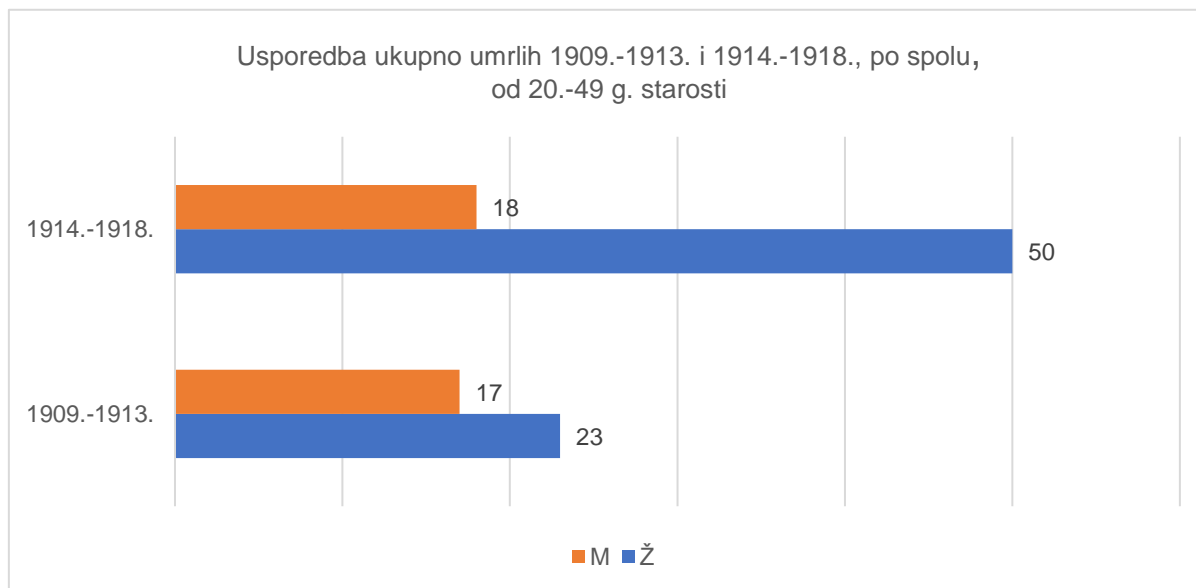
Godina 1918. je najsmrtonosnija, umrle su 32 osobe, za razliku od 1917., godini suše, preminulo je 17 osoba, dok u prethodnoj životnoj dobi, od 15. – 19., u toj godini nema smrtnog ishoda, ali je zato 1918. s najvećim smrtnim ishodom za tu dob. Obje godine su ratne, međutim 1918. je specifična zbog pojave virusa španjolske gripe u drugom smrtonosnijem valu koji je stigao i do Istre.⁹⁵ U ovoj dobnoj skupini, 1918. od tog virusa umrlo je 14 osoba, a prva je u MKU upisana 16. listopada iste godine. Najmanje umrlih je početkom rata, 1914. umrle su 4 osobe (Tablica 30.).

U mirnodopsko vrijeme umrlo je 40, osoba od toga 23 ženskog i 17 muškog, a u vrijeme rata 68 osoba, od toga 50 ženskog i 18 muškog spola. Možemo zaključiti da je u oba razdoblja preminulo više osoba ženskog spola. (Grafikon 19.).

⁹⁴ M. Friganović, „Stanovništvo općine Križevci“, *Geografski glasnik*, 52, Geografski odsjek, PMF, Sveučilište u Zagrebu, 1990., 42.

⁹⁵ I. Milovan Delić, *Španjolska gripa u južnoj Istri – osvrt na Marčanu*, 106.

Graf. 19. Usporedba ukupno umrlih 1909.-1913. i 1914.-1918., od 20. – 49. g. starosti, po spolu.

Izvor: MU Pula, MKU Barban, HR – DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU 1917. – 1918.

Ova životna dob većim dijelom obuhvaća fertilnu dob (15. – 49.) u rasponu od 20. – 49. te je u fokusu i prosjek godina, a najveći je 1914. i iznosi 42,25 godina, preminule su 4 osobe, od toga 3 u rasponu od 43 do 49, a jedna u 29. godini života. Prosjek je najmanji 1917. godine. (Tablica 31.).

Tab. 31. Kretanje broja umrlih 1909.-1918., od 20. do 49. g., prosjek godina											
God.	1909.	1910.	1911.	1912.	1913.	1914.	1915.	1916.	1917.	1918.	Ukupno
Prosj. g.	31,5	37	40,1	31,6	34,6	42,3	29,6	35,3	29,7	31,5	343 g.
%	4,8	5,6	6,1	4,8	5,3	6,4	4,5	5,4	4,5	4,8	52,1

Izvor: MU Pula, MKU Barban, HR – DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU 1917. – 1918.

Po mjesecima, studeni sa 16 preminulih predvodi ispred listopada sa 15 i veljače sa 14. Smrtnost je 4 preminula najmanja u kolovozu. (Tablica 32.).

Po kvartalima smrtnost je najveća u IV. kvartalu, umrla je 41 osoba.. Slijedi I. kvartal sa 27 osoba, dok je u II. i III. kvartal preminulo po 20 osoba. (Tablica 33.).

Tab. 32. Ukupan broj umrlih od 20. do 49. g. 1909.-1918., po mjesecima i spolu			
1909.-1918.	Ukupno		Ukupno
Mjeseci	Ž	M	Spol
1.	3	2	5
2.	9	5	14
3.	5	3	8
4.	4	1	5
5.	6	2	8
6.	3	4	7
7.	7	1	8
8.	4	0	4
9.	2	6	8
10.	10	5	15
11.	12	4	16
12.	8	2	10
Ukupno	73	35	108

Izvor: MU Pula, MKU Barban, HR – DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU 1917. – 1918.

Tab. 33. Ukupno umrli 1909.-1918., od 20.-49. godine starosti, po kvartalima					
Kvartal	Ž	M	Ukupno	%	Prosjek
I. kvartal	17	10	27	4,1	13,5
II. kvartal	13	7	20	3,0	10
III. kvartal	13	7	20	3,0	10
IV. Kvartal	30	11	41	6,2	21
Ukupno	73	35	108	16,4	54

Izvor: MU Pula, MKU Barban, HR – DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU 1917. – 1918.

2.4.7. Preminuli u pedesetima

U ovoj dobnoj skupini ukupno je u cijelom istraživanom razdoblju preminulo 45 osoba. Godine 1918. preminulo je 12 osoba, a 1913. i 1916., po dvoje preminulih.

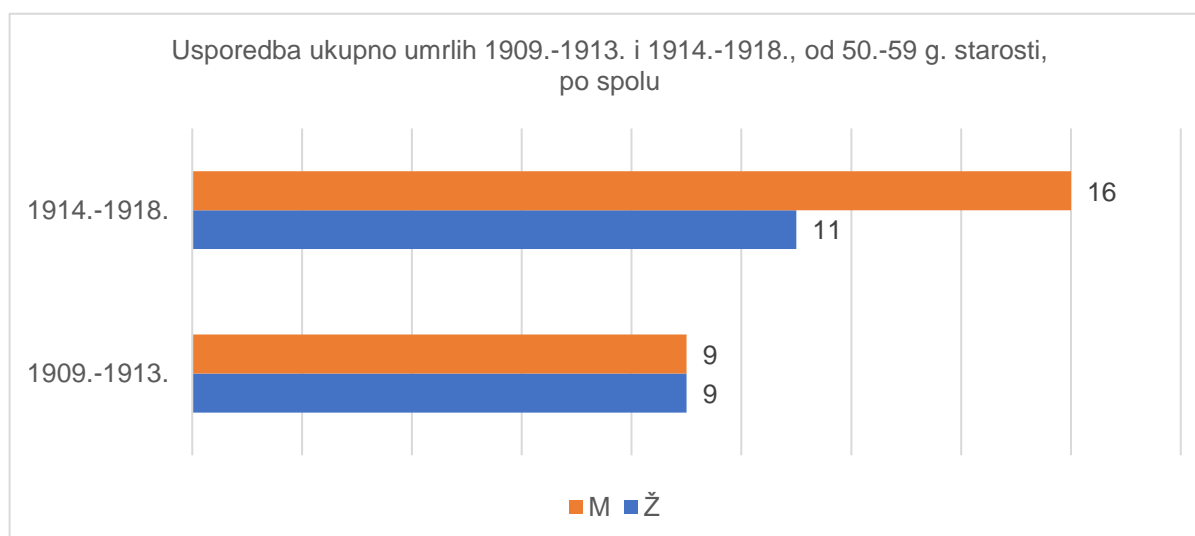
Tab. 34. Kretanje broja umrlih 1909.-1918., po spolu od 50. do 59. g.

Spol	1909.	1910.	1911.	1912.	1913.	1914.	1915.	1916.	1917.	1918.	Ukupno
Ž	2	3	0	2	2	1	3	2	1	4	20
M	2	2	3	2	0	2	2	0	4	8	25
Ukupno	4	5	3	4	2	3	5	2	5	12	45
%	0,6	0,8	0,5	0,6	0,3	0,5	0,8	0,3	0,8	1,8	6,8

Izvor: MU Pula, MKU Barban, HR – DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU 1917. – 1918.

Ukupno po spolu preminulo je 20 osoba ženskog i 25 muškog spola. Kod oba spola 1918. je godina s najviše preminulih. Najmanje preminulih je 1917. i 1914. kod ženskog te 1913. kod muškog spola, bez smrtnog ishoda. (Tablica 34.). Ukupno je u mirnodopsko vrijeme preminulo 18, a u vrijeme rata 27 osoba. (Grafikon 20.).

Graf. 20. Usporedba ukupno umrli 1909.-1913. i 1914.-1918., od 50.-59. g. starosti, po spolu.

Izvor: MU Pula, MKU Barban, HR – DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU 1917. – 1918.

Tab. 35. Ukupan broj umrlih 1909.-1918., po mjesecima i spolu od 50. do 59. g.			
1909.-1918.	Spol	Spol	Ukupno
Mjeseci	Ž	M	Spol
1.	2	2	4
2.	2	3	5
3.	2	3	5
4.	3	3	6
5.	1	1	2
6.	1	1	2
7.	1	1	2
8.	0	1	1
9.	2	0	2
10.	2	0	2
11.	2	6	8
12.	2	4	6
Ukupno	20	25	45

Izvor: MU Pula, MKU Barban, HR – DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU 1917. – 1918.

Smrtnost sa 8 preminulih u ovoj dobnoj skupini najveća je u studenom dok svibanj, lipanj i srpanj upisuju po 2 smrtna ishoda, što ukazuje na manju smrtnost nakon zime. Po 2 smrtna ishoda imaju i rujan i listopad. U kolovozu, u navedenoj životnoj dobi, imamo samo 1 smrtni ishod. Od upale pluća, 1917. godine umro je *Antonius*, poljoprivrednik iz Hreljića. (Tablica 35.).

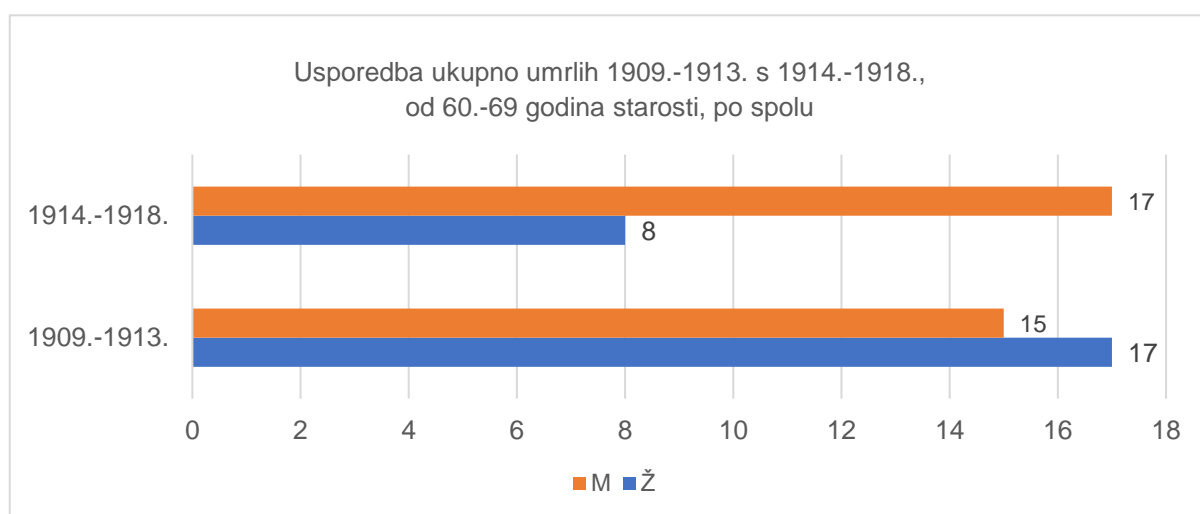
2.4.8. Preminuli od 60 do 69 godina života

U dobnoj skupini od 60 do 69, ukupno je u cijelom istraživanom razdoblju preminulo 57 osoba. Smrtnost je najveća u mirnodopskoj 1911., preminulo je 11 osoba, a najmanja u ratnoj 1917., preminule su 2 osobe. Ukupno je umrlo 25 osoba ženskog i 32 muškog spola. Smrtnost je 1911. najveća za ženski spol, a 1911., 1915. i 1918. za muški. (Tablica 36.).

Tab. 36. Kretanje broja umrlih 1909.-1918., po spolu od 60. do 69. g.											
Godina	1909.	1910.	1911.	1912.	1913.	1914.	1915.	1916.	1917.	1918.	Ukupno
Ž spol	4	4	6	1	2	4	0	1	0	3	25
M spol	0	4	5	4	2	3	5	2	2	5	32
Ukupno	4	8	11	5	4	7	5	3	2	8	57
%	0,6	1,2	1,7	0,8	0,6	1,1	0,8	0,5	0,3	1,2	8,6

Izvor: MU Pula, MKU Barban, HR – DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU 1917. – 1918.

Graf. 21. Usporedba ukupno umrlih 1909.-1913. i 1914.-1918., od 60.-69. g., po spolu.

Izvor: MU Pula, MKU Barban, HR – DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU 1917. – 1918.

U mirnodopsko vrijeme od ukupno 32 umrle osobe 17 je ženskog i 15 muškog spola. U ratno vrijeme, od ukupno 25 preminulih, 8 je osoba ženskog i 17 muškog spola. (Grafikon 21.).

Smrtnost je po mjesecima najveća u hladnoj veljači i studenom, po 7 preminulih, a najmanja u svibnju i ljetnim mjesecima srpnju i kolovozu, umrle su po 2 osobe (Tablica 37.)

Tab. 37. Ukupan broj umrlih od 60. do 69. g. 1909.-1918., po mj. i spolu			
1909. – 1918.	Spol		Ukupno
Mjeseci	Ž	M	Spol
1.	3	2	5
2.	2	5	7
3.	1	5	6
4.	2	3	5
5.	1	1	2
6.	2	3	5
7.	1	1	2
8.	0	2	2
9.	4	1	5
10.	4	2	6
11.	3	4	7
12.	2	3	5
Ukupno	25	32	57

Izvor: MU Pula, MKU Barban, HR – DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU 1917. – 1918.

2.4.9. Kad zakuca na vrata u sedamdesetima

Pad opće stope mortaliteta još u 19 st., tj. potkraj, nije doveo do pada smrtnosti dojenčadi i male djece u Hrvatskoj u prvoj dekadi 20. st., već naprotiv pad smrtnosti odraslog stanovništva i produženjem životnog vijeka, što je uzrok povećanoj smrtnosti dojenčadi na ukupan broj preminulih.⁹⁶

U dobnoj skupini od 70 do 79 godina, u istraživanom razdoblju ukupno je preminulo 74 osobe. U ratnoj 1918. smrtnost je s 12 preminulih najveća, a najmanja 1909. i 1910., po 3 umrle osobe. Po spolu ukupno je preminulo 45 osoba ženskog i 29 muškog spola. Smrtnost je u istraživanom razdoblju za ženski spol najveća 1918., a za muški 1913., Za ženski spol najmanja je 1909. i 1910., a za muški 1911. (Tablica 38.).

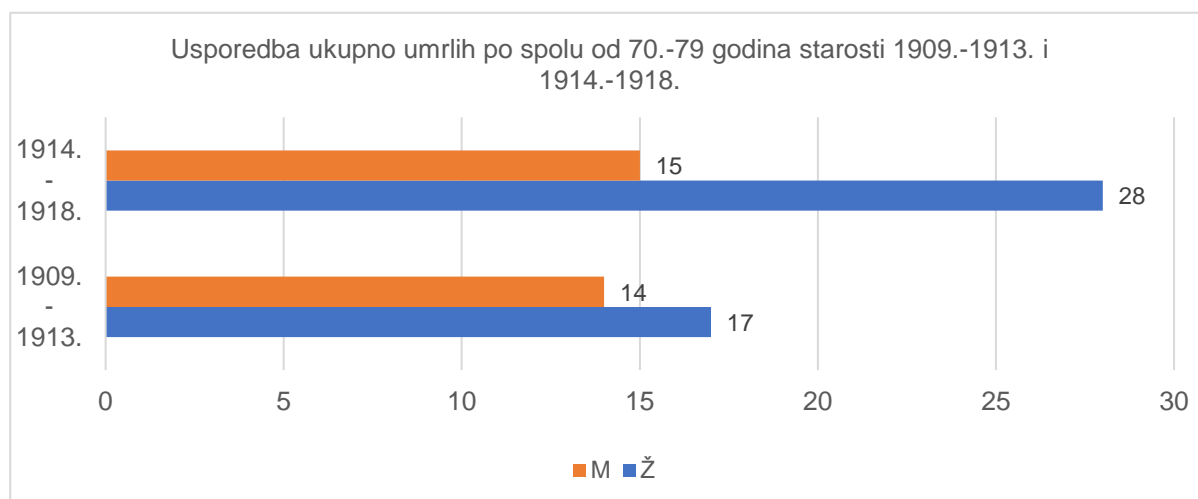
⁹⁶J. Gelo, *Demografske promjene u Hrvatskoj od 1780. do 1981. g.*, 161.

Tab. 38. Kretanje broja umrlih 1909.-1918., od 70. do 79. g., po spolu											
Godina	1909.	1910.	1911.	1912.	1913.	1914.	1915.	1916.	1917.	1918.	Ukupno
Ž	1	1	4	5	6	5	7	5	3	8	45
M	2	2	1	4	5	3	4	2	2	4	29
Ukupno	3	3	5	9	11	8	11	7	5	12	74
%	0,5	0,5	0,8	1,4	1,7	1,2	1,7	1,1	0,8	1,8	11,2

Izvor: MU Pula, MKU Barban, HR – DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU 1917. – 1918.

Ukupno je u mirnodopsko vrijeme umrla 31 osoba, od toga 17 ženskog i 14 muškog spola. U vrijeme rata preminule su 43 osobe, od toga 28 ženskog i 15 muškog spola. (Grafikon 22.).

Graf. 22. Usporedba ukupno umrlih po spolu od 70.-79. godine starosti 1909.-1913 i 1914.-1918.

Izvor: MU Pula, MKU Barban, HR – DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU 1917. – 1918.

Smrtnost po mjesecima najveća je u hladnom prosincu, a najmanja u srpnju, tragičnom smrću (gušenje) 1918., u 71. godini života, umrla je udovica *Euphemia* iz Fumeti. (Tablica 39.).

Tab. 39. Ukupan broj umrlih od 70. do 79. g. 1909.-1918., po mjesecima i spolu

Mjeseci	Ž	M	Ukupno
1.	7	3	10
2.	5	4	9
3.	3	3	6
4.	4	3	7
5.	1	3	4
6.	4	2	6
7.	1	0	1
8.	3	0	3
9.	3	2	5
10.	1	2	3
11.	3	5	8
12.	10	2	12
Ukupno	45	29	74

Izvor: MU Pula, MKU Barban, HR – DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU 1917. – 1918.

2.4.10. Odlazak u osamdesetima

Na prijelazu iz 19. u 20. st. po cijelom europskom kontinentu dolazi do pada smrtnosti dojenčadi uz paralelni pad plodnosti i porasta životnog vijeka i to brže u velikim gradovima, a sporije u malim zajednicama, u ruralnim sredinama. To se razlikuje od predindustrijske ere s vrlo visokom smrtnosti u urbanim područjima. U carskoj Austriji između 1873. i 1919. stopa smrtnosti dojenčadi pala je za gotovo polovicu, smanjujući se sa 298 na 156 na 1000 živorođenih.⁹⁷ Prema J. Geli tranzicija mortaliteta u Hrvatskoj, za razliku od zapadne Europe, započela je produljenjem životnog vijeka, a ne smanjenjem smrtnosti dojenčadi.⁹⁸

Istraživanje MKU rezultiralo je s 26 preminulih osoba od < 80, te možemo zaključiti da je to onovremena duboka starost. Najveća smrtnost broji 5 osoba u ratnim godinama, 1917. i 1918., prosjek je 82,6 i 83,5 godina starosti, a najmanja je 1910. i

⁹⁷ *The decline of infant mortality in Europe 1800-1950, For National case studies*, edited by Carlo A. Corsini and Pier Paolo Viazzo, Florence UNICEF, Child development Centre, Istituto degli Innocenti, Florence, Italy, 1993., 10., 76.

⁹⁸ J. Gelo, »Kretanje ukupnog stanovništva Hrvatske.«, 60., N. Vekarić, B. Vranješ-Šoljan, 11., 59.

1914., po 1 umrla osoba. Mirnodopske godine 1909., 1912., 1913. te ratna 1916. imale su po dvije, dok su 1911. i 1915. imale po 3 preminule osobe. U *Glavanima* je 1909., u kolovozu, od astme umrla *Cathaarina, villica*⁹⁹ i udovica pokojnog *Antonia Kolića – Koštre*, rođena Ukota (Likota).

Tab. 40. Kretanje broja umrlih 1909.-1918. po spolu od 80+ g. starosti.											
Godina	1909.	1910.	1911.	1912.	1913.	1914.	1915.	1916.	1917.	1918.	Ukupno
Ž	2	1	1	0	1	0	2	0	3	3	13
M	0	0	2	2	1	1	1	2	2	2	13
Ukupno	2	1	3	2	2	1	3	2	5	5	26
%	0,3	0,2	0,5	0,3	0,3	0,2	0,5	0,3	0,8	0,8	3,9

Izvor: MU Pula, MKU Barban, HR – DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU 1917. – 1918.

Pokojnica je u trenutku smrti navršila 92 godine, 8 mjeseci i 15 dana i najstarija je po upisu u MKU Župe Barban. Pokopana je na groblju u Skitači, a pogreb je vodio *Aloyzie Čertinae*, kapelan kapelanije u Šajinima, koji je ubrzo preminuo 5. rujna, iste godine u 31. godini života od sušice ili *phthisisa*.¹⁰⁰ U Manjadvorcima je 1910. umrla samo jedna osoba i to u travnju, *Euphemia*, poljoprivrednica i udovica pokojnog *J. B.*, rođena Dragozet. Umrla je od astme i pokopana na groblju u Hreljićima¹⁰¹, a pogreb je vodio kapelan Francisco Livić.¹⁰² Najstarija osoba muškog spola upisana u MKU je *Paulus Š. – B.* iz Barbana, rođen 03. ožujka 1829. godine, umro 13. listopada 1916., star 87 godina 7 mjeseci i 13 dana, uzrok smrti je *marasmus senilis* (opća klijenutost i propadanje organizma, starost).¹⁰³ Duboku starost doživio je i *Antonius M.* trgovac iz Šajini. Umro je 1918. godine, 18. rujna, u 88. godini života, uzrokom smrti je *marasmus senilis*. Pokopan je u Skitači, pogreb je vodio kapelan Aloysio Battisti.¹⁰⁴ (Tablica 40.).

⁹⁹ *Vilica ili villicus* upisan u MKU, u antičko vrijeme značilo je zanimanje osobe koja je upravljala umjesto vlasnika imanja, *villica* je pomagala *villicusu*. R. Matijašić, *Gospodarstvo antičke Istre*, ZN „ŽakanJuri“, Pula, 1998., 104. U MKU to je zanimanje poljoprivrednice ili poljoprivrednika, ona osoba koja pripada seoskom stanovništvu i živi od poljoprivrede i stočarstva.

¹⁰⁰ MKU 1860. – 1916., *Barban br. 49*, MU Pula, 337. *Phthisis* je arhaično ime za tuberkulozu pluća, plućnu sušicu, bolesnik mršavi, dolazi do slabljenja i propadanja organizma. M. D. Grmek, *Bolesti u osvjet zapadne civilizacije*, Zagreb, Globus, 1989., 199. – 200.

¹⁰¹ Izvor: MKU 1860. – 1916., *Barban br. 49*, MU Pula, 344.

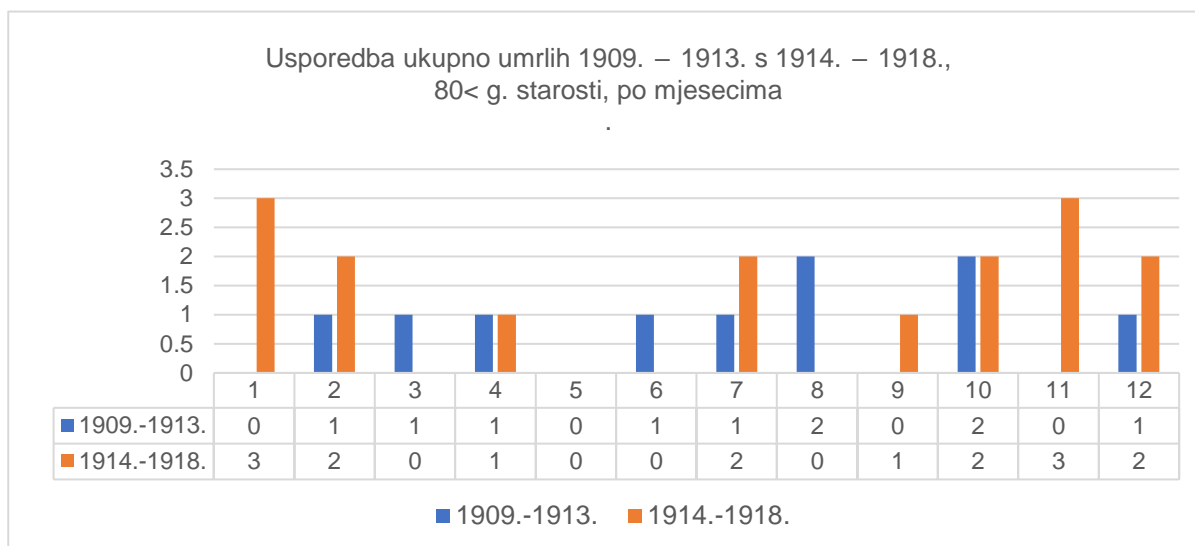
¹⁰² Kapelan kapelanije u Hreljićima, Izvor: MKU 1860.-1916., *Barban br. 49*, MU Pula.

¹⁰³ MKU 1860. – 1916., *Barban br. 49*, MU Pula, 391.

¹⁰⁴ MKU 1917. – 1949., *br 26*, Župni ured Barban, 11.

U mirnodopsko vrijeme preminulo je 10 osoba, jednak broj po spolu te u ratno vrijeme 16 osoba, također jednak broj po spolu. (Grafikon 23.).

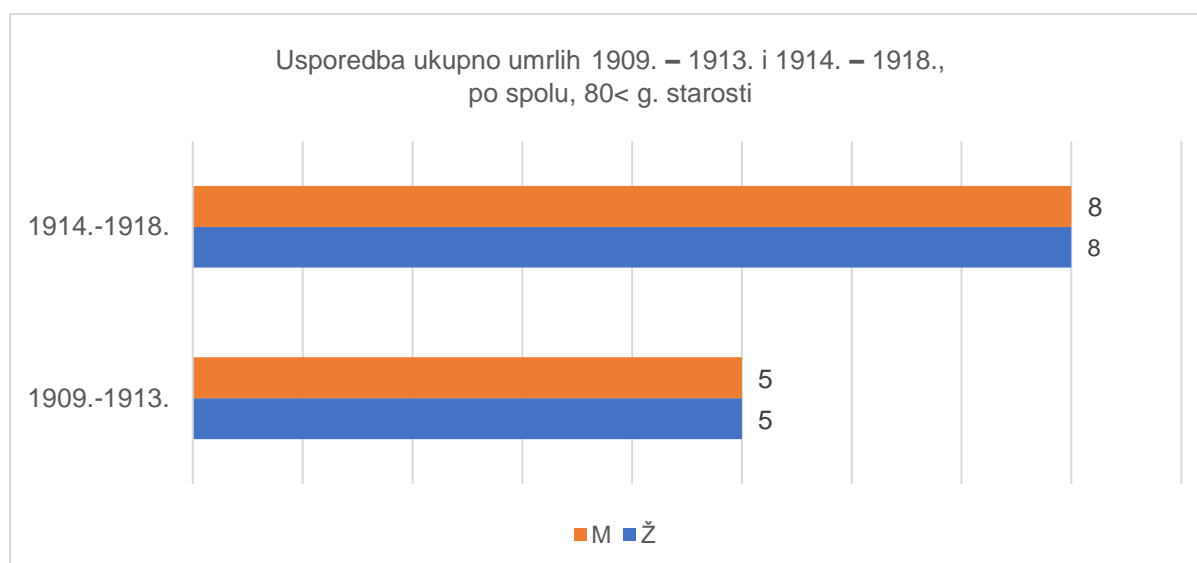
Graf. 23. Usporedba ukupno umrlih 1909. – 1913. s 1914.-1918., od 80< g. starosti, po mjesecima.

Izvor: MU Pula, MKU Barban, HR – DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU 1917. – 1918.

U istraživanom razdoblju preminuo je jednak broj osoba kod oba spola, dakle 13 po spolu. (Grafikon 24., tablica 41.).

Graf. 24. Usporedba ukupno umrlih 1909. – 1913. i 1914. – 1918. po spolu, 80< g. starosti.

Izvor: MU Pula, MKU Barban, HR – DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU 1917. – 1918.

Tab. 41. Ukupan broj umrlih 1909.-1918., od 80+ g. starosti. po mjesecu i spolu			
Mjeseci	Ž	M	Ukupno
1.	2	1	3
2.	3	0	3
3.	1	0	1
4.	2	0	2
5.	0	0	0
6.	0	1	1
7.	0	3	3
8.	1	1	2
9.	0	1	1
10.	2	2	4
11.	1	2	3
12.	1	2	3
Ukupno	13	13	26

Izvor: MU Pula, MKU Barban, HR – DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU 1917. – 1918.

Po mjesecima smrtnost je u ovoj dobi najveća u listopadu i to je prvi puta u cijelom istraživanom razdoblju, ukupno su preminule 4 osobe, jednak broj umrlih kod oba spola. Izuzev toplog srpnja, u siječnju i veljači te studenom i prosincu, ukupno je 15 preminulih, u svakom mjesecu po 3 osobe. U proljetnom travnju i kolovozu preminule su po 2 osobe, a po 1 osoba umrla je u ožujku, lipnju i rujnu. Svibanj je mjesec bez smrtnog ishoda za ovu dobnu skupinu. Po kvartalima smrtnost je najveća u IV., a ustaljeno je III. s najmanjim brojem, međutim ovdje je to II. kvartal. (Tablica 41.).

Možemo zaključiti: istraživanje ukupnosti smrti na mikrolokaciji Barbanštini rezultiralo je upisom 659 osoba u desetogodišnjem razdoblju. Usporedbom dva razdoblja, omjer upisa je 321 osoba u mirnodopskom naspram 338 u ratnom razdoblju. Po godinama, najveću smrtnost ima 1918., zbog pojave španjolske gripe, a najmanja je 1916. godine. Razlog možemo tražiti i u ulasku Italije u rat 1915., blizini fronte te evakuaciji stanovništva kao i manjem rađanju djece.

Pod utjecajem klimatskih uvjeta, smrtnost je najveća u hladni zimskim mjesecima, a svakako prednjači veljača te siječanj. U I. i IV. kvartalu ukupno je preminulo 418 osoba. Po životnoj dobi najugroženija je dojenčad, ukupno 187, od toga do 28 dana starosti 114 preminulih. To je ujedno pokazatelj niskog životnog standarda praćenog lošim socioekonomskim uvjetima u ruralnoj sredini. Također je velika smrtnost i male djece, u rasponu od 1. do 6. godine, ukupno je preminulo 106 osoba. Do 14 god. starosti ukupno je u ratnom razdoblju preminulo 146 osoba (74 dojenačke dobi), od toga 80 osoba Ž spola.

Što se tiče fertile dobi od 15. – 49. ukupno je preminula 131 osoba, od toga, u ratnom razdoblju preminula je 81 osoba. Dodajući ostale životne dobi ukupno je u ratnom razdoblju preminulo 217 osoba Ž spola i 121 osoba M spola, ukupno 338 osoba. Veća smrtnost Ž spola upućuje na manje razvijenu društvenu zajednicu. U fertilej dobi ugroženija je ženska populacija, pogotovo u ratnom razdoblju zbog mobilizacije vojno sposobne muške populacije, čime su svi poslovi u domaćinstvu i odgoj djece „spala“ na leđa žene i majke.

Možemo zaključiti da je početak Velikog rata dodatno pogoršao teške životne uvjete dojenčadi i djece, pogotovo u ruralnoj sredini. Čitava je Istra bila vojno zaleđe, radno stanovništvo (muškarci) odlazilo je na ratište, sve je bilo podređeno ratu. Slijedile su suše, počevši već 1916. s kulminacijom 1917., posljedično se pojavila glad i djeca su počela masovno umirati. Organizirana je velika akcija njihovog spašavanja i slanja u sigurnije i bogatije krajeve na sjeveru Hrvatske.¹⁰⁵ U izvještaju UNICEF-a o padu smrtnosti dojenčadi u Europi na prijelazu iz 19. u 20. st. iznosi se i paralelan porast životnog vijeka, međutim prema J. Geli u Hrvatskoj je tranzicija mortaliteta započela produljenjem životnog vijeka, a ne smanjenjem smrtnosti dojenčadi.¹⁰⁶ U MKU upisano je 26 preminulih s 80< godina, najstarija ženska osoba preminula je 1909. u 92. godini života.

Dobiveni rezultati s jedne strane upućuju na konstantnu ugroženost dojenčadi, pogotovo u prvim danima života u kojima je 1915. s najvećom smrtnosti, a 1918. s

¹⁰⁵ M. Kolar-Dimitrijević, „Zbrinjavanje gladne istarske djece tijekom Prvog svjetskog rata u Križevcima i okolici“, *Cris: Časopis Povijesnog društva Križevci*, god. VIII, br. 1/2006., 14 – 25.

¹⁰⁶ J. Gelo, »Kretanje ukupnog stanovništva Hrvatske.«, 60., N. Vekarić, B. Vranješ-Šoljan, 11., 59.

najmanjim brojem preminulih. Smrtnost dojenčadi i male djece i dalje je bila visoka, dok s druge strane kod odraslih osoba uočavamo doživjelost preko 80< godina što možemo pripisati dobrom imunitetu, samom starenju organizma što se može pripisati i genima te bolestima dugog trajanja od kojih se nije umiralo već pobolijevalo. Budući da se ne obrađuje MKK, za pretpostaviti je da je visoka smrtnost uvjetovala i veći broj rađanja djece. Dobiveni rezultati upućuju na loše socioekonomske uvjete te izostanak ili lošu organiziranost adekvatne zdravstvene skrbi. Nepovoljni uvjeti, pogotovo u ratnom razdoblju kao što je evakuacija stanovništva, suša i glad, prelijevali su se i na ostale životne dobi, pogotovo na ženski spol u fertilnoj dobi. Nameće se pitanje bi li smrtnost u prvim danima života i djece do 6. godine bila manja da je zdravstvena skrb bila prisutna od prvih dana trudnoće, poroda i tijekom dječje dobi, a čime bi se smanjio i gubitak za buduće gospodarstvo i reprodukciju. Sve to upućuje na spori razvoj ruralne sredine na mikrolokaciji kao što je Barbanština. U slijedećem poglavlju o uzrocima smrti pokušat će se pronaći poveznica s dobivenim brojčanim rezultatima i odgovoriti na pitanje zašto je tome tako.

3. UZROCI SMRTI NA BARBANŠTINI 1909.-1918.

Današnje se dijagnoze i simptomi, zbog naglog razvoja medicinske znanosti, za istraživano razdoblje, teško se mogu uspoređivati s upisanim uzrocima smrti u MKU, a u kojima se koristila klasifikacija bolesti iz 1906. godine. Mnoge dijagnoze nastale u 19. i početkom 20. st., zbog velikih konceptijskih promjena koje su se dogodile u medicinskom razmišljanju o bolestima, danas bi se morale svrstati u kategoriju nedefiniranih bolesti. Dio uzroka bolesti opisuje samo simptom bolesti (*febra, emoragja, debolezza*), neki su vezani za starije medicinske teorije i klasifikacije iz 1906. godine. Poseban problem predstavljaju dijagnoze koje se koriste danas, ali imaju promijenjeno značenje (vodena bolest pripada 13. skupini bolesti urinarnog trakta, iako mogu pripadati bolestima probavnog sustava i loše prehrane). Vrijeme i uzrok smrti, prema *Uredbi o mrtvozorstvu* od 17. rujna 1858., pogotovo u nedostatku liječnika, upisivao je uglavnom mrtvozornik. Obično se sam snalazio ili upisivao uzroke uz pomoć ukućana.

Krajem 1896, točnije 17. prosinca donesena je naredba s dvije klasifikacije o uzrocima smrti, a koje su župnici bili dužni upisivati u MKU. Prva klasifikacija bila je namijenjena mrtvozornicima koji su ujedno i liječnici, zato je bila složenija s bolestima raspoređenima u 20 skupina. Mrtvozornici koji nisu bili liječnici imali su na raspolaganju drugu klasifikaciju koja je bila puno jednostavnija s predloženih 27 mogućih uzroka smrti, od toga 18 se odnosilo na uzroke infektivne prirode.¹⁰⁷

U MKU, kao bogatom izvoru podataka, osim životnog vijeka, datuma smrti, adrese, spola i vjere, upisani su uzroci smrti kao što su mnoge bolesti, simptomi, ubojstva, nesreće i nepoznati uzroci. U rubrici pod uzrocima smrti (*causa mortis*) iščitavaju se onovremene bolesti i simptomi s kojima se susrećemo i danas, npr. *pneumonitis, astma, bronchitis, morbile, malaria, scarlatina, dysenteria, apoplexia, arithmia, febris puerpera*, simptomi *febris, hydropssia*, a koje nas mogu uputiti na teške uvjete života umrlog. Međutim, nailazimo i na dijagnoze koje se danas uglavnom ne koriste, kao nedefinirani medicinski uzroci, nespecifične su i neodređeni, a iza njih se

¹⁰⁷ T. Buklijaš, N. Vekarić, 320. – 321.

možda kriju tada nepoznati uzroci ili simptomi, npr. kod dojenčadi *debilitas*,¹⁰⁸ odnosno slabost ili klonulost te dijagnoze u završnoj fazi života poput marazma ili *marasma senilis*,¹⁰⁹ tj. staračke nemoći – klonulosti. Pod dijagnozom konvulzije ili *convulsiones*, često se krije sekundarni simptom kod gastrointestinalnih poremećaja, kod starije dojenčadi mogu sugerirati na tuberkulozni meningitis, mogu se prikrivati grčevi uslijed gladi, kao i padavica ili epilepsija te uslijed povrede glave i intrakranijalnog krvarenja prilikom poroda.¹¹⁰ U ono vrijeme teških životnih uvjeta, njihov uzrok očito je bio različiti nego što je danas. Iz nekih dijagnoza upisanih stručnim medicinskim izrazima, kao što je *aneurisma, arithmia, apoplexia, rheumatismus, rhachitis, carcinoma, hydrocephalus*, može se zaključiti da je prisutna intervencija liječnika, iako ne treba isključiti i znanje svećenika kojima je za pomoć u prepoznavanju bolesti, 1863. tiskano *Kazalo naziva bolesti*, tj. *Index denominationum morborum, diversarum conditionum et personarum, artium atque opificiorum ad usum inscriptionis in libros parochiales*.¹¹¹

Uzroci smrti upisani u MKU Župe Barban okvirno nas vode kroz život tadašnjeg stanovništva. Sve uzroke smrti treba promatrati s dozom kritičnosti, pogotovo jer su ih upisivale osobe koje nisu posjedovale potrebnu medicinsku naobrazbu. Barban nije imao općinskog liječnika, kako u godinama prije rata, tako i u ratnim godinama. Deficit medicinskog kadra i nedostupna zdravstvena skrbi, govori o socijalnoj politici onih koji su vukli konce na državnoj i lokalnoj razini te odlučivali u kojim istarskim općinama će postojati zdravstvena skrb, što je opet ovisilo o platežnoj moći istih¹¹² te upućuje na slab socioekonomski standard. Zbog nestašice novca liječničke usluge na selu plaćale su se u prehrambenim proizvodima, a samim tim zbog niskog dohodovnog cenzusa

¹⁰⁸ M. Bertoša, *Izazovi povijesnog zanata, Lokalna povijest i sveopći modeli*, Izdanje AntiBarbarius, Zagreb 2002., 80.

¹⁰⁹ Riječ *marazam* dolazi od grčke riječi *marasmos* (nestajanje, venjenje, gubljenje), a *senilni marazam* (lat. *marasmus senilis*) znači gubljenje snage i svježine zbog starosti, staračka nemoć. Š. Anić, N. Klaić, Ž. Domović, *Rječnik stranih riječi. Tuđice, posuđenice, izrazi, kratice i fraze*, Zagreb 1999., 853. *Medicinska enciklopedija*, sv. IV, ur. A. Šercer, M. D. Grmek Zagreb 1969., 415.) stoji „*senilis*“, dok u MKU stoji pridjev *senile*, što znači da je imenicu *marasmus* župnik, odnosno (vjerojatnije) liječnik koji je dao dijagnozu, smatrao imenicom srednjega roda. J. Jelinčić, „Matične knjige župe Višnjan 1748. – 1914.“, *Histria: godišnjak Istarskog povijesnog društva*, sv. 7, 2017., 66.

¹¹⁰ R. A., Bolt, 11. <https://www.jstor.org/stable/1015038> 01.07. 2021.

¹¹¹ J. Jelinčić, „Matične knjige župe Višnjan 1748.-1914“ sv. 7, 66.

¹¹² M. Radošević, *Na krilima siromaštva*, Srednja Europa, Zagreb 2015., 204.

prema Mamelundu, posljedica loše prehrane reflektirala se na slabiji imunitet i veću prijemčljivost bolesti.¹¹³ (Tablica 42.).

Dugo je vladala nesklonost prema liječničkoj profesiji za koju se smatralo da ima dvostruke kriterije i cjenike, ovisno o društveno-klasnoj pripadnosti. Nadriječnici i narodni iscjelitelji imali su važno mjesto u pučkoj kulturi. Bolesni su zbog straha i stigmatizacije odbijali odlazak k liječniku. Način života i nehigijenski uvjeti bili su izvor zaraze. Na selu su oko kuće gradili staje, gnoj je isparavao razne plinove, pogotovo ljeti. U jednoj sobi spavalo je više osoba udišući onečišćeni zrak. Onečišćenim rijekama i potocima stizali su uzročnici mnogih bolesti, poput trbušnog tifusa i kolere. Zbog siromaštva i gladi gdje je sirotinja i kruha bila gladna, mnoge zarazne bolesti¹¹⁴ pronalazile su plodno tlo. Bolesti kao što su ospice, šarlah, vodene kozice, difterija odnosile su dječje živote u najosjetljivijim životnim dobima. Istra je smještena na raskrižju putova između istoka i zapada, brodovljem su se mogle prenositi mnoge zarazne bolesti, a njihovom širenju pogodovali su i ratovi, migracije i ekonomska bijeda.¹¹⁵

Analizom izvora, MKU, u istraživanom razdoblju, smrtnost je najveća kod slabosti ili klonulosti, pogotovo kod osoba najosjetljivije životne dobi, tj. dojenčadi. Visoku smrtnost iščitavamo kod respiratornih uzroka smrti, među kojima je vodeći uzročnik tuberkuloze upisan kao sušica (*phthisis*) te oblikom bolesti tuberkulum i škrofula. Kao zarazna bolest, ima *najveću smrtnost u fertilnoj dobi*, te će biti opisana u pod-poglavlju respiratornih uzroka smrti. Brojčano visoku smrtnost iščitavamo i kod upale pluća i astme, nezarazne opstruktivne bolesti dišnih puteva. Španjolska gripa, zarazna pošast, u drugom valu svog pandemijskog širenja, zahvatila je stanovništvo

¹¹³ I. Milovan Delić, *Španjolska gripa 1918. – 1919. u gradu Puli – socijalni aspekti mortaliteta od španjolske gripe i urbana anatomija pandemije*, doktorski rad, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Zagreb, 2013., 105.106.

¹¹⁴ Zarazne bolesti imaju veliki udio u smrtnosti pučanstva, a narušavaju zdravlje ljudi prodiranjem patogenih uzročnika u organizam. Neke se javljaju naglo i brzo te predstavljaju akutna stanja (npr. difterija, šarlah, trbušni tifus, pjegavac), druge se razvijaju postepeno i polako te traju dugotrajno i ubrajaju se među kronične (npr. malarija i tuberkuloza), mogu zahvatiti manju ili veću populaciju tinjajući kao endemija, ali se mogu proširiti i izazvati epidemiju, te kao pandemija zahvatiti veće ljudske zajednice. Epidemije mogu izazvati osiromašenja, nestanak pojedinih sela, gradova, propasti carstava, izazvale su migracije ljudi te demografske, ekonomske i socijalne neprilike. I. Rudelić, *Povijest medicine u južnoj Istri, u okviru svjetskih zbivanja*, Istratisak, Pazin, 1997., 77.

¹¹⁵A. Štampar, *Niz pouka o zdravlju i bolesti*, Hrvatska nakladna zadruga, Tisak braće Kralj, Zagreb, 1912., 12. – 13., 19. – 21. i 47.

Župe Barban i podrobnije će biti opisana u pod-poglavlju. Od zaraznih ospica ili morbila, ukupno je preminulo devet osoba. Uzroci smrti su i nesretni slučajevi, poput gušenja i utapanja, te dva ubojstva. (Tablica 42. i 43.).

Tab. 42. Uzroci smrti 1909. – 1918., po spolu.

Uzroci smrti po abecedi	Ž	%	M	%	Ukupno	%
Angina	1	0.15	0	0	1	0.15
Astma-b. dišnih puteva (Asthma)	32	4.9	20	3	52	7.9
Babinja groznica (febris puerpera)	9	1.4	0	0	9	1.4
Bez dijagnoze	3	0.46	0	0	3	0.46
Bronhitis-upala bronha (bronchitis)	1	0.2	0	0	1	0.2
Difterija (diphtheritis)	3	0.46	0	0	3	0.46
Dizenterija (dysenteria)	1	0.15	1	0.15	2	0.3
Duševna zaostalost (cretinus)	0	0	1	0.15	1	0.15
Edemi ili vodena bolest (hydropssia, hydropsia)	2	0.3	2	0.3	4	0.61
Febris nervosa	1	0.2	0	0	1	0.2
Grčevi (convulsiones)	4	0.61	1	0.15	5	0.76
Gušenje (nex, suffocatio)	1	0.15	0	0	1	0.15
Malaria, febris malarica	3	0.46	1	0.15	4	0.61
Moždani udar (apoplexia)	3	0.46	3	0.46	6	0.91
Nepoznata boleset (morbus ignotus)	0	0	1	0.15	1	0.15
Opekotine (ustio/combustio)	1	0.15	3	0.5	4	0.6
Ospice (morbillae)	7	1.06	2	0.3	9	1.37
Ospice i upala pluća (morbillae i pneumonija)	0	0	1	0.15	1	0.15
Ozljeda (contusio)	0	0	1	0.15	1	0.15
Pad (cecidit)	1	0.15	1	0.15	2	0.3
Poremećaj ritma srca (arithmia)	1	0.15	0	0	1	0.15
Proširenje stijenke arterije (aneurisma)	1	0.2	2	0.3	3	0.46
Rahitis (rhachitis)	0	0	1	0.15	1	0.15
Rak (carcinoma)	0	0	2	0.3	2	0.3
Reumatis (rheumatismus/rheuma)	2	0.3	1	0.15	3	0.46
Slabost (debilitas, debilitas naturalis i senilis)	120	18.2	126	19.1	246	37.3
Staračka nemoć-oronulost (marasmus senilis)	13	1.97	15	2.28	28	4.25
Šarlah (scarlatina)	1	0.15	3	0.46	4	0.61
Škrofula (scrophula)	1	0.15	0	0	1	0.15
Španjolska gripa (Febris hispanica, influenza)	22	3.34	18	2.73	40	6.07
Tuberkuloza (Phthisis/tuberculosis/tuberculum)	60	9.1	35	5.3	95	14.4
Tifus (typhus)	4	0.61	1	0.15	5	0.76
Ugriz magarca (morsus asini)	1	0.15	0	0	1	0.15
Ubojstvo (occisio)	1	0.15	1	0.15	2	0.3
Upala pluća (pneumonitis)	28	4.2	49	7.4	77	11.7
Utapanje (submersio)	0	0	2	0.3	2	0.3
Višak cerebr. likvora u možd. komor. (hydrocephalus)	0	0	1	0.15	1	0.15
Vrućica-groznica (febris)	24	3.6	11	1.7	35	5.3
Žutica (Icterus)	1	0.15	0	0	1	0.15
Ukupno upisa uzroka smrti u MKU	353	53.6	306	46.4	659	100

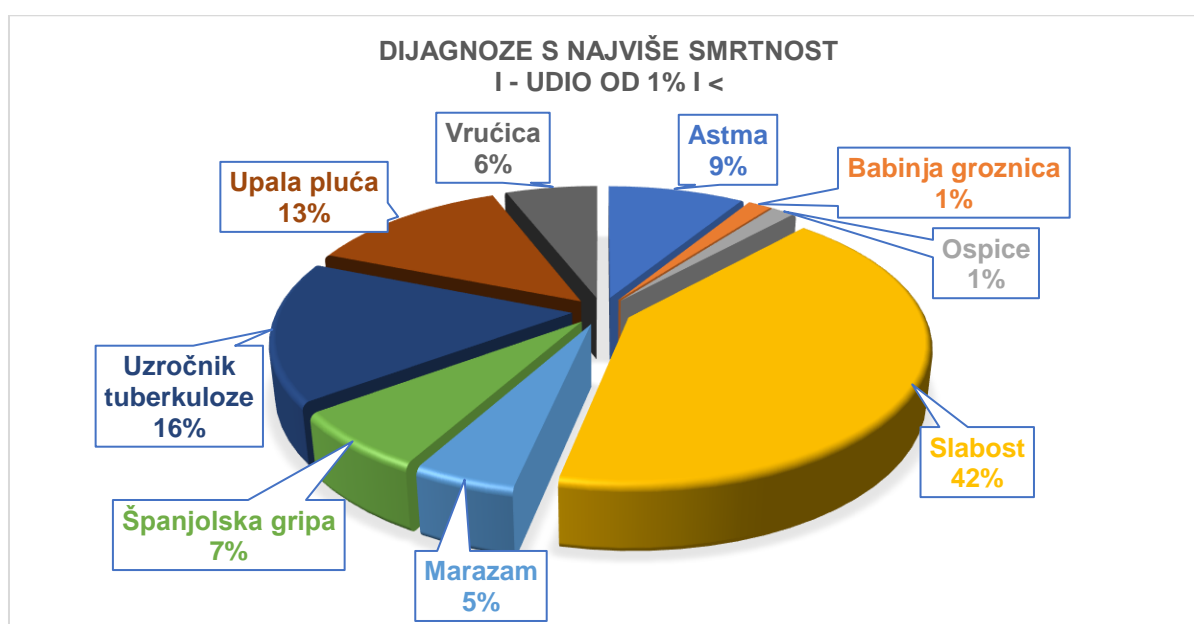
Izvor: MU Pula, MKU Barban, HR – DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU 1917. – 1918.

Tab. 43. Uzroci s najviše smrtnosti 1909. – 1918., po spolu.

Dijagnoze po abecedi	Ž	%	M	%	Ukupno	%
Astma	32	4,9	20	3	52	7,9
Babinja groznica	9	1,4	0	0	9	1,4
Ospice	7	1,06	2	0,3	9	1,37
Slabost, klonulost	120	18,2	126	19,1	246	37,3
Staračka nemoć (marasmus senilis)	13	1,97	15	2,28	28	4,25
Španjolska gripa	22	3,34	18	2,73	40	6,07
Uzročnik tuberkuloze	62	9,4	34	5,2	96	14,6
Upala pluća	28	4,2	49	7,4	77	11,7
Vrućica-groznica	24	3,6	11	1,7	35	5,3
Ukupno	317	48,1	275	41,7	592	89,9

Izvor: MU Pula, MKU Barban, HR – DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU 1917. – 1918.

Graf. 25. Uzroci s najviše smrtnosti 1909. – 1918., udio od 1%

Izvor: MU Pula, MKU Barban, HR – DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU 1917. – 1918.

Na samom vrhu smrtnosti je slabost ili klonulost, tj. *debilitas*, preminulo je 120 osoba ženskog i 126 muškog spola. Na 2. mjestu je tuberkuloza ili sušica, preminule su 62 osobe ženskog i 34 muškog spola. Slijedi upala pluća s 28 preminulih ženskog i 49 muškog spola, te astma s 32 ženskog i 20 muškog spola. (Grafikon 25.).

3.1. Slabost, klonulost ili debilitas u MKU

Svojim rođenjem i odrastanjem dijete se razlikuje od odraslog čovjeka po svojim anatomskim i fiziološkim osobinama i reakcijama na patogene organizme i razne podražaje iz okoline. U rubrici pod uzrocima smrti kod novorođenčadi i općenito dojenčadi, brojčano dominira slabost, klonulost ili *debilitas*¹¹⁶, tj. smanjena sposobnost za život, prisutan je svih 10 godina istraživanog razdoblja. Iza toga nedovoljno definiranog stanja mogu se kriti različiti uzroci, nepoznati mrtvozorniku, svećeniku, a možda i liječniku¹¹⁷, ako je kojim slučajem dijete pregledao jer ih nije bilo dovoljno. U dobi novorođenčeta, osim prijevremenog rođenja, nemogućnosti disanja, atelektaze pluća i komplikacija nastalih pri porodu, te u dječjoj dobi, jedan od vodećih uzroka morbiditeta i mortaliteta je malnutricija, odnosno nedovoljan unos hrane zbog vanjskih faktora poput gladi i siromaštva, te loših higijenskih navika.¹¹⁸ Dojenjem se osigurava potrebna prehrana i zaštita novorođenčetu, pogotovo u prvim danima života. Poteškoće s dojenjem, te izostanak, npr. zbog bolesti i smrti majke, mogu biti uzrokom smrti dojenčeta. Dojenje osim što osigurava sve hranjive sastojke, smanjuje učestalost gastrointestinalnih i respiratornih infekcija izazvanih bakterijama i virusima, a samim time i stopu smrtnosti u ranoj životnoj dobi.¹¹⁹ Davanje loše hrane dojenčetu umjesto majčinog mlijeka¹²⁰ može izazvati smrt.¹²¹

U MKU slabost ili *debilitas*, *debilitas naturalis* i *debilitas senilis*¹²² upisan je kod 246 (37,3%) preminulih 1909.-1918. godine. U mirnodopskom razdoblju ukupno je preminula 131, a u ratnim godinama 115 osoba. Smrtnost je s 38 preminulih najveća 1918., a s 13 preminulih najmanja 1916. godine. U mirnodopsko vrijeme smrtnost s 21 preminulom osobom najmanja 1913., dok je 1916. s 13 preminulih najmanji smrtni ishod u ratnom razdoblju. Po spolu je preminulo 120 osoba ženskog i 126 muškog spola. U mirnodopsko vrijeme preminulo je 55 osoba ženskog i 76 muškog spola. U

¹¹⁶ MKU, MU Pula, 1909. – 1916., (1860. – 1916., br. 49.), MKU 1917. – 1918. (1917. – 1949., br. 26), ŽU ured Barban.

¹¹⁷ Nisam naišla na podatak da je u Barbanu službovao liječnik, a pregledi su bili jako skupi. Provincijalna bolnica kao nova Gradska bolnica otvorena je 1896. godine.

¹¹⁸ S. Mesihović-Dinarević i suradnici, 79.

¹¹⁹ Kolostrum koji dijete posiše u prvim danima života prilagođeno je njegovim potrebama i nije potreban unos vode. Sadrži 10 esencijalnih aminokiselina, oblaže čitav probavni trakt i na taj način zaustavlja prodor stranih antigena iz crijeva u cirkulaciju. S. Mesihović-Dinarević i suradnici, 66. i 67.

¹²⁰ Majke koje nisu imale mlijeka, djeci su trebale davati polovinsko prokuhalo mlijeko jer krave su mogle bolovati od sušice i ako se mlijeko nije prokuhalo dijete se moglo zaraziti. A. Štampar, 44.

¹²¹ Isto, 41.

¹²² Slabost – smanjena sposobnost za život, prirodna slabost i senilna, staračka slabost.

ratnom razdoblju ukupno je preminulo 65 osoba ženskog i 50 muškog spola. Najveća smrtnost u istraživanom razdoblju za ženski spol je 1918., najmanja 1916. godine. Kod muškog spola smrtnost je najveća 1911., a najmanja isto 1916. godine (Tablica 44.).

Tab. 44. Ukupno umrli 1909.-1918. od slabosti, po godinama i spolu.											
God.	1909.	1910.	1911.	1912.	1913.	1914.	1915.	1916.	1917.	1918.	Ukupno
Ž	12	11	13	7	12	11	13	7	9	25	120
M	18	14	21	14	9	9	16	6	6	13	126
Ukupno	30	25	34	21	21	20	29	13	15	38	246
%	4,6	3,8	5,2	3,2	3,2	3	4,4	2	2,3	5,8	37,3

Izvor: MU Pula, MKU Barban, HR – DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU 1917. – 1918.

Ukupno po mjesecima, smrtnost je najveća u siječnju, a najmanja u kolovozu.

Tab. 45. Ukupno umrli 1909.-1918. od slabosti po mjesecima.			
Mjesec	Ž	M	Ukupno
1.	16	26	42
2.	19	17	36
3.	12	18	30
4.	9	14	23
5.	11	9	20
6.	10	5	15
7.	5	5	10
8.	3	5	8
9.	5	5	10
10.	8	6	14
11.	12	11	23
12.	10	5	15
Ukupno	120	126	246

Izvor: MU Pula, MKU Barban, HR – DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU 1917. – 1918.

Kod ženskog spola smrtnost je najveća u veljači, a najmanja je u kolovozu. Kod muškog spola smrtnost je najveća u siječnju, a Najmanja te i ujednačena od lipnja do rujna, kao i u prosincu. Možemo zaključiti da su hladni zimski mjeseci na početku godine najsmrtonosniji kod oba spola, dok topliji ljetni mjeseci imaju najmanju smrtnost. (Tablica 45.).

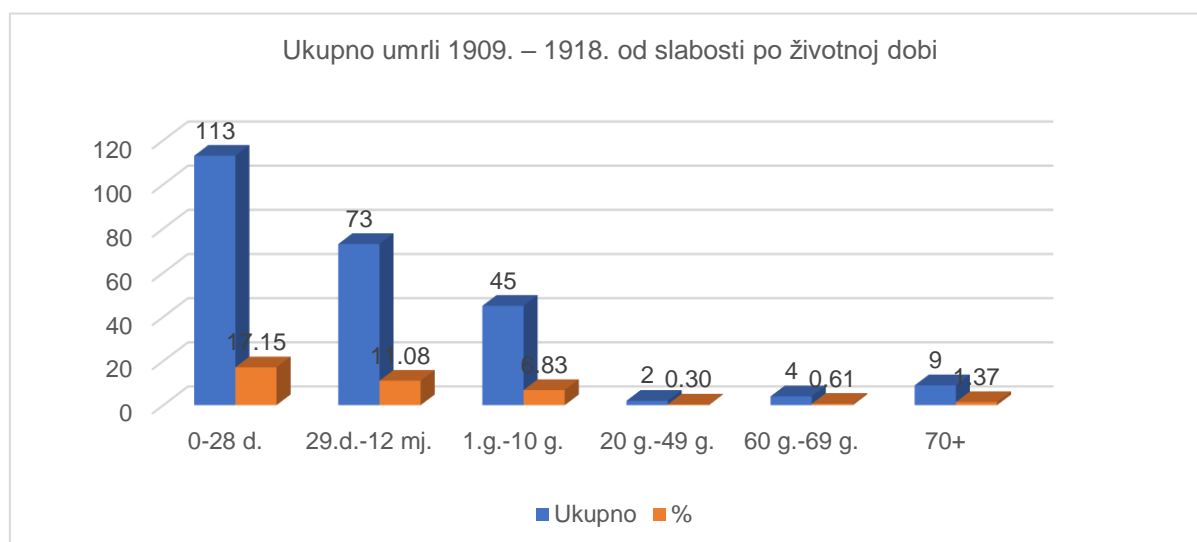
Po životnoj dobi dojenčad je umirala zbog slabosti koja se razlikuje po svom uzroku i razvoju od starijih životnih dobi gdje on predstavlja proces najčešće starenja ili je uzrok bolesti koja duže traje. Ukupno su preminula 64 novorođenčeta do 7 dana starosti, u mirnodopskom razdoblju preminulo je 36, a u ratnom 28. Najviše ih je preminulo u zimskim mjesecima I. kvartala, 37 ukupno. U prvih 6 mjeseci ukupno je preminulo 45, a u drugih šest 19 novorođenčadi. Kod novorođenčadi preminule u prvim satima života, uzroke treba tražiti, pogotovo u prijevremenom porodu, intrakranijalnom krvarenju, nemogućnosti disanja zbog bolesti hijalinske membrane ili respiratornog distres sindroma (RDS).¹²³ Ukupno do 28 dana starosti preminulo je 113 (samo je jedno novorođenče umrlo od konvulzija). Od toga je samo u I. kvartalu preminulo 61 novorođenče. U mirnodopskom razdoblju preminulo je 65, a u ratnom 49 novorođenčadi. To nas upućuje na loše socioekonomske uvjete života, na deficit zdravstvenog kadra i loše zdravstveno stanje s nemogućnošću prilagodbe u prvim danima života. Od 29 dana do 12 mjeseci starosti ukupno su preminula 73 dojenčeta, od toga 35 ženskog i 38 muškog spola. U I. kvartalu preminula su 23 dojenčeta. Smrtnost je najmanja 1916. U Hrbokima je 29. veljače preminuo *Antonius* star 41 dan, a 1917. u Dobranima je umrla *Veronica* stara 37 dana. Ukupno je do 12 mjeseci starosti umrlo 28,4% dojenčadi, dok 8,9% preminulih od slabosti obuhvaća ostale životne dobi. Do 12 mjeseci starosti ukupno je preminulo 89 dojenčadi ženskog i 98 muškog spola, ukupno 187 (28,4%). Zbog urođene slabosti u Manjadvorcima je umrlo žensko dijete starosti 2 mjeseca i 12 dana, a u Kuićima djevojčica stara 27 dana.

¹²³ Hijalinomembranska bolest ili RDS, posljedica je nemogućnosti smanjenja površinske napetosti u alveolama uslijed nedostatka surfaktanta, tj. fosfolipidne smjese te dojenčad ne može stvoriti inspiratorni pritisak potreban za napuhavanje alveolarnih jedinica i razvija se difuzna atelektaza. Već u prvim satima života nastupa dispneja ili otežano disanje. Djeca koja su rođena prije vremena imaju veći rizik za RDS i u vrijeme današnje moderne medicine. U istraživanom razdoblju novorođenčad je bila prepuštena smrti. *Medicinska enciklopedija, Dopunski svezak*, gl. ur. M. D. Grmek, ur. V. Fišter, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb 1974., 216.; R. Martin „Prevention and treatment of respiratory distress syndrome in preterm infants“ in *Pathophysiology of respiratory distress syndrome*, UpToDate J. A. Garcia-Prats, M. S. Kim, ur: UpToDate <http://www.uptodate.com> 24. 05. 2021.

U dobi od jedne do dvije godine preminulo je 26 djece, od toga 11 ženskog i 15 muškog spola. Od navršene 2. do 6. godine umrlo je 17 djece, od toga 11 ženskog i 6 muškog spola. Od navršene 6. do 10. godine preminule su 2 osobe, jedan dječak u 6. godini života te 1 djevojčica stara 8 godina. Možemo zaključiti da je od navršene 1. do 10. godine života, od slabosti ukupno preminulo 45 djece. *Laurentiusa* iz Ivanošići, preminuo je u 25. godini života. Pokopan je u Barbanu, a pokop je vodio kapelan *Jacobo Cecinović*. Od urođene slabosti, u 26. godini preminula je *Euphemia* iz Glavani. U dobnoj skupini od 60 do 69 godina starosti preminule su 4 osobe, od toga 1 ženskog i 3 muškog spola. U dobnim skupinama od 70 do 79 godina i 80< ukupno je preminulo 9 osoba, od toga 7 ženskog i 2 muškog spola. Kod 4 osobe ženskog spola upisana je staračka slabost.

Možemo zaključiti da je od slabosti, urođene slabosti i staračke slabosti ukupno preminulo 246 osoba, od toga 113 novorođenčadi do 28 dana starosti (samo jedna djevojčica, starosti 4 dana, umrla je od konvulzija), od 29 dana do 12 mjeseci 73 dojenčeta, ukupno 186 dojenčadi. Od 1. godine do 10. godine preminulo je 45 osoba. Od 20 do 49 godina, u fertilnoj dobi, preminule su dvije, a od 60 do 69 godina 4 osobe te od 70< preminulo je 9 osoba. (Grafikon 26.).

Graf. 26. Ukupno umrli 1909. – 1918. od slabosti, po životnoj dobi.

Izvor: MU Pula, MKU Barban, HR – DAPA, 1909. c 1916., ŽU Barban, MKU 1917. – 1918.

3.1.1. Smrtnost blizanaca

U MKU na području Barbanštine upisano je 8 blizanaca, odnosno 16 osoba, kod kojih je uzrok smrti slabost. Godine 1909., početkom siječnja, u Batelima su umrli *Joannes i Joseph*, stari 2 mjeseca. Pokopani su 2. siječnja u Porgnani, tj. Prnjanima, a pogreb je predvodio kapelan Domenico Linardić. Iste godine, 9. studenog, u Dobranima, umro je *Rochus*, star 3 mjeseca i 6 dana dok je njegova sestra *Catharina*, stara 3 mjeseca i 24 dana, umrla 27. studenog. Pokopani su u Hreljićima 11. i 29. studenog, a pogreb je predvodio Francisco Livić. Godine 1910. u Vorihi (Orihi) 15. travnja preminuo je *Joseph*, star 2 dana, dok je njegov brat *Antonius* star 21 dan, umro 4. svibnja. Pokopani su u Porgnanai (Prnjani) dva dana nakon smrti. Pogreb je predvodio D. Linardić. Iste godine 11. rujna, u Manjadvorcima, preminule su *Pascha* i *Maria* stare 3 i 9 sati. Pokopane su u Hreljićima, a pogreb je predvodio F. Livić. Godine 1914., u Jurića Kalu, 10. i 12. siječnja preminuli su *Fusca i Antonius* stari 2 i 4 dana. Pokopani su u Porgnani (Prnjanima) 12. i 13. siječnja. Pogreb je predvodio D. Linardić. Godine 1915., u Beločima su 15. veljače, preminuli *Joseph i Euphemia*, stari sedam dana. Pokopani su 16. veljače u Hreljićima, a pogreb je predvodio Aloysio Battisti. Iste godine u Hreljićima su 21. veljače i 1. ožujka preminuli *Mariae i Joannes* stari 4 i 12 dana. *Mariae* je pokopana 22. veljače, a *Joannes* 2. ožujka. Pogreb je predvodio A. Battisti. U Regolićima je iste godine 20. ožujka preminuo Gregorius, star 2 dana, dok je njegov brat Marcus, star 4 dana, umro dva dana kasnije. Pokopani su u Prnjanima, a pogreb je predvodio D. Linardić.

Možemo zaključiti da je od slabosti ukupno preminulo 6 dojenčadi ženskog i 10 muškog spola. Budući da tu nije kraj slabosti ili *debilitasa*, kao uzroka smrti novorođenčadi u tijeku poroda, slijedi obrada puerperalne ili babinje groznice.

3.2. Puerperalna groznica – uzrok smrti

Babinja groznica je teška infekcija babinjače, a javlja se 3 – 4 dana nakon poroda, uslijed infekcije porođajnog kanala i posljedičnog prodora bakterija u krvotok.¹²⁴ Tijekom poroda svakoj rodilji potrebna je pomoć. U razdoblju 1909. – 1918.

¹²⁴ <https://proleksis.lzmk.hr/10258/> 27. 04. 2021.

porodu su prisustvovala uglavnom ženske osobe s iskustvom u porodima, u ovom slučaju seoske primalje koje su učile od svojih majki ili susjeda, djelujući u jednom ili dva sela.¹²⁵ Istarske primalje¹²⁶ imale su mogućnost školovanja, pogotovo u Trstu u kojem je škola postojala od 1770. godine. S vremenom je *opstetricija*¹²⁷ postala preventivna i kirurška grana medicine, a koja je u 19. i 20. stoljeću smanjila smrtnost majki (i djece) za 90%.¹²⁸

Polovicom 19. st., točnije 1847. godine, J. I. Semmelweis otkrio je uzroke puerperalne ili babinje groznice te važnost dezinfekcije ruku liječnika i babica klornom vodom, kao i pribora.¹²⁹ On je dakle svoju profilaksu protiv puerperalne groznice izgradio upravo na upotrebi karbolne kiseline odnosno fenola, napadajući bakterije.¹³⁰ Time je smanjena smrtnost žena pri porodu, ujedno i u fertilnoj dobi te smrtnost novorođenčadi. Put do rodilišta, koje je prema podacima postojalo 1910. u Provincijalnoj bolnici¹³¹ u Puli, bio je predaleko za roditelje s područja Barbanštine.¹³² Često se događalo da su pri porodu bile neuke ili priučene žene koje nisu poznavale dezinfekciju ruku i pribora (peana i škara za rezanje pupkovine¹³³), te se kao posljedica poroda javljala puerperalna ili babinja groznica¹³⁴ od koje su roditelje umirale. Među medicinskim i drugim intelektualnim krugovima isticala se važnost primalja u podizanju određenih higijenskih mjera koje mogu doprinijeti zdravlju dojenčadi. Shodno tome prvi hrvatski pedijatar Radovan Marković, kao povjerenik Narodnog vijeća za zdravlje, 1918. u svom nacrtu o službi za primalje, kao „zdravstvene nadzornice“, trebale bi

¹²⁵ A. Štampar, 38.

¹²⁶ *Djecu su na selu majke često rađale na polju, na zemlji, što nije bilo dobro ni za roditelje ni za dijete. Kod kuće su mnoge rađale sjedeći ili stojeći te je dijete moglo ispasti na pod. Porodu treba nazočiti školovana primalja, a ne priučena žena iz naroda.* A. Štampar, 39.

¹²⁷ *Opstetricija*, riječ latinskog porijekla, izvedena iz glagola *obsto, obstare*, a znači biti sprijeda ili pokraj u ovom slučaju u procesu poroda. I. Rudelić, 171.-172.

¹²⁸ <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/12903907/> 28. 04. 2021.

¹²⁹ I. Rudelić, 171. – 172.

¹³⁰ E. Roderick Mc. Grew, *Encyclopedia of medical history*, MACILLAN PRESS LTD, London and Basingstoke, United Kingdom, 1985., 22.,

https://archive.org/details/encyclopediaofme0000mcgr_u2p1/page/342/mode/2up 28.04. i 30.06.2021.

¹³¹ Bolnica je izgrađena na brdu svetog Mihovila i otvorena 1896. godine te je bila gradskog, odnosno komunalnog značaja, zbog troškova održavanja, bolnicu je prihvatila Provincija.

¹³² I. Rudelić, 171. – 172.

¹³³ Ako je porodu prisustvovala obučena babica, ona je znala da pean, škare i konac za podvezivanje pupkovine, moraju biti čisti i dezinficirani, da ne bi došlo do infekcije. A. Štampar, 40.

¹³⁴ Simptomi su visoka temperatura, ubrzan puls, bljedilo. Danas se liječi visokim dozama antibiotika, eventualno evakuacijom posteljice ako je zaostala te gnoja iz genitalnih organa. Važna je profilaksa u održavanju higijene pri porodu te pregled posteljice da se ustanovi je li izašla čitava van nakon poroda. <https://proleksis.lzmk.hr/10258/> 27. 04. 2021.

nadgledati i savjetovati mlade majke i kućanice u njihovim domovima. Promoviranje važnosti prehrane dojenčeta majčinim mlijekom podupirali su i drugi modernizacijski procesi, pogotovo opismenjavanje žena, a koji su mogli utjecati na smanjenje smrtnosti dojenčadi. Savjetovanje o osobnoj higijeni, čistoći prostorije u kojoj se trudnica treba poroditi, nadzor od strane primalje u toku poroda, uz pridržavanje metoda antiseptice, dezinfekcije ruku, pribora, rublja, roditelja i babinjače, čimbenici su koji smanjuju pojavu puerperalne groznice i utječu na smanjenje smrtnosti dojenčadi, pogotovo u prvim satima života.¹³⁵

Godine 1909., dana 18. studenog, preminula je *Maria* iz Bičići, stara 30 godina. Pokopana je na groblju u Skitači. Pogreb je predvodio *F. Livić*. Rodila je 12. studenog djevojčicu koja je upisana u matične knjige krštenih¹³⁶ 14. studenog. U istraživanom razdoblju, u MKU, nema traga o njezinoj smrti. Godine 1910., 18. kolovoza, u Petehima je preminula *Fusca*, u 41. godini života. Rodila je djevojčicu *Euphemiu*, upisana je u MKK¹³⁷ na datum smrti majke, a krstio ju je kanonik Parohije *Dominicus Pindulić*. Djevojčica je preživjela, preminula je 5. siječnja 1992., u 83. godini života. Dana 2. ožujka 1912., nakon poroda, u Špadićima je u 31. godini života preminula *Francisca*. Rodila je sina *Joannesa* koji je živio 1 sat, kao uzrok smrti navodi se slabost. Oboje su pokopani 2. i 4. ožujka na groblju u Pognani (Prnjani). Pogreb je predvodio kapelan *D. Linardić*. Iste godine, 12. svibnja, u Hrbokima je u 33. godini života preminula *Antonia*. Porodila se 17. travnja, sin *Georgius* živio je 2 dana, a kao uzrok smrti upisana je slabost. Oboje su pokopani na groblju u Barbanu, sin 20. travnja, a majka 14. svibnja. Pogreb je predvodio kanonik Parohije *D. Pindulić*.

U listopadu iste godine, tj. 1912., u Šainima je od puerperalne groznice preminula dvadeset-četverogodišnja *Marija*. Rodila je 13. rujna sina *Michaela* koji je živio 1 dan, uzrok njegove smrti je slabost. Oboje su pokopani na groblju u Skitači, sin 24. rujna, a majka 13. listopada. Pogreb je predvodio *Jacobo Cecinović*. U Draguzetima je 1913., dana 1. ožujka preminula *Fusca* u 43. godini života. Dana 14. veljače rodila je sina *Valentiusa* koji je živio 2 dana, uzrok njegove smrti je slabost. Oboje su pokopani na groblju u Pognani, sin 17. veljače, a majka 3. ožujka. Pogreb je predvodio *D. Linardić*.

¹³⁵ K. Puljizević, R. Kralj-Brassard, 620.-625.

¹³⁶ MKK Barban 1891. – 1922. br. 1., MU Pula, 1909.

¹³⁷ Isto, 1910.

U Melnici je 1914., dana 14. studenog preminula *Domenica*, stara 29 godina. Dana 9. studenog rodila je djevojčicu koja je živjela 7 dana i umrla poslije majke, tj. 16. studenog. Obje su pokopane u Porgnani, majka 13., a kćerka 18. studenog. Pogreb je predvodio kapelan *D. Linardić*. Godine 1917., dana 12. veljače, u Grandićima je preminula *Fusca* u 37. godini života. Dana 1. veljače rodila je mrtvu djevojčicu koja nije upisana u MKU. Tragom datuma rođenja podatak o porodu pronađen je u MKK¹³⁸, poslije 19. veljače, 1917., pod rednim brojem 26. Primalja na porodu bila je *Katarina Konović (Fonović)*. Iste godine u Melnicama je 3. svibnja preminula *Maria*, u 29. godini života. Dana 21. ožujka rodila je djevojčicu *Mariu* koja je preživjela i upisana u MKK¹³⁹ 22. ožujka 1917. Majka je pokopana 5. svibnja u Porgnani, a pogreb je predvodio *Josepho Polonijo*.

Tablica 46. Ukupno preminule 1909. – 1918. od puerperalne groznice											
Godina	1909.	1910.	1911.	1912.	1913.	1914.	1915.	1916.	1917.	1918.	ukupno
Ukupno	1	1	0	3	1	1	0	0	2	0	9
% od 659	0,2	0,2	0	0,5	0,2	0,2	0	0	0,3	0	1,4

Izvor: MU Pula, MKU Barban, HR – DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU 1917. – 1918.

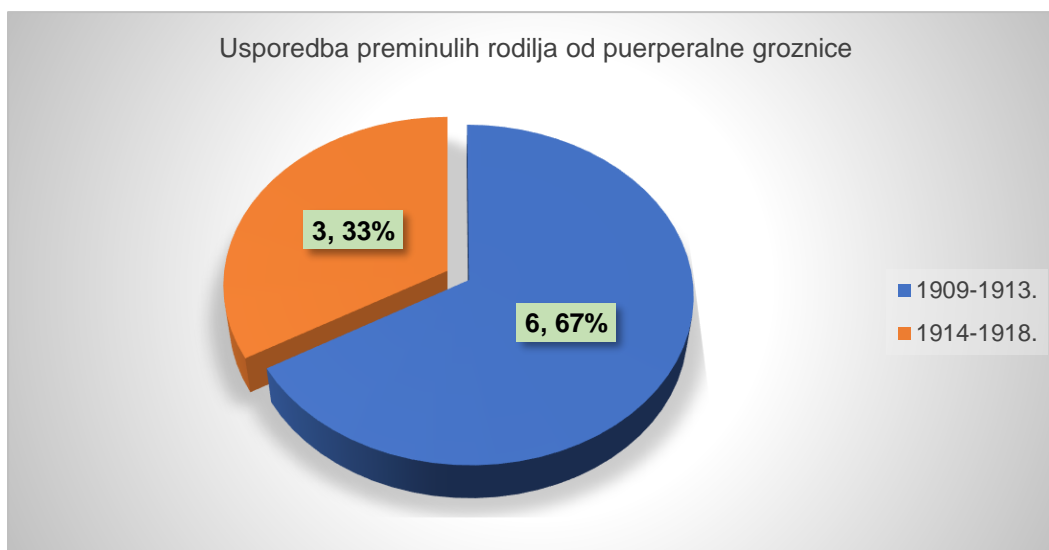
Možemo zaključiti da je na području Barbanštine, kao posljedica poroda, babinja ili puerperalna groznica odnijela živote 9 majki, što iznosi 1,4% od ukupnog broja umrlih u istraživanom razdoblju. Najviše ih je preminulo 1912. godine. U hladnim zimskim mjesecima preminule su 4 babinjače. (Tablica 46.). U mirnodopsko vrijeme preminule su 3, a u ratnom razdoblju 6 babinjača. (Grafikon 27.). Poslije poroda, nakon smrti majki, preživjela su tri novorođenčeta ženskog spola, a tri su djevojčice preminule kao i tri dječaka. Teški životni uvjeti, loša kondicija roditelja zbog siromaštva i gladi, najčešće i neukost, a najviše loša higijena prilikom poroda te eventualne bolesti (sifilis¹⁴⁰) dovodile su do smrtnog ishoda. Siromaštvo je često priječilo prisustvo obučениh primalja pri porodu jer nije bilo novaca za platiti je, što je često bilo pogubno kako za babinju tako i za novorođenče.

¹³⁸ MKK 1917., rb. 26.

¹³⁹ Isto, 22. ožujak, 1917.

¹⁴⁰ Spolno prenosiva venerična, tj. spolna bolest, uzrokovana bakterijom *Treponema Pallidum*. Ako se ne liječi dolazi do općih simptoma i oštećenja unutrašnjih organa i mozga. I. Rudelić, str. 114. <https://spolnozdravlje.hr/clanak.php?id=12363> 27. 04. 2021.

Grafikon 27. Usporedba preminulih roditelja od puerperalne groznice.

Izvor: MU Pula, MKU Barban, HR – DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU 1917. – 1918.

3.3. Respiratorne bolesti u MKU

U MKU Župe Barban upisani su mnogi uzroci smrti koji se odnose na respiratorne bolesti, među kojima se nalaze i one uzrokovane zarazom. Neke od njih bit će obrađene u posebnom potpoglavlju, kao npr. tuberkuloza ili sušica (*phthiza*), a koja je zajedno sa škrofulom, uzrok smrti 96 osoba. Ubraja se u respiratorne zarazne bolesti jer najviše napada pluća. Osim zaraznih, uzroci smrti su i nezarazne bolesti, kao što je bronhitis,¹⁴¹ od kojeg je u ožujku 1910., u Grabrima preminula *Lucija* stara 11 godina, 3 mjeseca i 22 dana. Zbog smrtnog ishoda, može se zaključiti da se radi o kroničnom obliku bronhitisa. Kod jedne osobe došlo je do smrtnog slučaja uslijed gušenja, tj. opstrukcije dišnih puteva i nemogućnosti disanja. Radi se o *Euphemiji* iz Fumeti, preminula je u srpnju 1918. godine, u 71. godini života. Zbog istog uzroka, uslijed utapanja, u Orihima je preminuo *Jacobus Grgorinić*, star 28 godina. (Tablica 47.).

¹⁴¹ Bronhitis je upala sluznice bronha ili dušnica kojima zrak prolazi dvosmjerno, udahom i izdahom. Akutni oblik je češći od kroničnog, obično se javlja zimi, najčešće uzrokovan virusima (npr. gripe), popraćen običnom prehladom ili upalom grla, nosa ili sinusa. Kronični oblik nastaje dugotrajnom iritacijom sluznice bronha. Njegovi su simptomi ponavljajući (produktivni kašalj koji traje najmanje tri mjeseca, npr. zimi, tijekom dvije uzastopne godine. Nije moguće potpuno ozdravljenje i uvjet je razvoju kronične opstruktivne bolesti (KOPB). Posljedice su popuštanje rada srca, metastatički apscesi u plućima i drugim organima (mozgu, kostima, jetri itd. *Medicinska enciklopedija*, ur. A. Šercer, M. D. Grmek, Zagreb, sv. 1., Jugoslavenski leksikografski zavod, 1967., 591. – 594.

Tab. 47. Respiratorni uzroci smrti 1909. – 1918., po spolu

Respiratorni uzroci smrti 1909.-1918.	Ž	%	M	%	Ukupno	Ukupno
Astma	32	4,9	20	3	52	7,9
Bronhitis	1	0,2	0	0	1	0,2
Gušenje	1	0,15	0	0	1	0,15
Ospice i upala pluća	0	0	1	0,15	1	0,15
Upala pluća	28	4,2	49	7,4	77	11,7
Utapanje	0	0	2	0,3	2	0,3
Uzroci tuberkuloze ili sušice	60	9,1	35	5,3	95	14,4
Škrofula	1	0,15	0	0	1	0,15
Ukupno	123	18,7	107	16,2	230	34,9

Izvor: MU Pula, MKU Barban, HR – DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU 1917. – 1918.

U respiratorne bolesti ubrajamo i kroničnu, dugotrajnu i opstruktivnu bolest pluća astmu.¹⁴² Javlja se već u djetinjstvu, simptomi su nemogućnost izdisaja zraka iz pluća i gušenje. Od astme su u istraživanom razdoblju, na Barbanštini preminule su ukupno 52 osobe, Od toga u mirnodopskom razdoblju 35, a u ratnom 17 umrlih. U istraživanom razdoblju ukupno je po spolu preminulo 32 osobe ženskog i 20 muškog spola. Najviše je preminulo 1912. godine, ukupno 11, te 1911. devet osoba. Godine 1916. nije preminula niti jedna osoba, a 1917. je preminula jedna, dok su 1910. i 1918. preminule po dvije osobe. (Tablica 48.).

Tab. 48. Astma, uzrok smrti 1909.-1918., po spolu

God	1909.	1910.	1911.	1912.	1913.	1914.	1915.	1916.	1917.	1918.	Ukupno
Ž	3	1	6	6	6	4	4	0	0	2	32
M	2	1	3	5	2	3	3	0	1	0	20
Ukupno	5	2	9	11	8	7	7	0	1	2	52
%	0,76	0,3	1,37	1,67	1,21	1,06	1,06	0	0,15	0,3	7,88

Izvor: MU Pula, MKU Barban, HR – DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU 1917. – 1918.

¹⁴² Razlikujemo bronhalnu od srčane astme, pretpostavka je da se ovdje radi o bronhalnoj, za koju je zbog opstrukcije (sužavanja) donjih dišnih puteva karakterističan zvuk zviždanja, a najčešće se javlja kao alergijska reakcija na alergen, slijedi napad obilježen gušenjem. <https://proleksis.lzmk.hr/9704/> 04. 04. 2021.

Po mjesecima, smrtnost kod astme najveća je u veljači i prosincu, 7 preminulih. Proljetni svibanj ima najmanju smrtnost. Astma je bolest starije životne dobi. Najmlađa umrla osoba ima 58 godina i 4 mjeseca, a najstarija 92 godine i 8 mjeseci. Prosjek umrlih u svih 10 godina iznosi 65,09 godina jer 1916. godine nema preminulih od astme. Ako se izuzme navedena godina tada je prosjek 72 godine u istraživanom razdoblju. Možemo zaključiti da je za astmu u cijelom istraživanom razdoblju, najpogubnija mirnodopska 1912. godina, te hladni zimski mjeseci veljača i prosinac u kojima je više preminulo osoba ženskog spola. (Tablica 49.).

Tab. 49. Astma, uzrok smrti 1909.-1918., po mjesecima			
Mjesec	Ž	M	Ukupno
1.	4	1	5
2.	4	3	7
3.	2	2	4
4.	3	1	4
5.	1	1	2
6.	3	1	4
7.	1	2	3
8.	2	2	4
9.	4	1	5
10.	2	2	4
11.	1	2	3
12.	5	2	7
Ukupno	32	20	52

Izvor: MU Pula, MKU Barban, HR – DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU 1917. – 1918.

Slijedi upala pluća ili *pneumonija* koja može biti uzrokovana raznim mikroorganizmima. Češće oboljevaju osobe starije životne dobi, obično nakon prehlade ili gripe, ali se može pojaviti i samostalno. Javlja se tijekom cijele godina, iako postoje sezonske varijacije s većom učestalosti tijekom zimskih mjeseci.¹⁴³ U istraživanom razdoblju uzrok je smrti 77 osoba. Od toga je u mirnodopskom razdoblju preminulo 38, a u ratnom 39 osoba. Ukupno je u istraživanom razdoblju preminulo 28

¹⁴³ Upala pluća kao akutna bolest dišnih puteva, uzrokovana je raznim mikroorganizmima, kao što su bakterije, gljivice, virusi i paraziti. <https://www.zzjzdnz.hr/hr/zdravlje/prevencija-zaraznih-bolesti/823> 04. 04. 2021.

osoba žensko i 49 osoba muškog spola. Smrtnost je najveća 1910., a najmanja 1909., 1912. i 1916., u svakoj godini preminulo je po 6 osoba. (Tablica 50.).

Tab. 50. Upala pluća, uzrok smrti 1909.-1918., po spolu											
God	1909.	1910.	1911.	1912.	1913.	1914.	1915.	1916.	1917.	1918.	Ukupno
Ž	1	3	1	3	3	3	2	2	6	4	28
M	5	8	6	3	5	4	6	4	4	4	49
Ukupno	6	11	7	6	8	7	8	6	10	8	77
%	0,91	1,67	1,06	0,91	1,21	1,06	1,21	0,91	1,52	1,21	11,67

Izvor: MU Pula, MKU Barban, HR – DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU 1917. – 1918.

Po mjesecima smrtnost je najveća u veljači i travnju, po 11 umrlih, a najmanja u kolovozu s 1 preminulim. Od svibnja do listopada ukupno je preminulo 18 osoba te se može iščitati da su za upalu pluća hladni zimski mjeseci pogubniji, a s proljećem, pa sve do početka jeseni, smrtnost se smanjuje. (Tablica 51.).

Smrtnost od upale pluća po životnoj dobi, s 22 preminule osobe, najveća je u rasponu od 50 do 59 godina starosti. U fertilnoj dobi, od 15 do 49 godina starosti, ukupno je preminulo 19 osoba, od toga 15 osoba u dobi od 20 do 49 godina. U osjetljivoj dječjoj dobi od 1. do 6. preminulo je 8 osoba, a od 7. do 14. preminulo je 6 osoba. Pneumonija nije štedjela životnu dob od 60 do 69 godina, preminulo je 15 osoba. Iznad 70 godina preminulo je 5 osoba.

Možemo zaključiti da je upala pluća kao uzrok smrti, prisutnija u hladnim zimskim mjesecima, u MKU upisana kod svih životnih dobi, najmlađa preminula osoba ima 8 mjeseci, a najstarija 74 godine, iz čega se iščitava da je pogubna za svakoga, a najviše za muški spol.

Tab. 51. Upala pluća, uzrok smrti 1909.-1918., po mj. i spolu

Mjesec	Ž	M	Ukupno
1.	3	6	9
2.	5	6	11
3.	2	6	8
4.	4	7	11
5.	1	2	3
6.	1	3	4
7.	3	2	5
8.	0	1	1
9.	1	2	3
10.	0	2	2
11.	3	7	10
12.	5	5	10
Ukupno	28	49	77

Izvor: MU Pula, MKU Barban, HR – DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU 1917. – 1918.

3.3.1. Tuberkuloza ili sušica – *phthiza* – TBC

*Sve ostale zarazne bolesti ne satru toliko svijeta i ne ostave za sobom toliko jada i nevolje, koliko sama sušica.*¹⁴⁴

Tuberkuloza je zarazna bolest čiji je uzročnik *Mycobacterium tuberculosis*,¹⁴⁵ poznata je od davnina i još uvijek je bolest današnjice.¹⁴⁶ Napada pluća, iako može zahvatiti i druge dijelove tijela npr. crijeva, peritoneum, limfne čvorove (škrofula)¹⁴⁷, moždane ovojnice, zglobove i kosti.¹⁴⁸ Teške životne uvjete i siromaštvo kao širitelja

¹⁴⁴ R. Marković, *Zarazne bolesti, Savjeti hrvatskom puku*, Tisak „Nadbiskupska tiskara“, Društvo sv. Jeronima, Zagreb, 1916., 94.

¹⁴⁵ I. Rudelić, 94.

¹⁴⁶ Svjetska zdravstvena organizacija (WHO) u svom izvješću za 2020. godinu, navodi da od TBC-a boluje preko 10 milijuna ljudi; WHO, *Global tuberculosis report 2020.*, ISBN 978-92-4-001313-1 (electronic version).

¹⁴⁷ Bacili TBC-a mogu dospjeti i u vratne žlijezde (škrofule), putem krvotoka šire se na pluća i organe. Potvrđuje se pozitivnom tuberkulinskom reakcijom kože. <https://simptomi.rs/bolesti/9-pulmologija-bolesti-pluca/1429-primarna-tuberkuloza> 02.04. 2021.

¹⁴⁸ TBC podrazumijeva bolesti koje se međusobno razlikuju po oboljelom području, simptomima i težini ishoda. Osim specifičnosti mikroba, imaju tuberkul i kazeozno ili sirasto razaranje staničnih struktura. M. D. Grmek, 193.

zaraze u svom *Izvešću* 1902. godine, okrivljuje Ivan Ancel gdje navodi kako zdravi i bolesni spavaju zajedno, djeca pored roditelja. U istom prostoru djeca se igraju, a tuberkulozni kašljucaju oko njih.¹⁴⁹ O TBC-u je pisao i Hipokrat (410.-400 g. pr. Kr.) u svojoj knjizi *O epidemijama, phthisa* ili ftiza, oboljevali su mladi ljudi u dobi od 18 do 35 godina starosti, što će se pokušat dokazati i u ovom radu.¹⁵⁰

Uz otkriće uzročnika TBC-a 1882. vezano je ime njemačkog bakteriologa *Hermana Heinricha Roberta Kocha*,¹⁵¹ a predstavljalo je veliki korak za medicinu.¹⁵² Godine 1890.¹⁵³ na sastanku Berlinskog fiziološkog društva održao je predavanje pod naslovom *Die Aetiologie der Tuberkulose (Etiologija tuberkuloze)*. Predstavio je tvar tuberkulin,¹⁵⁴ smatrajući da će biti uspješan kao cjepivo protiv tuberkuloze,¹⁵⁵ ali koristi se u dijagnostičke svrhe.¹⁵⁶ Američki mikrobiolog *Selman Waksman*, te njegove kolege *Albert Schatz* i *Elizabeth Bugi*, 1943. godine iz bakterije *Streptomyces griseus* izdvojili su streptomycin, prvi antibiotik djelotvoran protiv bacila TBC-a. U općoj upotrebi je već 1946. godine.¹⁵⁷

TBC pluća i ostalih organa, u Istri je po svojoj učestalosti imala određeni epidemijski karakter, kako prije, tako i za vrijeme Velikog rata. U Puli je incidencija na 1000 stanovnika bila od 15 do 30 ‰. U godini evakuacije stanovništva Istre¹⁵⁸, 1915.,

¹⁴⁹ I. Ancel, „Stambene prilike radnika u Zagrebu.“ *Izvešće zagrebačke okružne blagajne za potporu bolesnika: za poslovnu godinu 1902.*, Zagreb, Naklada zagrebačke okružne blagajne za potporu bolesnika, 80.

¹⁵⁰ Ž. Cvetnić, Ž. Dugac, „Povijest tuberkuloze – od prvih zapisa do otkrića uzročnika, I dio“, *Veterinarska stanica*, Vol. 51 No. 4, Križevci, 2020., 405.

¹⁵¹ I. Rudelić, 94.

¹⁵² Robert Koch je 1905. god. dobio Nobelovu nagradu za fiziologiju i medicinu, za istraživanje i otkriće uzročnika tuberkuloze. Ž. Cvetnić, Ž. Dugac, 405.

¹⁵³ T. M. Daniel, „The history of tuberculosis“, *Respiratory Medicine 100, 1862–1870*, Historical review, Center for Global Health and Diseases, Case Western Reserve University School of Medicine, Cleveland, USA, 2006., str. 1863.

¹⁵⁴ Pročišćeni filtrat hranilišta na kojem su uzgojeni bacili tuberkuloze. Kemijskim frakcioniranjem dobiva se pročišćeni proteinski derivat (PPD) koji se koristi za test na koži. <http://proleksis.lzmk.hr/59141/33> 01. 04. 2021.

¹⁵⁵ A. Sakula, „Robert Koch: „Centenary of the Discovery of the Tubercle Bacillus“, 1882.“, *The Canadian Veterinary Journal*, vol. 24, br. 4, Travanj 1983., 129.

¹⁵⁶ T. M. Daniel, 2006., str.1865., S. Mesihović-Dinarević i suradnici, 376.

¹⁵⁷ Isto, 1868.

¹⁵⁸ I. Duda, „Mi smo ovdje tek toliko. Izgubljeni stanovnici Pule 1910. – 1948.“, u *Radovi 34-35-36*, Sveučilište u Zagrebu, Zavod za hrvatsku povijest, Zagreb, 2004., 161.

u Puli je od TBC-a preminulo 19 osoba (18,4%).¹⁵⁹ Stopa mortaliteta od sušice u Istarskoj grofoviji 1913. iznosila je 2,8%.¹⁶⁰

U MKU Barbanštine, ukazujući na loše socioekonomske uvjete života¹⁶¹, TBC je upisan kao *phthisis*, a u dva slučaja kao tuberkuloza i tuberkulum. U jednom slučaju je upisana *skrophula*, tj. upala limfnih čvorova izazvana bacilom tuberkuloze. U istraživanom razdoblju preminulo je 96 osoba, u mirnodopskom razdoblju 53, a u ratnom 43 osobe. U istraživanom razdoblju smrtnost je najveća 1912., s 14 preminulih, 1910. i 1917., godini suše 11 je umrlih. Smrtnost je najmanja 1914., s 5 umrlih, a 1913. je 8 preminulih, najmanje u mirnodopskom razdoblju. Možemo zaključiti da je TBC uzrok smrti više osoba u mirnodopskom razdoblju. (Tablica 52.).

Tab. 52. Tuberkuloza uzrok smrti 1909. - 1918.											
God.	1909.	1910.	1911.	1912.	1913.	1914.	1915.	1916.	1917.	1918.	ukupno
Ukup.	10	11	10	14	8	5	7	10	11	10	96
%	1,5	1,7	1,5	2,1	1,2	0,8	1,1	1,5	1,7	1,5	14,6

Izvor: MU Pula, MKU Barban, HR – DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU 1917. – 1918.

Po mjesecima, smrtnost je najveća u veljači s 15 preminulih, a najmanja u travnju, svibnju, srpnju i studenom, po 5 preminulih u svakom mjesecu. Više je preminulo osoba ženskog (61) nego li muškog spola (35). (Tablica 53.).

TBC se u vrijeme brze urbanizacije zapadnog svijeta 18. i 19. st. ubraja u vodeći uzrok smrti, zahvaćajući sve dobne skupine, pogotovo u gradovima gdje se povećavalo stanovništvo, doseljavanjem iz urbanih sredina, što je pogodovalo prijenosu uzročnika tuberkuloze.¹⁶² Po životnoj dobi najviše je preminulih u fertilnoj, ukupno 55 osoba. Od toga od 15. do 19. godine preminulo je 13 a od 20. do 49. g. starosti 42 osobe. Kao uzrok smrti u istraživanom razdoblju ne nalazimo je upisanu kod preminulih do 12 mjeseci i starijih od 80< godina. Međutim, kod preminulih od 70. do 79. g. starosti, TBC je uzrok smrti 8 osoba, isto toliko i kod životne dobi od 50 do

¹⁵⁹ I. Rudelić, 197.

¹⁶⁰ M. Radošević, 47.

¹⁶¹ Kod višeg staleža bio je zabranjen izraz sušica, oni su govorili da boluju od „klonulosti“. F.F. Cartwright, M. Biddis, *Bolest i povijest*, Naklada Ljevak d.o.o., Zagreb, 2006., 163. – 166.

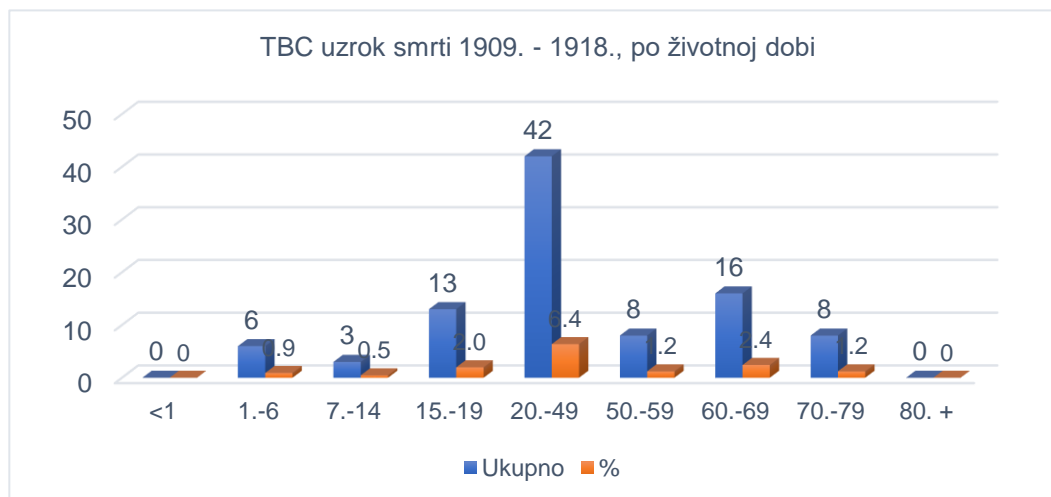
¹⁶² T. Buklijaš, N. Vekarić, 322.

59 godina. Kod osoba od 60 do 69 godina, upisana je kod 16 umrlih. Šest osoba preminulo je u dobi od 1. do 6. godine i tri od 7 do 14 godina, ukupno 9 umrlih.¹⁶³ (Grafikon 28.).

Tab. 53. tuberkuloza uzrok smrti, 1909.-1918., po mjesecima i spolu			
Mjeseci	Ž	M	Ukupno
1.	7	0	7
2.	7	8	15
3.	4	6	10
4.	5	0	5
5.	4	1	5
6.	7	6	13
7.	5	0	5
8.	5	1	6
9.	5	4	9
10.	4	5	9
11.	4	1	5
12.	4	3	7
Ukupno	61	35	96

Izvor: MU Pula, MKU Barban, HR – DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU 1917. – 1918.

Grafikon 28. Uzročnik TBC -uzrok smrti 1909.-1918., po životnoj dobi.

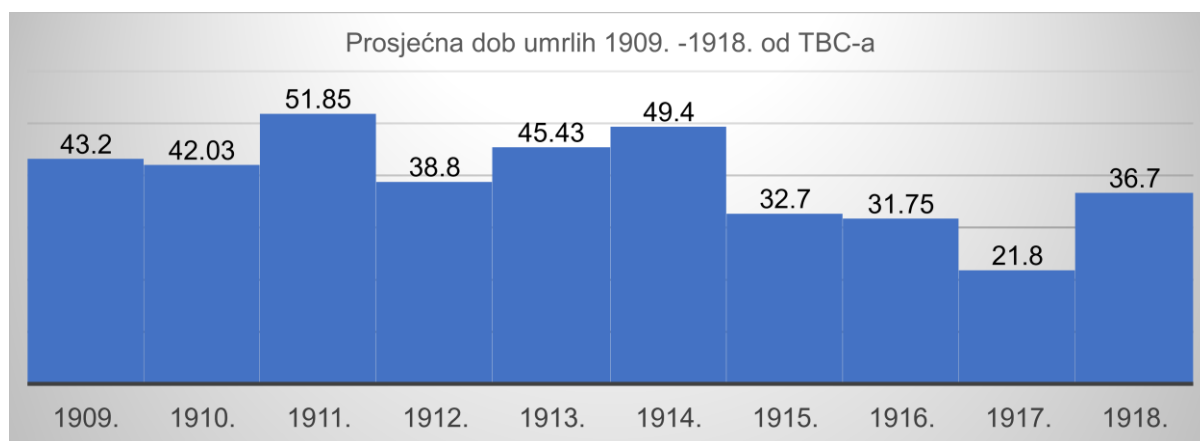
Izvor: MU Pula, MKU Barban, HR – DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU 1917. – 1918.

¹⁶³ Sušica je bolest dugog trajanja. A. Štampar, 50.

Možemo zaključiti da su od TBC-a u istraživanom razdoblju najviše umirale osobe u fertilnoj dobi (55), što potvrđuje Hipokratovu tvrdnju da je upravo ta dob najugroženija tuberkulozom. Dana 4. lipnja 1918., u Mornaričkoj je bolnici, u 18. godini, preminuo P. iz Celići, vojnik Ratne mornarice koji je preminuo pred sam kraj rata.¹⁶⁴ Upis je izvršen u MKU, bez rednog broja, prema osmrtnici izdanoj 12. lipnja. Tuberkulozu ne nalazimo upisanu kod dojenčad do 12 mjeseci starosti¹⁶⁵ i osoba od 80+, što treba prihvatiti s dozom kritičnosti. Na početku istraživanja, 5. rujna 1909., u 31. godini od TBC-a je preminuo A. Č., a prije njega, 10. travnja, na istoj adresi, od astme je preminula muška osoba u 72. godini života, na što, zbog kapljičnog širenja uzročnika TBC-a, treba gledati s dozom kritičnosti.

Prosječna godina najveći je 1911. i iznosi 51,85 godina, ali je od ukupno preminulih (10), polovica fertilne dobi (5). Slijedi 1914. s prosjekom 49,4 godine. Godina 1912., s ukupno 14 preminulih, 10 je fertilne dobi s prosjekom godina 38,8, a njoj se pridružuje 1917. kao najizraženija, s 11 preminulih, 9 osoba je fertilne dobi i dvije su osobe dobi od 1 do 6 godina. Najmanji prosjek iznosi 21,8 godina. U godini okončanja Velikog rata, od uzročnika tuberkuloze, od ukupno 10 umrlih, u fertilnoj dobi preminule su 4 osobe, a prosjek je 36,7 godina. (Grafikon 29.).

Graf. 29. Prosječna dob umrlih od uzročnika tuberkuloze 1909.-1918.

Izvor: MU Pula, MKU Barban, HR – DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU 1917. – 1918.

¹⁶⁴ Nalazi se na *Popisu gubitaka* pod brojem Nr 695. D. Krmac, R. Matijašić, *Verlustliste ili Popis gubitaka (1914. – 1919.)*, Kopar, Histria, 2018., 345.

¹⁶⁵ *Kad djeca propuzaju na svojim ručicama mogu pokupiti klice raznih bolesti. Ispljuvkom se najviše širi sušica, bolest od koje obolijevaju i djeca.* A. Štampar, 45., 47., 50. i 60.

Možemo zaključiti da prosjek godina umrlih od TBC-a 1911. ne prelazi 52 godine, a najmanji je 1917. i iznosi 21.8 godina.

Istraživanjem upisa tuberkuloze po mjestu prebivališta preminulih potvrđuje se njezina rasprostranjenost po čitavom geografskom položaju Barbanštine¹⁶⁶. Koliko je opasan uzročnik TBC-a kao i njegov kapljični put širenja svjedoče smrtni ishodi članova unutar jedne i više povezanih obitelji, ne odjednom već kroz duži period što potvrđuje TBC kao dugotrajnu i teško iskorjenjivu bolest. Navest će se samo neki slučajevi.

U Hreljićima je, na tadašnjem kućnom broju 123/11¹⁶⁷, u siječnju 1909. preminula kćerka *Chatarina*, stara 15 godina, a u travnju 1911. preminula je njezina majka *Eupfemia*. Ubrzo je u svibnju iste godine preminuo *Aloysius*, star 1 godinu i 10 mjeseci, sin *Euphemie* i brat *Chatarine*. U MKU, kao uzrok smrti, upisana je vrućica. U veljači 1914. od TBC-a je u 48. godini preminuo *Matthaeus*, suprug i otac preminulih. Iste godine 29. 12., u 17. g., preminula je još jedna kćerka *Maria*. U Rebićima 117/5 u 68. godini, u listopadu 1909. preminula je *Maria, Martinova* supruga. Krajem veljače 1912., u 40. g. života, preminula je njihova kćerka *Maria*.

U Frkečima 61/18, u svibnju 1910., od *febris neurosis* ili trbušnog tifusa, preminula je *Ana* stara 1 godinu i 10 mjeseci, kćerka Antonia F. Tifus se može prenijeti direktnim kontaktom. Zbog uzroka smrti (TBC-a) ostalih članova šire obitelji, upitan je uzrok *Annine* smrti. Dvije godine kasnije, isto u svibnju, od TBC-a je u 78. g., na kć. br. 61/21, preminuo *Georgius F.* S istim uzrokom smrti, polovicom studenog na kć. br. 61/22, u 63. g. preminuo je *Joannes F.* U Hreljićima, na kućnom broju 126/6, 1913. preminula je njegova kćerka *Maria*, udata za *Mathaeusa*, on je preminuo od TBC-a početkom studenog 1918., u 51. g. života. Dok je upitan uzrok smrti kod *Anne, Maria* je očito zaražena tuberkulozom došla u novu obitelj u kojoj su se nastavili smrtni ishodi s istim uzročnikom.

Godine 1910. u Golzani (Koromani) na kć. br. 93/4, od TBC-a je u 64. godini preminula *Maria*. Iste godine na kć. br. 108/15 u 26. godini preminuo je *Matthaeus*. Na

¹⁶⁶ Pogledati: sliku 1. Karta Istre 1911. i sliku 14: Karta Istre 1914., područje Barbanštine, privatna arhiva M. Altić.

¹⁶⁷ Uglavnom svi navedeni kućni brojevi ne odgovaraju današnjim kć. br., pogotovo u Rebićima gdje je najveći broj dvoznamenkast.

kč.br. 102/21, u kolovozu 1910., preminula je *Maria*, stara godinu i 6 mjeseci, a 1911. u lipnju, u 37. godini preminula je njezina majka *Fusca*. U Šainima 34, u travnju 1916., u 24. godini, preminula je *Euphemia*, a u studenom 1918., u 12. godini, njezina kćerka *Maria*. Na kč. br. 33, u lipnju 1917., preminuo je *Franciscus* star 5 godina. Tuberkuloza je pokazala svoju moć i 1917. u Belavićima 11, dva mjeseca poslije poroda, u 32. godini, preminula je *Lucia*. Njezin sin živio je 12 sati i preminuo od slabosti ili *debilitasa*.

U Barbanu je u ožujku 1913., u 72. godini od TBC-a preminuo trgovac, a iduće godine u 11. mjesecu, u 53. godini preminula je njegova supruga. Kao uzrok smrti upisana je upala pluća. U siječnju 1914., u 49. godini, od TBC-a je preminula *Catharina*, a njezin suprug, po zanimanju obućar, preminuo je u studenom 1918., u 55. godini života. Kao uzrok smrti upisan je *debilitas* ili slabost¹⁶⁸, što je pored upale pluća, česti upis u MKU, kroz istraživano razdoblje, preminulima starijim od 50 i 60 godina na području samog Barbana, čak i u vrijeme haranja španjolske gripe. U veljači 1915., u 41 godini, od TBC-a je u Barbanu preminuo još jedan obućar. Iz svega navedenog možemo zaključiti da je TBC bila prisutna u gotovo cijelom području Barbanštine. Ne nalazimo je upisanu u MKU u mjestu Hrboki, a u Manjadvorcima su to pojedinačni slučajevi, kao i u Barbanu.

Možemo zaključiti da su u Barbanu postojale osobe, od samog kapelana, trgovca i obućara, preminule od tuberkuloze koja se širi kapljičnim putem te su zbog prirode posla bili širitelji zaraze, tj. potencijalne kliconoše među stanovništvom Barbanštine. Uspješnosti širenju možemo pridodati čimbenike kao što su neukost stanovništva i loše socioekonomske te higijenske uvjete.

¹⁶⁸ Kod višeg staleža bio je zabranjen izraz sušica, oni su govorili da boluju od „klonulosti“. F.F. Cartwright, M. Biddis, 163. – 166.

3.4. Španjolska gripa ili *febris hispanica*

Kolika je bila pošast ova gripa imenom španjolska govori i podatak da je o njoj povodom obilježavanja 100. godišnjice Velikog rata, a potaknuti istraživanjem o njoj, Sveučilište u Cambridgu snimilo film s originalnim fotografijama iz razdoblja njezinog haranja, iz kojih je razvidna njezina ubojita snaga.¹⁶⁹ Ime je dobila zbog prvih izvještaja o njezinoj pojavnosti od strane španjolskog lista ABC, budući da je dugo ostala u tajnosti zbog strateških interesa zaraćenih strana i čuvanju tajne o gubicima u ljudstvu. „The Times“ je izvještavao o epidemiji imenom španjolska, što spominje i „Journal of American Medical Association“ koji je svoj broj časopisa posvetio španjolskoj gripu.¹⁷⁰ Vijest o širenju pandemije španjolske gripe škrto se širila medijima, a jedan od razloga, prema istraživanju I. Milovan Delić puljskog dnevnika *Hrvatski list*, su izvještavanja o završnim operacijama Prvog svjetskog rata. Bolest se pojavila naglo i poharala stanovništvo bez točno utvrđenog broja preminulih. Gripa, koju je uzrokovao A (H1N1) virus, historiografija je potisnula pred ratnim događanjima.¹⁷¹

Španjolska gripa imala je veću smrtnost kod populacije sa slabijim socioekonomskim statusom, uglavnom se umiralo od njezinih posljedica,¹⁷² mada nisu bili pošteđeni ni ostali slojevi društva. Epidemije u Istri uglavnom su bile povezane i s neishranjenošću, međutim virus španjolske gripe zahvatio je sve socijalne grupe društva, pogotovo ako su siromašniji slojevi od prije bolovali od drugih respiratornih bolesti.¹⁷³ Simptomi poput glavobolje, uz visoku temperaturu, grlobolje, klonulost te upala pluća najavljivali su gripu s najviše žrtava u drugom virulentnijem valu 1918. godine.¹⁷⁴ Pojavila se u SAD-u, u Kansasu i širila u 3 velika vala. Put širenja bile su Azija i sjeverna Amerika, da bi se u srpnju pojavila u Australiji. Pretpostavlja se da je od gripe preminulo od 50 do 100 milijuna osoba. Prvi val proširio se Europom, u ožujku i travnju 1918. godine. Smrtnost nije bila visoka i prvi val je prošao nezamijećeno. Drugi

¹⁶⁹Film „Spanish flu a warning from history“, objavljen 30. 11. 2018.

<https://www.cam.ac.uk/research/news/spanish-flu-a-warning-from-history> 24. 04. 2021.

¹⁷⁰ E. Vazquez-Espinosa, C. Lagana i F. Vazquez, „The flue and the fiction literature“ in Official Journal of the Spanish Society of Chemotherapy, *Revista Espanola de Quinoterapia*, 2020., 298.

¹⁷¹ I. Milovan Delić, „Vijesti o španjolskoj gripu u puljskom dnevniku *Hrvatski list*“, *Tabula* 12, FF Pula, 2014., 173.

¹⁷² I. Milovan Delić, „Španjolska gripa 1918.-1919. u Puli: urbana slika pandemije“, *Historijski zbornik*, vol 73, No 2, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Filozofski fakultet, Pula, 2020., 318.

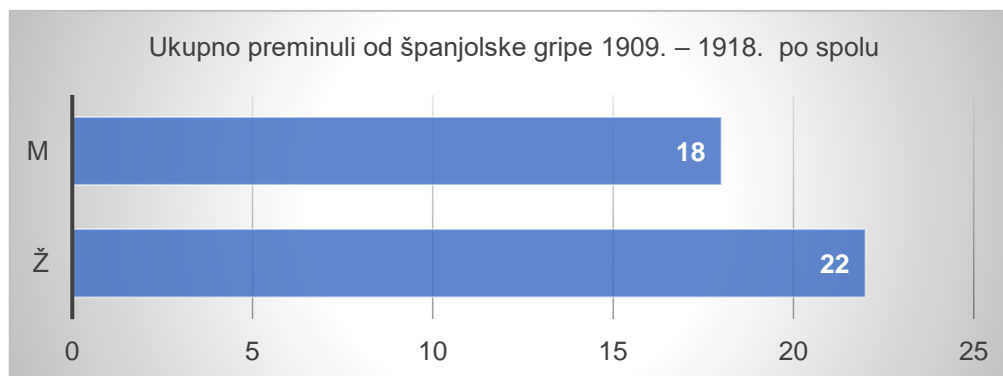
¹⁷³ I. Milovan Delić *Španjolska gripa 1918. -1919. u gradu Puli – socijalni aspekti mortaliteta ...*, 106.

¹⁷⁴F. F. Cartwright, M. Biddis, 161.

val s visokom smrtnosti pojavio se u kolovozu iste godine, da bi smrtnost gripe opala u trećem valu 1919. godine.¹⁷⁵ Do danas nije poznat mehanizam slabljenja virusa, međutim umiralo se od posljedica koje je virus izazvao. Smrt je bila izazvana bakterijom koja je napadala pluća, razarajući ih i ispunjavajući seroznom tekućinom koja je izazivala napade kašlja¹⁷⁶ i postala gnijezdo za razvoj sekundarne infekcije.

Drugi val španjolske gripe na Puljštini, prema evidenciji u bolničkim registrima, vjerojatno se *pojavió 28. kolovoza s prvom oboljelom osobom, a trajao do 24. prosinca 1918., kada je nastupilo zatišje*. Od ukupno preminule 31 osobe, 26 je pripadalo mlađoj dobnoj skupini od 26 i 45 godina, što iznosi *visokih 83,9% smrtnosti* za tu dob.¹⁷⁷ Španjolska gripa se na Barbanštini pojavila u drugom valu IV. kvartala 1918., upisana u MKU kao *febris hispanica* i u tri upisa kao *influentia*¹⁷⁸ ostavivši iza sebe 40 (6,07%) preminulih, različite životne dobi, zahvaćajući oba spola. U listopadu je ukupno preminulo 10 osoba, 6 ženskog i 4 muškog spola. U studenom od gripe je preminulo 19 osoba, 10 ženskog i 9 muškog spola. U prosincu je manje preminulih, ukupno 11 osoba, 6 osoba ženskog i 5 muškog spola. Možemo zaključiti da su preminule 22 osobe ženskog i 18 osoba muškog spola.¹⁷⁹ (Grafikon 30.).

Graf. 30. Ukupno preminuli od španjolske gripe 1909.-1918., po spolu.

Izvor: MU Pula, MKU Barban, HR – DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU 1917. – 1918.

¹⁷⁵ I. Milovan Delić, „Španjolska gripa 1918. – 1919. u Puli: urbana slika pandemije“, 313.

¹⁷⁶ I. Milovan Delić, „Španjolska gripa u južnoj Istri – osvrt na Marčanu“, 106.

¹⁷⁷ I. Milovan Delić, „Liječenje Španjolske gripe 1918.-1919. u Pokrajinskoj bolnici u Puli: socijalna komponenta pandemskog bolničkog mortaliteta“, *Istra u Velikom ratu: glad, bolesti, smrt*, ur. Petra Svoljšak, *Histria Colloquium V.*, Kopar 2017., 187.

¹⁷⁸ Drugi val španjolske gripe bio je drugačiji i pojavio se u kolovozu, na različitim mjestima, istoga dana, u Freetownu u Sierra Leoneu, u francuskoj luci Brest te u državi Massachusetts, u Bostonu. F.F. Cartwright, M. Biddis, 161.

¹⁷⁹ To je suprotno svjetskim podacima, prema kojima su više umirale osobe muškog spola. I. Milovan Delić, „Španjolska gripa u južnoj Istri – osvrt na Marčanu“, 105.

Ako uspoređujemo smrtnost od španjolske gripe na Barbanštini s upisima u MKU na području Marčane, možemo zaključiti da je smrtnost bila približno ista. Prema istraživanju I. Milovan Delić na području Marčane, ukupno je u 1918. godini, također u IV. kvartalu, *preminulo 38 osoba, 2 osobe manje. Od toga je preminula 21 osoba ženskog i 17 muškog spola,*¹⁸⁰ što potvrđuje veću smrtnost ženskog spola, kao i na području Barbanštine. Prema životnoj dobi, u listopadu je 9 preminulih fertile dobi i jedan umrli u 55. godini života. (Tablica 54.).

U studenom je umrlo 10 osoba fertile dobi, a u rasponu od 50. do 71. godine preminule su 4 osobe, to potvrđuje veću smrtnost kod osoba mlađe životne dobi. Preminula je i jedna osoba od 8 godina. Španjolska gripa nije poštedjela ni životnu dob od 1. do 6. godine, preminule su 4 osobe, jedna starosti godinu i 4 dana te je najmlađa žrtva španjolske gripe na području Župe Barban. (Tablica 55.).

U prosincu je preminulo 5 osoba fertile dobi, 2 osobe preminule su u životnoj dobi od 50. do 59., a od 7. do 14. umrle su 3 osobe. Preminula je i jedna osoba stara 1 godinu i 9 dana, ujedno najmlađa preminula u prosincu. (Tablica 56.). Španjolska gripa prvo se pojavila u listopadu, u *Dragozetima* (Draguzeti), ukupno je preminulo 5 osoba te se do kraja mjeseca proširila na Koromane, Regulice, Petehe, Belavice i Biletiće. (Tablica 54). U studenom je najviše preminulo u Melnicama, 3 osobe te 2 u Petehima i 2 u Hreljicima. Od Poljaki na početku mjeseca te kroz navedena mjesta, dalje se širila prema Rebićima, Perhatima, Vadrišu. Nisu ostali poštedeni Grandići, Grabri i Frkeči. Zaokruživši na Biletiće i Dobrane, krajem mjeseca završava u Špadićima. (Tablica 55.). U prosincu smrtnost od španjolske gripe nastavlja se u Gočanima, Vadrišu, te južnije u Hrbokima, ukupno su preminule 4 osobe. U prosincu je gripa poharala i Bičiće, Manjadvorce, Jurićev Kal, te Šaine. (Tablica 56.).

Prema upisu u MKU, 16. listopada 1918.godine, pod rednim brojem 49, u Dragozetima, prvi je preminuo *Gregorius B.* star 17 godina, 7 mjeseci i 24 dana. Pod istim datumom, iz istog mjesta, preminula je *Rosa O.*, stara 32 godine, 7 mjeseci i 23 dana. Iako ne na istom kućnom broju, ali istog prezimena, u Dragozetima je preminuo *Michael O.*, star 17 godina i 21 dan. (Tablica 54.). Kao što je u svom istraživanju navela povjesničarka I. Milovan Delić o *pojavnosti gripe unutar jedne obitelji na području*

¹⁸⁰ Isto, 108.

Marčane,¹⁸¹ u MKU Župe Barban nailazimo na isti podatak. U Petehima 78/11, preminule su 2 ženske osobe, obiteljskog prezimena Budić, ali različitog rođenog prezimena. Jedna je preminula krajem listopada, a druga početkom studenog. Ubrzo je na broju 80/6, preminula još 1 ženska osoba koja nije bila dio obitelji, ali potvrđuje put širenja gripe, na prostoru gdje su ljudi živjeli u neposrednoj blizini.¹⁸² Od 4 preminule osobe u studenom u Melnicama, na broju 15, su unutar jedne obitelji, preminule 2 osobe, *Maria C. (K.)*, 19. studenog, stara 24 godine i njezin brat *Michaël C. (K.)* 24. studenog, star 1 godinu i 4 dana, te postao najmlađa žrtva španjolske gripe upisana u MKU za 1918. godinu. U Manjadvorcima je unutar jedne obitelji, 08. prosinca preminula *Maria B.*, a 12. prosinca njezin sin *Vladimir B.*, star 8 i pol godina. U Hrbokima je 18. prosinca, unutar jedne obitelji, preminula *Olivia*, kćerka *Joseph B.* i pokojne *Mattiae*, rođene *Rajković*, a 21. prosinca *Josephova* druga supruga *Lucija* koja nije u krvnom srodstvu s *Oliviom*. (Tablice 54., 55. i 56.).

Kao što je već navedeno, u Draguzetima, na broju 9, dana 19. listopada, preminuo je *Michaël O.*, star 17 godina i 21 dan. Na istoj adresi, 18. prosinca, u 72. godini života, preminuo je *Michaël D.* Kao uzrok smrti navodi se slabost. Preminule osobe su na istoj adresi i u vrijeme pandemije gripe, što upućuje na oprez o upisanom uzroku smrti u MKU.

U Gočanu 104/7, dana 02. prosinca, u 7. godini života, preminuo je *Antonius R.* Na broju 103/4, 01. prosinca preminula je *Maria R.*, dakle istog prezimena, stara 4 godine i 20 dana, uzrok smrti je slabost. Blizina stanovanja *Marije*, podudarnosti prezimena i vrijeme smrti upućuje na oprez o uzroku smrti. (Tablica 54. i 56.). Na kraju MKU, za godinu 1918., u vrijeme visoke smrtnosti gripe, postoje naknadni upisi preminulih u studenom.

¹⁸¹ I. Milovan Delić, „Španjolska gripa u južnoj Istri – osvrt na Marčanu“, 108.

¹⁸² Isto.

Tab. 54. Preminuli od španjolske gripe u listopadu 1918.

Datum smrti	Mjesto	Ime	Inicijali prezimena	Spol	God. rođenja
16. 10.	Dragozeti 28	Gregorius	B.	M	1901./17
16. 10.	Dragozeti 16	Rosa	O.	Ž	1886./32
19. 10.	Dragozeti 9	Michaël	O.	M	1901./17
19. 10.	Dragozeti 3	Paulus	D.	M	1901./17
22. 10.	Dragozeti 5	Maria	B.	Ž	1892./26
24. 10.	Koromani 36	Joanna	K.	Ž	1891./27
26. 10.	Regulići 11	Petrus	K. – R.	M	1876./42
28. 10.	Petehi 78/11	Maria	B.	Ž	1895./23
30. 10.	Belavići 9	Euphemia	T.	Ž	1886./32
31. 10.	Biletići 127/20	Joanna	U.	Ž	1863./55

Izvor: MU Pula, MKU Barban, HR – DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU 1917. – 1918.

Tab. 55. Preminuli od španjolske gripe u studenom 1918.

Dat. smrti	Mjesto	Ime	Inicijali prezimena	Spol	God. rođ./starost
03. 11.	Poljaki	Maria	F.	Ž	Neupisano
04. 11.	Petehi 78/11	Fusca	B.	Ž	1886./32
06. 11.	Melnica 63/7	Agatha	A.	Ž	1849./69
06. 11.	Petehi 80/6	Joanna	G.	Ž	1891./27
08. 11.	Hrboki 16	Maria	B.	Ž	1899./19
12. 11.	Rebići 25	Georgius	B.	M	1901./17
12. 11.	Melnica 10	Michaël	Z.	M	1913./5
14. 11.	Perhati 38	Matthaeus	F.	M	1864./54
17. 11.	Hreljići 17	Antonius	U.	M	1847./71
18. 11.	Vadriš 136	Magdalena	K.	Ž	1867./51
19. 11.	Melnica 15	Maria	C.	Ž	1894./24
19. 11.	Grandići 4	Lucia	B.	Ž	1900./18
20. 11.	Grabri 26	Jacobus	R.	M	1916./2
22. 11.	Frkeči 23	Catharina	G.	Ž	1893./25
24. 11.	Melnica 15	Michaël	C.	M	1917./1
23. 11.	Biletići 130/24	Joannes	C.	M	1879./39
25. 11.	Dobrani 18	Fusca	D.	Ž	1874./44
27. 11.	Hreljići 9	Jacobus	B.	M	1893./25
28. 11.	Špadići 35	Antonius	Š.	M	1914./4

Izvor: MU Pula, MKU Barban, HR – DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU 1917. – 1918.

Tab. 56. Preminuli od španjolske gripe u prosincu 1918.

Dat. smrti	Mjesto	Ime	Inicijali prezimena	Spol	God. rođenja
02. 12.	Gočan 104/7	Antonius	R.	M	1912./
04. 12.	Vadriš 79	Joannes	P.	M	1867./51
09. 12.	Hrboki 107/8	Maria Magdalena	D.	Ž	1900./18
08. 12.	Manjadvorci 13	Maria	B.	Ž	1884./34
10. 12.	Bičići 8	Antonius	P.	M	1900./18
12. 12.	Manjadvorci 13	Vladimir	B.	M	1910./8
16. 12.	Jurića Kal 5	Rosa	P. – G.	Ž	1909./9
18. 12.	Hrboki 19	Oliva	B.	Ž	1896./22
21. 12.	Hrboki 19	Lucia	B.	Ž	1878./40
22. 12.	Saini 20	Maria	C.	Ž	1916./2
28. 12.	Hrboki 14	Georgis	B.	M	1860./58

Izvor: MU Pula, MKU Barban, HR – DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU 1917. – 1918.

Španjolska gripa u epidemiologiji influence ostati će specifična kako po razmjerima mortaliteta u kratkom vremenskom razdoblju, tako i po specifičnim dobno-spolnim karaktistikama. Većina preminulih pripada upravo dobi u punoj fertilnoj i gospodarskoj snazi, što nije opaženo u prijašnjim, a ni kasnijim epidemijama.¹⁸³ Možemo zaključiti da pojavom španjolske gripe i dalje imamo smrtnih ishoda upisanih u MKU kao tuberkuloza što upućuje na ispreplitanje tih dviju bolesti.

3.5. Ostale zarazne bolesti

Od ostalih zaraznih bolesti preminulo je 30 osoba, s time da je škrofula ili kraljevo zlo¹⁸⁴, kao upala limfnih čvorova vrata, zbog uzročnika opisana u sklopu tuberkuloze ili sušice. Od *angine*¹⁸⁵ je u vrijeme haranja španjolske gripe, u Kuićima, 17. prosinca 1918. godine, u 5. godini života, preminula *Maria*. Od *difterije*¹⁸⁶ su preminule 3 osobe, prva je preminula *Dragica* iz Barbana 16. prosinca 1911., stara 3 godine. U Jurića Kalu, 15. studenog 1915. preminula je *Maria*, u 5. godini života. Slijedeća je *Ana* preminula 8. svibnja 1916. stara 5 godina. Možemo zaključiti da

¹⁸³ N. Anušić, *U sjeni Velikog rata, Pandemija španjolske gripe 1918. – 1919. u sjevernoj Hrvatskoj: metodološki izazovi demografske analize*, Srednja Europa, Zagreb 2015., 118.

¹⁸⁴ F.F. Cartwright, M. Biddis, 163.

¹⁸⁵ Akutni upalni sindrom grla koji uzrokuju različiti mikroorganizmi.

<https://www.plivazdravlje.hr/aktualno/clanak/16052/Angina.html#21115> 11. 04.2021.

¹⁸⁶ Difterija predstavlja akutnu infekciju ždrijela ili kože koju uzrokuje *Corynebacterium diphtheriae*. Simptomi ovise o mjesecu infekcije i stvara li se toksin koji izaziva upalu, nekrozu okolnog tkiva, oštećuje bubrege, srce i živčani sustav.

<http://www.msd-prirucnici.placebo.hr/msd-prirucnik/infektologija/gram-pozitivni-bacili/difterija> 11. 04. 2021.

difteriju nalazimo samo kod preminulih osoba ženskog spola. Od *dizenterije*¹⁸⁷ su ukupno preminule 2 osobe. U Špadićima je 14. listopada 1910. preminula *Zorica*, stara 1 godinu 3 mjeseca i 8 dana. Slijedeće godine, 23. listopada, u Grabrima je u 66. godini preminuo *Georgius*. Na istoj adresi i istog prezimena, 1. studenog preminula je *Lucia* stara 9 mjeseci i 21 dan. Uzrok njezine smrti je slabost te zbog preminulih od dizenterije potrebna je doza kritičnosti.

Malarija, najraširenija i najopasnija afrička bolest, Europom se proširila u 17. stoljeću.¹⁸⁸ Na širem području Istre, u vrijeme Velikog rata, ukupno je pobolijevalo oko 24% stanovništva.¹⁸⁹ Na području Barbanštine, uzrokovala je smrt 4 osobe, a sve su obitavale u Glavanima. Dana 16. listopada 1917. preminuo je *Natalis*, star 3 godine, 10 mjeseci i 3 dana, a u MKU upisana je *febris malarica* ili malarija. Dana 29. studenog 1918., preminula je *Justina*, stara 1 godinu, 8 mjeseci i 23 dana. Na istoj adresi 13. studenog, u 59. godini, preminula je *Fusca*. U međuvremenu je 6. listopada preminula *Euphemia Škandel*, stara 1 godinu, 5 mjeseci i 25 dana. Mjesto smrti su opet Glavani i bez upisanog kućnog broja.

Od ospica ili *morbila*¹⁹⁰ 1910., 1915. i 1918. ukupno je preminulo 10 (1,37%) osoba, od toga osam 1910., ženskog spola 6 i muškog 2 umrlih. Po dobnoj skupini, od 1. do 6. godine života, preminulo je 7 osoba, a u 8. godini života preminula je 1 osoba muškog spola. U Vadrišu je 1915., u 28. godini, preminula 1 osoba ženskog spola. S prebivalištem u Šainima, od ospica te posljedično od upale pluća, 1918. preminuo je *Laurentius* star 17 godina, 7 mjeseci,. Liječen je u Mornaričkoj bolnici. Kanonik župe Barban upisao ga je u MKU temeljem osmrtnice N°=290, izdane 16. ožujka 1918. godine. Kao liječnik potpisan je *Giovanisis Raimund*. O zaraznosti ospica ukazuje i podatak da su na istoj adresi i istog prezimena, a različitih roditelja, u Manjadvorcima, u 1. godini života preminule 2 osobe ženskog spola. U Biletićima je od ospica, u veljači,

¹⁸⁷ Dizenterija je bakterijsko zapaljenje sluznice debelog crijeva popraćenom krvavo-sluzavim te gnojivim iscjetkom iz rektuma uz bolne grčeve u trbuhu, ali ti simptomi mogu se javiti i kod drugih bolesti (karcinom rektuma, tumor). Tropska malarija može izazvati dizenteriju. Danas razlikujemo bacilarnu od dizenterije izazvane protozoima (amebe). *Medicinska enciklopedija*, ur. A. Šerčer, M. D. Grmek, Zagreb, sv. 2., Jugoslavenski leksikografski zavod, 1967.

¹⁸⁸ Uzročnik je mala praživotinja iz skupine plazmodija, vidljiva mikroskopom. Ima ih nekoliko podvrsti. U Europi su česti oblici *Plasmodium malarie*. Ženka komarca vrste *Anopheles* ubodom prenosi parazite u ljudsko tijelo. F.F. Cartwright, M. Biddis, 179. – 180.

¹⁸⁹ I. Rudelić., 102.

¹⁹⁰ Uglavnom se javljaju u kasnu zimu i proljeće, simptomi su osipi po koži, kašalj, curenje nosa i visoka temperatura.

na istoj adresi preminulo žensko dijete staro 2 godine, a u ožujku je preminuo muškarac star 63 godine. Uzrok smrti je upala pluća koja se često javlja kao posljedica zaraze ospicama. Kod smrtnih ishoda uzrokovanih ospicama pogotovo je uočljiva 1915. godina u kojoj je u izbjegličkom centru Wagnera u listopadu izbilala epidemija ospica sa smrtnim ishodom oko 300 osoba, uglavnom djece do 4 godine starosti. Epidemija je iskorijenjena pred kraj siječnja 1916.¹⁹¹, što nas dovodi do zaključka da je smrtni ishod od ospica u Istri ipak bio sporadičan i daleko manji.

Šarlah ili *scarlatina* je dječja zarazna bolest, a izaziva je *betahemolitički streptokok grupe A*. Započinje naglo, iznenada, pojavom streptokokne angine s povišenom temperaturom. Zbog preosjetljivosti može izazvati teška oboljenja (upalu bubrega i reumatsku groznicu).¹⁹² Šarlah je bio poguban za 4 osobe, od toga 1 ženskog i 4 muškog spola. Javlja se uglavnom kod djece od 4 do 8 godina starosti, međutim u Petehima je 9. srpnja 1912., u 12. godini, preminuo *Martinus*. Godine 1914. u Bičićima, od istih roditelja umrlo je četvero djece, dvoje od šarlaha, a dvoje od slabosti. Od slabosti je 9. listopada preminula najmlađa *Lucija*, stara 5 mjeseci i 10 dana, a 19. studenog, preminula je *Maria*, stara 2 godine i 28 dana, isto od slabosti. Od šarlaha je 22. studenog, u 6. godini, preminuo *Joannes*, a slijedeći dan, u 3. godini preminula je *Euphemia*. Šarlah se rijetko pojavljuje kod djece mlađe od 2 godine, zbog protutijela na toksine dobivenih preko majke u trudnoći tako da smrt Lucije ne možemo povezati sa šarlahom, dok na uzrok smrti kod *Marije* trebamo biti kritični.

Tifus je bolest uzrokovana infekcijom jedne ili više bakterija, a koje ugrizom i putem izmeta u ljudsko tijelo prenose buhe, uši, krpelji i grinje.¹⁹³ To nas može uputiti na loše životne uvjete gdje je život pokleknuo *pred trećim jahaćem apokalipse*.¹⁹⁴ *Istru je više pogodila glad, nego li sam tifus*.¹⁹⁵ Od tifusa je ukupno preminulo 5 osoba. Dvije osobe u 30. i 31. godini života, preminule su u Grandićima i Petehima, 1911. i

¹⁹¹D. Krmac, Un'evenienza funesta della Grande guerra istriana: l'epidemia di morbillo nel campo profughi di Wagner (autunno 1915., 248., *U sjeni velikog rata: odraz ratnih zbivanja na život istarskoga civilnog stanovništva*, Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa održanog u Puli 13. – 15. listopada 2016., ur. M. Dabo, M. Radošević, Pula, 2019.

¹⁹²T. Pitamic, 214.

¹⁹³Grebanjem ubodnog mjesta omogućava se slobodan ulaz bakterije u krvotok gdje se nastavlja razmnožavati i rasti. Rikaciju *typhi* poznatu kao mišji tifus, prenosi štakorska ili mačja buha. <https://www.healthline.com/health/typhus> 11. 04. 2021.

¹⁹⁴M. Bertoša, *Izazovi povijesnog zanata, Lokalna povijest i sveopći modeli*, 97.

¹⁹⁵Isto, 78.

1912., prva u rujnu, druga u kolovozu. U listopadu, 1917. u Bičićima je preminula trideset-petogodišnjakinja. Pokopana je slijedeći dan na groblju u Skitači. Početkom siječnja 1918., u Šainima je preminuo osmogodišnjak, isto pokopan slijedeći dan na istom groblju. Polovicom studenog iste godine, u Biletićima je preminula dvadeset-jednogodišnjakinja, pokopana je u Hreljićima dva dana nakon smrti. Iza uzroka smrti upisanog kao *febris nervosa* odnosno živčana groznica¹⁹⁶, prema M. Bertoši krije se pjegavi ili *egzamantematični tifus* s njegovim popratnim pojavama.¹⁹⁷ Od njega je 1910. godine, u svibnju, u Frkečima, preminulo žensko dijete u 1. godini života, što upućuje na loše socioekonomske uvjete života s naglaskom na lošu higijenu i siromaštvo, a pogotovo glad. (Tablica 57.).

Tab. 57. Ostale zarazne bolesti kao uzroci smrti 1909. – 1918., po spolu				
Uzroci smrti po abecedi	Ž	M	Ukupno	%
Angina	1	0	1	0,15
Difterija (diphtheritis)	3	0	3	0,46
Dizenterija (dysenteria), crijevna zb	1	1	2	0,3
Malaria, febris malarica	3	1	4	0,61
Ospice (morbille)	7	3	10	1,37
Šarlah (scarlatina)	1	3	4	0,61
Tifus (typhus)	4	1	5	0,76
Tifus pjegavac (febris nervosa)	1	0	1	0,2
Ukupno	21	9	30	4,46

Izvor: MU Pula, MKU Barban, HR – DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU 1917. – 1918.

3.6. Ostale bolesti i stanja kao uzroci smrti

Vrućica ili groznica, upisana u MKU kao *febris*, predstavlja simptom, a ne bolest. Najčešći su joj uzrok infekcije i zarazne bolesti. Od vrućice je ukupno 35 preminulih, od toga 24 ženskog i 11 muškog spola. Od 1. do 6. godine ukupno je 18 preminulih. Nameće se pitanje što je uzrokovalo vrućicu kao simptom bolesti jer njihova smrt u MKU nema poveznicu s ostalim preminulima i uzrocima smrti, pogotovo sa zaraznim bolestima. U životnoj dobi od 7. do 14. godine preminulo je 8 osoba, a u fertilnoj su

¹⁹⁶ *Medicinska enciklopedija*, ur. M. D. Grmek, Vjekoslav Fišter, Zagreb, sv. 6., Jugoslavenski leksikografski zavod, 1970., 233.

¹⁹⁷ M. Bertoša, *Izazovi povijesnog zanata, Lokalna povijest i sveopći modeli*, 78.

preminule 2 osobe. Od 7 preminulih od vrućice, 2 pripadaju životnoj dobi od 50 do 59, a pet od 60 do 69 godina starosti.

U MKU, kod starije populacije, od 1915. kao uzrok smrti upisan je *marasmus senilis* ili staračka nemoć, slabost, iznemoglost i oronulost, marazam. Kao nedefinirani uzrok može skrivati mnoge bolesti koje su pogađale osobe starije životne dobi. Prema klasifikaciji uzroka smrti iz 1906. pripadao je skupini „bolesti nepravilnosti u razvitku“¹⁹⁸ Ukupno je 28 preminulih, od toga 13 osoba ženskog i 15 muškog spola. Najviše preminulih ima u životnoj dobi od 70 do 79, ukupno 16 osoba, od 80< preminulo je 10 osoba, te od 60 do 69 godina 2 osobe. Uglavnom se radi o udovcima/cama i samcima/icama, a samo su 2 osobe udate. Jedina poveznica s drugim uzrokom smrti nalazi se u Glavanima 8, od tuberkuloze ili sušice 16. ožujka 1918., u 41. godini, preminuo je *Natalis B.*, sin *Mathaea i Olivae*. Na istoj adresi i prezimena, 31. ožujka, od marazma je u 68. godini preminula *Fusca B.*, kćer *Josepha i Agathe*. Dana 4. studenog 1918., u Glavanima 8 te opet istog prezimena, preminuo je *Matthaeus B.*, u 72. godini života, uzrok smrti je isto marazam. On i *Fusca* živjeli su u istom kućanstvu s preminulim od sušice ili tuberkuloze te treba na uzrok smrti gledati s dozom kritičnosti. Najviše osoba od marazma, ukupno 5, preminulo je u Manjadvorcima (2) i Jurića Kalu (3). Može se zaključiti da je marazam kao uzrok smrti, u MKU upisivan kod starije populacije¹⁹⁹, u ratnim godinama, kada je većina stanovništva s Barbanštine evakuirana, a oni možda u većini prepušteni sami sebi ili skrbi rijetkih ukućana.²⁰⁰ (Tablica 58. grafikon 31.).

Tab. 58. Ostali uzroci smrti, vrućica i marazam, 1909. – 1918., po spolu				
Uzroci smrti po abecedi	Ž	M	Ukupno	%
Vrućica-groznica (febris)	24	11	35	5,3
Staračka nemoć-oronulost (marasmus senilis)	13	15	28	4,25
Ukupno	37	26	63	9,55

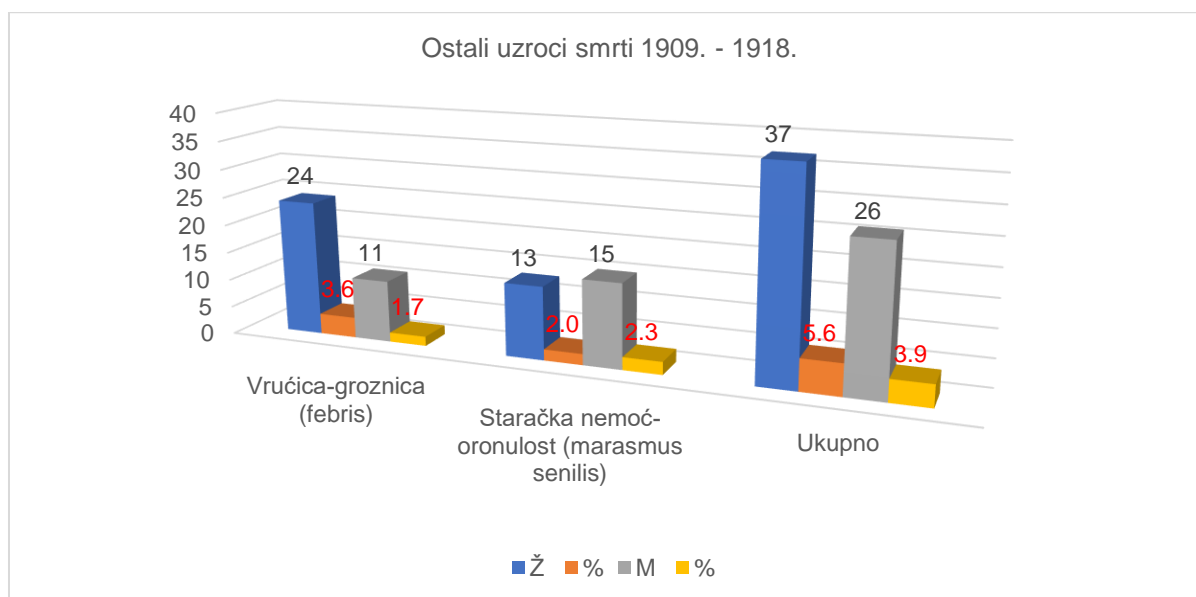
Izvor: MU Pula, MKU Barban, HR – DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU 1917. – 1918.

¹⁹⁸ T. Buklijaš, N. Vekarić, 32.

¹⁹⁹ „Evo nešto o našim evakuircima na utjehu onima, koji ostadoše kod doma svoga, a otpraviše amo kojega od svojih milih i dragih.“ *Hrvatski list br. 91.*, Pula 13. listopada 1915., 2.

²⁰⁰ A. Bader, I. Mišković, *Zaboravljeni egzodus 1915. – 1918.*, Zagreb, Tisak, 2009., 31.

Graf. 31. Ostale bolesti i stanja kao uzroci smrti

Izvor: MU Pula, MKU Barban, HR – DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU 1917. – 1918.

Edemi ili vodena bolest²⁰¹ mogu se u kriznim razdobljima povezati s gladovanjem, primarni uzrok može biti bubrežne ili srčane prirode, a mogu nastati kao posljedica pothranjenosti i akutne gladi. Posljedica gladi pridonosi i negativno podupire pojavu uzroka smrti navedenih u MKU, kao što su slabost, tifus, tuberkuloza, rahitis, upala pluća, edemi, dizenterija i dr.²⁰² S područja Istre, u organizaciji Družbe sv. Ćirila i Metoda, zbog gladi je oko 3.000 istarske djece 1917. smješteno u brojne porodice širom hrvatskih zemalja.²⁰³ Edem ili vodena bolest, uzrok je smrti 4 osobe. U 32. godini, 1911., u Dragozetima je preminula *Maria B.*, supruga *Antonia B.* Za 6 dana preminuo je njezin sin *Martinus* iz prethodnog braka, ime je dobio po svom ocu, bratu tadašnjeg supruga *Antonia*. Sin je preminuo od upale pluća. U istoj godini, 10. travnja preminula je kćerka *Maria*, stara 2 mjeseca, rođena u tadašnjem braku, kao uzrok smrti upisana je slabost. Treba biti kritičan prema uzrocima smrti, budući da je u obitelji preminula osoba od upale pluća. U godini evakuacije stanovništva iz Istre prema Austriji, Češkoj i Poljskoj, od edema je 6. svibnja 1915., u 47. godini, preminuo *Martinus* iz Hrboki. U

²⁰¹ Predstavlja abnormalno nakupljanje tekućine u unutar-staničnim i međustaničnim prostorima, odnosno tjelesnim šupljinama. Najčešće se javljaju na donjim i gornjim ekstremitetima, te u trbušnoj šupljini. <https://kardiomedika.com/vodena-bolest-otoci/> 10. 04. 2021.

²⁰² M. Bertoša, *Izazovi povijesnog zanata, Lokalna povijest i sveopći modeli*, 81.

²⁰³ I. Milovan Delić, „Osnutak Družbe sv. Ćirila i Metoda za Istru“, ur. I Jurković, u *Bertošin zbornik: zbornik u čast Miroslava Bertoše*, knj. 3., Pula – Pazin, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Državni arhiv u Pazinu, 2013., 47.

godini suše te gladi²⁰⁴ i evakuacije djece iz Istre²⁰⁵, 19. srpnja 1917., u 42. godini, preminula je *Fusca* iz Ivanošići (Grabri). U završnoj godini rata, koja je iscrpila stanovništvo neimaštinom i glađu, 13. lipnja, u 60. godini, preminuo je udovac *Joannes*. Možemo zaključiti da su od edema, koji se obično javljaju i kao posljedica pothranjenosti, podjednako umirale osobe oba spola, ne štedeći one u fertilnoj i starijoj dobi života.

Od poremećaja rada srca ili aritmije, bolesti krvožilnog sustava, u 1. mjesecu 1910., u 71. godini, preminula je *Catharina*. Aneurizma ili proširenje stijenki arterija²⁰⁶, uzrok je smrti kod 3 osobe. Polovicom studenog 1914., u 71. godini preminuo je *Joannes* iz Frkeči, a u 42. godini preminula je *Fusca* iz Jurića Kala, u Golzani je 1917., u drugoj polovici lipnja, naglo, ne primivši sakrament, u 34. godini preminuo samac *Nikolaus*.

Tab. 59. Uzroci smrti krvožilnog sustava 1909. – 1918., po spolu

Uzroci smrti po abecedi	Ž	M	Ukupno	%
Edemi ili vodena bolest (hydropssia, hydropsia)	2	2	4	0,61
Poremećaj ritma srca (arithmia)	1	0	1	0,15
Proširenje stijenke arterije (aneurisma)	1	2	3	0,46
Žutica (Icterus)	1	0	1	0,15
Ukupno	5	4	9	1,37

Izvor: MU Pula, MKU Barban, HR – DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU 1917. – 1918.

²⁰⁴ M. Kolar, *Zbrinjavanje gladne djece u Hrvatskoj za Prvoga svjetskog rata*, Slavonski Brod, 2008., 67.

²⁰⁵ Radić je upozorio na veću brigu o djeci te pridodao važnost akciji Josipa Šilovića, uz pomoć Đure Basaričeka, u kojoj su većina djece iz Istre poslana u Podravinu u godini gladi, tj. 1917. M. Kolar-Dimitrijević, „Doprinos Podravine prehrani Hrvatske u Prvom svjetskom ratu“, *Podravina, Volumen X, broj 19*, Koprivnica 2011., 109.

²⁰⁶ U širem smislu to je prostor koji komunicira s arterijom i puni se krvlju iz njena lumena. Oslabljeno mjesto aorte popusti krvnom tlaku i postane izbočina, tj. aneurizma. Najčešće se razvija kao posljedica infarkta. *Patološki supstrat oštećenja može biti upala (lues, tbc), nekroza stijenke, nabreknuće (reumatizam). U aorti glavnu ulogu igra lues te su aneurizme aorte češće kod muškaraca, a javljaju se između 40. i 60. godine života, dok aneurizme kod starijih uglavnom se javljaju na trbušnoj aorti, kao pulsirajuća tvorba. Mogu naglo narasti, prsnuti i izazvati smrt. Medicinska enciklopedija, sv. 1., 188.*

Od *icterusa*²⁰⁷, odnosno žutice u 46. godini, 1918. preminula je *Lucia P.* To je jedini slučaj upisan u MKU te se može pretpostaviti da je posljedica bolesti jetre ili opstrukcije žučnih puteva, a ne zarazne žutice. (Tablica 59).

Od moždanog udara ili *apoplexie*,²⁰⁸ ukupno je preminulo 6 osoba, U lipnju 1911. *Euphemia* u 60. godini, iz Jurića Kala i u studenom *Antonius*, u 47. godini iz Kuića. U veljači 1913. preminuo je *Antonius* iz Melnica, star 75 godina, a u rujnu 1914. *Lucija* iz Kožljani. U studenome se na cesti od moždanog udara srušio obučar *Matthaeus C.*, domicil iz Smoljanci. Pokopan je u Porgnanae (Prnjanima). *Euphemia* iz Grabri preminula je 1916., u listopadu. Šestogodišnji *Joannes* iz Jurića Kala, preminuo je u lipnju 1915. od ozljede sa sumnjom na potres mozga. Od hidrocefalusa,²⁰⁹ 1917., u prvoj polovici travnja, u 21. godini, preminuo je *Joannes* iz Celića, pokopan u Porgnanama (Prnjani), a pogreb je predvodio *Josepho Polonijo*.

U MKU, kao uzrok smrti upisane su *convulzije* ili grčevi, do kojih može doći uslijed bilo kojeg poremećaja koji posljedično zahvaća mozak. Glavni simptomi su neuromuskulturna podražljivost, dolazi do grčenja mišića uzduž kralježnice, grče se prsti te facijalni mišići. U najtežem slučaju, zbog pothranjenosti uzrokovane glađu, pogotovo kod snižene razine kalcija u krvi (izvor u mlijeku) dolazi do grčenja mišića larinksa (grkljana) i prestanka disanja. Konvulzije predstavljaju simptom postojanja bolesti kao što su epilepsija, infektivni meningitis (upala moždanih ovojnica), tetanus, kao i nedostatak hranjivih sastojaka, poput ugljikohidrata, važnih za funkcioniranje mozga, magnezija i vitamina B6. Uzrok konvulzija može biti oštećenje mozga zbog nedostatka kisika, krvarenja u mozgu, porođajna ozljeda i sl. Mogu biti simptom koji upućuje na infektivne bolesti poput meningitisa kod starije djece, te tetanus kod

²⁰⁷ Simptom različitih bolesti. Zapreka otjecanja žući, manifestira se žutom bojom kože i bjeloočnica zbog povećanog nagomilavanja bilirubina u krvi i tkivu. Uzrok mogu biti oštećene stanice jetre, opstrukcije konkramentima žući i žučovodi, te ubrzano raspadanje eritrocita u krvnim žilama. *Medicinska enciklopedija*, ur. A. Šercer, M. D. Grmek, Zagreb, sv. 3., Jugoslavenski leksikografski zavod, 1968., 366. – 367.

²⁰⁸ Moždani udar ili *apoplexia* u narodu ustaljen naziv moždana kap, nastaje uslijed smanjenog dotoka krvi u mozak, što dovodi do naglog gubitka funkcija mozga. <https://www.synlab.hr/mozdani-udar/> 10.04. 2021.

²⁰⁹ Vjerojatno je dijagnoza postavljena od strane liječnika ili se radi o vanjskom, vidljivom hidrocefalusu. Zbog viška cerebrospinalnog likvora dolazi do proširenja komora mozga, dolazi do njegove atrofije, glavica djeteta se povećava. Može se javiti kao posljedica davno preboljelog meningitisa, kronične granulomatozne upale, npr. tuberkuloznog i sifilisnog meningitisa. Razne traume u djetinjstvu te post-porođajne traume, ciste, apscesi, solarni tuberkuli, intrakranijalni tumori mogu izazvati opstrukcioni hidrocefalus. *Medicinska enciklopedija*, sv. 3., 169. – 170.

novorođenčadi, ako je npr. došlo do rezanja pupkovine priborom inficiranim uzročnikom tetanusa i sl. Polovicom veljače 1909., preminula je *Josepha*, u 2. godini života, a u studenom je u 9. godini preminula *Franciska*. Početkom veljače i u kolovozu 1915., dvoje je preminulih, *Gregorius*, je imao godinu i 3 mjeseca, a *Milena Christina*, bila je stara 4 dana. Može se pretpostaviti da su konvulzije kod novorođenčeta nastupile uslijed komplikacija nastalih pri porodu te uslijed urođene anomalije, a nije isključena infekcija poput tetanusa. Na početku 1917. u Perhatima je u 34. godini od konvulzija preminula *Maria*. Kod djece i osoba starije dobi, uzroci su mogli biti epilepsija, pothranjenost, pomanjkanje kalcija (mlijeko) te ugljikohidrata i vitamina. Kod jedne osobe uzrok smrti je sumnja na potres mozga. (Tablica 60.).

Tab. 60. Uzroci smrti mozak i moždani sustav 1909. – 1918., po spolu				
Uzroci smrti po abecedi	Ž	M	Ukupno	%
Grčevi (convulsiones)	4	1	5	0,76
Moždani udar (apoplexia)	3	3	6	0,91
Suspektni potres mozga (ab a sino contusus)	0	1	1	0,15
Višak cerebr. likvora u možd. komor. (hydrocephalus)	0	1	1	0,15
Ukupno	7	6	13	1,97

Izvor: MU Pula, MKU Barban, HR – DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU 1917. – 1918.

Zbog opekotina, preminule su 4 osobe. U 3. godini, 20. prosinca 1911., preminuo je *Pascal* iz Vorihi, a krajem ožujka 1912., *Mathaeus*, star 5 godina, iz Vadriša. Krajem veljače 1918., u 2. godini, preminuo je *Martinus* iz Glavani. Bez rednog broja, iste godine, 14. listopada, u Provincijalnoj bolnici preminula je *Maria*, stara 9 godina, iz Manjadvorci,. U MKU upisana je temeljem osmrtnice izdane na dan smrti, pod brojem N^o2179/18. Od rahitisa²¹⁰ je u lipnju 1912. preminuo *Gregorius* iz Rebića, star 16 godina, a u travnju 1915. od reumatizma,²¹¹ u 54. godini, je preminula *Lucia* iz Hrboki U srpnju 1914., u 64. godini, od raka želuca u Barbanu je preminuo posjednik

²¹⁰ Rahitis se javlja zbog poremećaja ulaganja kalcija u hrskavičnu i koštanu tvar dugih kostiju, a za to je bitan D vitamin. Javlja se kod djece i nakon završetka rasta ne pojavljuje se, kao ni u odrasloj dobi. <http://www.zzjzpgz.hr/nzl/4/rahitis.htm> 11. 04. 2021.

²¹¹ Reumatizam predstavlja skupinu oboljenja koja uglavnom zahvaćaju sustav za kretanje, popraćeno jakim boli i upalom na zahvaćenom području kao što su zglobovi i mišići. <https://proleksis.lzmk.hr/?s=Reumatizam> 11. 04. 2021.

Fabianus, a u travnju 1917., godinu dana stariji, od raka je u Poljakima preminuo *Nicolaus*. Oba uzroka upućuju na dijagnozu koju je možda postavio liječnik, odnosno eventualni pregled u bolnici u Puli. (Tablica 61.).

Tab. 61. Uzrok smrti na koži, zglobovima, zloćudne bolesti 1909. – 1918., po spolu				
Uzroci smrti po abecedi	Ž	M	Ukupno	%
Opekotine (ustio/combustio)	1	3	4	0,6
Rahitis (rhachitis)	0	1	1	0,15
Rak (carcinoma)	0	2	2	0,3
Reuma (rheumatismus/rheuma)	2	1	3	0,46
Ukupno	3	7	10	1,51

Izvor: MU Pula, MKU Barban, HR – DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU 1917. – 1918.

Bez upisanog uzroka smrti imamo 3 preminula, a 1 umrlog s nepoznatim uzrokom, te 1 duševna zaostalost, što treba uzeti s dozom opreza, kao i mnoge navedene uzroke do sada. (Tablica 62).

Tab. 62. Uzrok smrti nepoznat 1909. – 1918., po spolu				
Uzroci smrti po abecedi	Ž	M	Ukupno	%
Bez dijagnoze	3	0	3	0,46
Duševna zaostalost (cretinus)	0	1	1	0,15
Nepoznata bolest (morbus ignotus)	0	1	1	0,15
Ukupno	3	2	5	0,76

Izvor: MU Pula, MKU Barban, HR – DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU 1917. – 1918.

Uzroci smrti bila su i 2 ubojstva, 1 pad s drveta, a pad je uzrok smrti i starije slabovidne osobe, te ugriz magarca kod djevojčice. U Grandićima je 1910. u svibnju, u 51. godini ubijena udovica *Mathaea*, a iste je godine početkom rujna na *Pontieri* (Puntera), u 36. godini ubijen Gašpar.

Tab. 63. Uzroci smrti nesretni slučajevi 1909. – 1918., po spolu				
Uzroci smrti po abecedi	Ž	M	Ukupno	%
Ubojstvo (occisio)	1	1	2	0,3
Pad (cecidit)	1	1	2	0,3
Ugriz magarca (morsus asini)	1	0	1	0,15
Ukupno	3	2	5	0,75

Izvor: MU Pula, MKU Barban, HR – DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU 1917. – 1918.

U lipnju 1913., zbog ugriza magarca, preminula 11 godina stara *Fusca* iz Petehi. U veljači 1913. u Fumetima, slabovidni *Mathaeus* se pokliznuo i pao, što je dovelo do smrtnog ishoda. U Mavrićima je u listopadu 1916. preminula *Maria* stara 7 godina, a uzrok smrti je pad s drveta. (Tablica 63.).

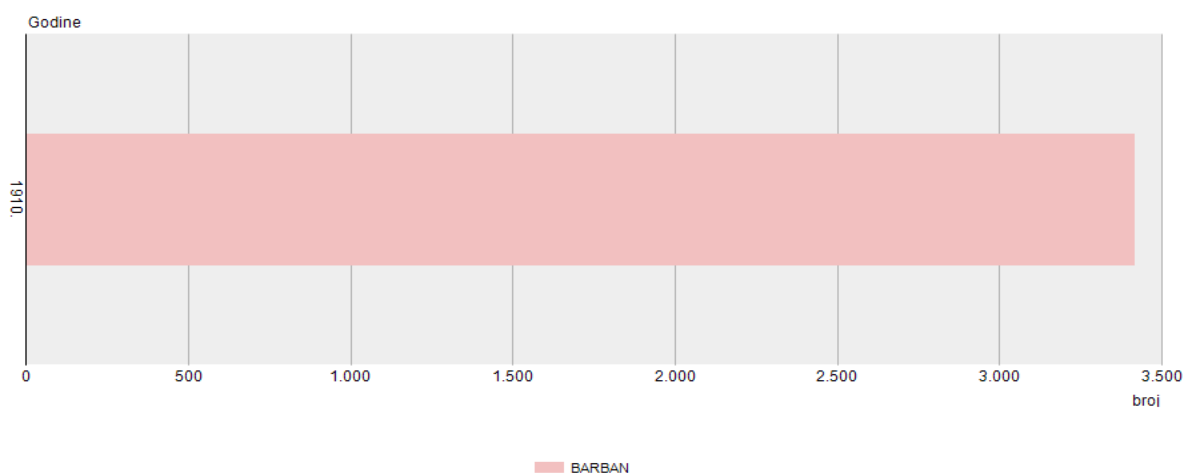
Možemo zaključiti da su mnogi uzroci upisani u MKU direktno ili indirektno doveli do smrtnog ishoda, a pokojnike su pogrebnom povorkom, koju su predvodili kapelani i kanonik, ispratili i pokopali na grobljima u Barbanu, Hreljićima, Skitači i Prnjanima.

3.7. Stopa mortaliteta 1910. na Barbanštini

Stopa mortaliteta na određenom području, u ovom slučaju na mikrolokaciji Barbanštini, može se izračunati samo za one godine za koje su dostupni podaci o broju stanovnika i broju umrlih. Shodno tome, nakon analize MKU te podataka državnog statističkog zavoda RH pristupilo se izračunu za 1910. godinu.

Graf. 32. Popis stanovništva na Barbanštini 1910.²¹²

Istarska županija - broj stanovnika po gradovima/općinama

Izvor: Državni statistički zavod²¹³

²¹² Izvor Državni statistički zavod RH, 13. 04. 2021.

²¹³ Državni zavod za statistiku (DZS), Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857. – 2001. <https://www.dzs.hr/> 24. 04. 2021.

Prema državnom statističkom zavodu RH, prema popisu iz 1910., na Barbanštini (bez Sutivanca) je ukupno živjelo 3.418 stanovnika, što se može pripisati i većem broju članova u obitelji, kao i češćem rađanju djece, usprkos visokoj smrtnosti dojenčadi. U MKU te godine upisana je 71 preminula osoba te stopa mortaliteta iznosi 20,7‰.²¹⁴ (Grafikon 32.). Sto godina kasnije, za razliku od istraživanog razdoblja, prema popisu stanovništva iz 2011. na području Barbanštine, uključivo sa Sutivancem, obitava 2.721 stanovnik, uglavnom su to nuklearne obitelji s manjim brojem članova, pogotovo djece.

Možemo zaključiti da s jedne strane s 246 upisa u MKU dominira slabost ili *debilitas*, a s druge, slijede respiratorne bolesti TBC (95), upala pluća (77), te astma (52), s ukupno 224 upisa. TBC kao zarazna bolest vrlo brzo usmrćuje one najkrhkije (lijek još tada nije pronađen), što nam pored ostalih zaraznih bolesti, nameće pitanje koliko je ustvari osoba preminulo od slabosti, na koji nemamo odgovora, samo pretpostavke na osnovi preminulih ostalih ukućana ili susjeda. Na to nas upućuje podatak o najviše preminulih od TBC u fertilnoj dobi (55), od toga od 15. – 19. godine preminulo je 13 (1,97%), a od 20. – 49. preminule su 42 (6,37%) osobe. Do 12 mj. starosti nema preminulih od TBC kao ni kod osoba starijih od 80< godina starosti, izdvajaju se još osobe starosti od 60. – 69. sa 16 preminulih.

Od ostalih uzroka smrti tu je svakako pandemija španjolske gripe u IV. kvartalu 1918. s 40 upisa u MKU. Po broju preminulih još se izdvaja vrućica (35) te staračka nemoć (28). Od zaraznih bolesti izdvajaju se babinja groznica (9) te ospice (9), zatim tifus (5), šarlah (4), malarija (4), difterija (3), ukupno 34 preminule osobe.

Zaključno na validnost uzroka smrti upisanih u MKU treba pristupiti s dozom kritičnosti zbog nedostatka zdravstvene skrbi i liječnika, te upisa na temelju klasifikacija iz 1906., a koje je vršila nestručna osoba na temelju vlastite procjene ili često dobivenih informacija od bližih ukućana. Zbog same činjenice o velikom broju smrti i životnoj dobi koja je najviše zahvaćena tj. dojenačka dob, upitno je što se krije iza slabosti ili *debilitisa*. Loši socioekonomski uvjeti formirali su i uzroke smrti, a stječe se dojam da

²¹⁴ $m = \frac{M}{P} \times 1000$ (umrli u tijeku godine podijeljeno s P (brojem stanovnika sredinom godine) x 1000; izračun opće stope mortaliteta prema A. Wertheimer-Baletić, *Demografija stanovništva i ekonomskog razvitka*, Informator, Izdavačka kuća Zagreb, 1973., 151.

je TBC i laički bila prepoznatljiva po svojim simptomima zbog svoje raširenosti kroz istraživano razdoblje na mikrolokaciji Barbanštini. Međutim, zbog deficita zdravstvene skrbi izostaje potvrda stručnog kadra, odnosno liječničke kompetencije.

Brojčano dominantni uzroci smrti kružili su u čitavom istraživanom razdoblju, neki su bili više izraženiji u fertilnoj i starijoj dobi, a neki su poput *debilitisa* svojstveni za najmlađu životnu dob kod koje je očita neprepoznatljivost i izostanak ostalih uzroka smrti .

Klimatski uvjeti, pogotovo hladnijih zimskih mjeseci, utjecali su na povećanu smrtnost kao i povećana komunikacija (pogotovo u ratnom razdoblju) među ljudima i zemljama za vrijeme haranja španjolske gripe koja se raširila skoro po čitavom svijetu pa i na Barbanštini. Nisu putovali samo ljudi već i s njima bakterije, zaraze i virusi. Neki su se udomaćili u nekim mikrolokacijama i istrebljivani su u skladu s napretkom medicine, međutim TBC je i pored uspješnog liječenja, danas, u modernom svijetu, jedan od uzroka smrti s najvećim mortalitetom.

Loši socioekonomski uvjeti vjerni su pratilac uzroka smrti i poveznica su s rezultatima smrtnosti na Barbanštini, a svjedoče o njezinom sporom razvoju kao ruralne, poljoprivredi orijentirane sredine, koja očito po pitanju zdravstva, obrazovanja, higijene i ekonomskog faktora nije bila dovoljno razvijena i snažna da od uzroka smrti zaštiti najosjetljivije već u prvim danima života.

4. KULTURA SMRTI NA BARBANŠTINI

Izvan crkvenih vrata, narod je nijansirao običaje vezane uz smrt. Kultura vezana uz nju oblikovala se kroz stoljeća unutar postojećih zajednica, obogaćivana migracijskim procesima novih doseljenika, unoseći prepoznatljivi pečat koji se protegnuo čak do današnjih dana. Smrt je uzbuđivala i pokretala čovječanstvo na opstanak pred mnogim nedaćama i pošastima kroz stoljeća postojanja. Ako su tonuli, najprije su odlazili najkrhkiji.

Bolesti su nažalost radile selekciju među ionako napaćenim stanovništvom koje nije dotukla ni glad ni suša ni siromaštvo. Ali bolesti i epidemije spuštale su ih na koljena. Mnogi su pokleknuli, a oni koji su ostali bili su sudionici pokojnikova opraštanja od svih patnji, učesnici u zadnjem činu, od pogrebne povorke do zemljane humke u kojoj se znakom križa obilježilo da je nečiji život skončao. Na prostranoj Barbanštini, iznad Raše, smrt nije birala po redu i starosti. Negdje se uvlačila polako i dugo kovala, a negdje je nenajavljeno i naglo gasila živote. Ako ide po redu, prvo bi trebali otići najstariji, ali nije uvijek tako. O tome nalazimo traga u MKU, ali i u sjećanjima koja će u ovom radu, iznijeti kazivači/ce o kulturi smrti i pogrebnim običajima, ono što su im u okviru usmene predaje kazivali njihovi stariji, onako kako je bilo 1909. – 1918. Zbog vrlo osjetljive teme, obzirom na dob kazivača/ica, kod postavljanja pitanja vodilo se računa da oni pripadaju dobnoj skupini 80<, čak preko 95 godina života.

Smrt kao dio svakodnevice na Barbanštini formirala je raspored obreda oko pokojnika, uključujući čitavu zajednicu, Znalo se sve kako treba postupati kad netko umre, prenosilo se to s koljena na koljeno, a neki su već i tada zapisali običaje kako je činiti, na koja pitanja treba odgovoriti.²¹⁵ Da je sve to dio kulture smrti u svojim kazivanjima potvrdit će kazivači/ce, motivirani/e željom da se ne zaboravi: Paškva Brunjak, Agneza Vale, Viktor Jakša, Ana Juran, Dušan Medančić i sada pokojni Emilio Bariša.

²¹⁵ Antun Radić je u svom djelu u 3. poglavlju „Smrt“, napisao sva pitanja vezana za *pripremu, mrtvaca u kući, ukop, žalovanje* te vezano uz *grobља*. A. Radić, *Osnova za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu*, II. izdanje, JAZU Zagreb, 1929., 64.

4.1. Kad škrenca malo zvono

Većinu stanovništva na Barbanštini činio je običan puk koji je svoj opstanak osigurao prevrćući zemlju motikom, baveći se i stočarstvom, živeći teško. Neimaština ih je oblikovala u ljude koji su opstajali od danas do sutra, nije bila velika razmaknica između veselja i smrti, lakše su podnosili teškoće u zajedništvu jer su razumjeli jedan drugoga i bili su životno povezani.²¹⁶

Kada je veliko crkveno zvono odjekivalo u podnevni sat, *a ki je tada ima uru je bija bogat*, težaci koji su radili na zemlji znali su da je podne, vrijeme objeda i odmora. Zvonilo je zvono i kad je grmilo²¹⁷, protiv tuče, ali kad je *zaškrencao*²¹⁸ malo zvono svi su se u selu pitali *ki je umrija?* Ako je umro odrastao muškarac zvonilo je tri, za ženu dva, za djecu jednom, ponekad i dva puta. U selu su prvo pomislili na one koji su bili bolesni i stariji, kojima je svećenik dao ulje posvećeno u crkvi. Ako je netko bio na samrti, zvalo se svećenika koji je nakon molitve i ispovijedi, prethodno umočenim palcem u sveto ulje, učinio znak križa na čelu teško bolesnog, umirućeg i time su svi grijesi bili oprošteni.

Kada je nastupila smrt, vijest se selom prenosila od usta do usta. Brzo se doznalo ime *kega* više ni. Najbliži susjedi prvi su priskočili pomoći. Sve što je trebalo pripremiti oko pokojnika nisu radili članovi obitelji, možda dalji rod, ali ukućani ne. Kako je bio običaj, uvijek se pazilo da netko obavijesti svećenika o smrti člana u dotičnoj obitelji, obično je to bio netko od roda, netko kome je to bilo lakše nego li najbližima.²¹⁹ I dok se u selu vijest o smrti širila usmenim putem, u Puli su izlazile novine *Naša sloga*, a nakon nje *Hrvatski list* u kojima su imućniji platili objavljivanje javne zahvalnice te osmrtnicom obavještavali o smrti bližnjih.²²⁰

²¹⁶ Kazivačica 1.: Paškva Brunjak rođ. 21. 04. 1935.

²¹⁷ U narodu bi rekli „Kampa la Martin“. Kazivačica 2.: Agneza Vale, rođ. 28. 01. 1926.

²¹⁸ Koga.

²¹⁹ Zazvonilo. Kazivačica 2. A. Vale.

²²⁰ Kazivačica 2., A. Vale.

²²⁰ Primjeri: *Naša sloga*, br. 2., 07. 01. 1909., *javna zahvala sestrične pokojne Franjice*; *NS* br. 10, 04. 03. 1909., obavijest o smrti župnika; *NS* br. 5, 04. 02. 1915., četiri obavijesti o smrti, jednog suca, jednog odvjetnika, jednog profesora i jednog bilježnika; *NS*, br. 16., 22. 04. 1915., *Javna zahvala*, dne. 14. 04. 1915., preminuo *posjednik i župan Ivan Ivić iz Gračišća*; *Hrvatski list*, br. 917. 25. 01. 1918., osmrtnica pok. *Hegvige Močnik*.

4.2. Odar u kući

U kući žalosti trebalo je sve pripremiti kako nalažu tadašnji običaji. Na pitanje sjećaju li se što su pričali njihovi roditelji o pripremama za pogreb pokojnika slijedili su odgovori kazivača/ca. Za vrijeme njihovih roditelja i u njihovo vrijeme nije se puno toga izmijenilo. Do pokopa preminuli je bio u vlastitoj kući, uglavnom male i od kamena. U prizemlju su bile konobe i gospodarski objekti, a na katu je obično bila kuhinja s ognjištem i jedna do dvije sobe za spavanje.²²¹ Siromašniji su živjeli u *podzemuljkama* sa slamnatim krovom.²²² Prostoriju namijenjenu za oprost s pokojnikom ispraznili bi od stvari. U selu su obično uvijek iste osobe spremale pokojnika za odar,²²³ bile su to uglavnom žene koje su ga oprale, prebrisale, obrijale, obukle ono što je najbolje imao.²²⁴ Stariji ljudi spremali su za smrt odijelo koje će na njega obući, a za lijes spremali su daske, imućniji su osigurali gotov lijes za života.²²⁵ Pokojniku se podvezivala brada i vezale se noge, a odvezivalo se prije stavljanja u lijes ili *kasu*. Morao je biti lijepo uređen.²²⁶ Kuća je postala kapelica u kojoj se složio odar na *mizi* (stolu) odnosno drvenoj škrinji, koja je inače služila za čuvanje robe, a na koju se polagao pokojni s nogama okrenutim prema vratima.²²⁷

*Dvi daske*²²⁸

(...)

Ivi Sveten je umrla šći Marija

Divojka od dvajset lit.

(...)

Svo selo već je ubaša

Dvi daske ni nideri naša.

Njih je iz starega poda izvadija,

Lipo ostruga i zgladija

I škrinju šćeri zgotovija

A kad je Marija iz kuće nestala,

Na podu je velika škulja ustala,

da svakega dana po koji put

Starega oca domišlja na siromaštvo i smrt.

Mate Balota

²²¹ P. Batel, „Pučki običaji na Barbanštini“, stručni rad, *Barbanski zapisi*, sv. 3., Zbornik radova znanstvenog skupa „Barban i Barbanština od prapovijesti do danas“, Općina Barban, 2015., 332.

²²² Kazivačica 3. A. Juran.

²²³ Mjesto u prostoriji kuće gdje će pokojnik biti položen.

²²⁴ Kazivačica 2., A. Vale.

²²⁵ P. Batel, 336.

²²⁶ Bio bi veliki grijeh da mrtvaca pokopaju zavezanih nogu. Vjerovalo se da kad dođe među svoje na drugi svijet da mora doći u novoj košulji i novim cipelama. Kazivačica 4., A. Juran.

²²⁷ Kazivačica 1., P. Brunjak.

²²⁸ M. Balota, *Na crvenoj istarskoj zemlji*, Čakavski sabor, Pula, O. Keršovani, Rijeka, Istarska naklada Pula, 1979., 107.

Uglavnom kad je pokojnik umro, u isto vrijeme od dasaka se slagala kasa, odnosno lijes. Neimaština je uzimala daske s plafona kuće, ako se nije moglo drugačije. Nekad bi i susjedi, ako su imali, donijeli dasku za lijes.²²⁹

*Lijes se nije moga kupiti. Pričali su da ih je u Bratulići
radio Mate Višković.*²³⁰

Ako je u kući bilo ogledalo pokrilo ga se tamnim platnom.

To je bilo za vrime (vrijeme) moje matere.

Kad je žalost u kući neka i ogledalo bude pokrito.

*I žene bi obukle crninu.*²³¹

Sakriveno ispod pregače žene su donosile dušice, malo ulja da gore pored pokojnika, grančicu ružmarina, svetu vodu iz crkve kada dođe svećenik da može poškopiti i prekrižiti preminulog.²³² Polegnut na odru pokrivenim bijelim suknom,²³³ posljednji je put dominirao prostorom u kojem je proveo život, sam ili s obitelji. Obično se određivalo ljude koji će cijelu noć čuvati njegovo tijelo.²³⁴ Dolaskom u kuću žalosti pružanjem ruke izražavala se sućut uz malo riječi, suosjećajući s bližnjima pokojnika.²³⁵ Na pitanje je li tko bio pored umrlog preko noći, na bdijenju, odgovor je bio slijedeći:

*Navečer je bilo čuvanje. Nije bilo obavezno davati saučešće kao danas,
bilo je dovoljno doći i biti pored preminulog.*²³⁶

Obično su žene pored lijesa svojim naricanjem spominjale sva dobra djela pokojnika koja je učinio dok je bio živ.²³⁷ Na pitanje o naricanju odgovor kazivačice je bio:

*Ako je umro suprug, žene su uz lijes o njemu naricale što su liplje znale, u
smislu kako je bia dobar i vridan, lipe njegove ruke, ostala je sama kako*

²²⁹ Kazivač 3., Viktor Jakša, rođ. 21. 01. 1935.

²³⁰ Kazivač 3., V. Jakša.

²³¹ Kazivačica 2., A. Vale.

²³² Kazivačica 4., Ana Juran, rođ. 24. 4. 1928.

²³³ Kazivač 3., V. Jakša.

²³⁴ P. Batel, 337.

²³⁵ M. Jambrišak, *O pristojnom vladanju u svim životnim prilikama. Rukovod za općenje u obitelji, u društvu i u javnom životu.*, Naklada knjižare I. Hartmana (Kugli i Deutsch), Zagreb 1896., 59.

²³⁶ Kazivačica 4., A. Juran

²³⁷ P. Batel, 336.

*kukavica. Muškarci nisu naricali. Djeca su bila kao ukopana, osjećala su tugu.*²³⁸

Žene obučene u crninu svojim naricanjem potvrđivale su težinu života koji je nalegao na njihova bremenita leđa.²³⁹ Do novog početka, muškarci su na reveru kaputa ili odijela nosili crnu traku ili crni gumb, dok su neke žene u crnini dočekale i svoju smrt.²⁴⁰

4.3. Put groblja

Udovica obučena u crnu odjeću vidno je slala poruku da je u žalosti, tu boju nosit će za vrijeme korote koja će kod mlađih udovica trajati godinu dana, kod starijih i duže, pa čak i do vlastite smrti. Udovac je nosio tamno odijelo koje je moga skinuti nakon šest mjesec.²⁴¹

Na pitanje kako su organizirali dan pogreba, sjećaju li se što su pričali njihovi roditelji, odgovori su bili dosta slični. Nakon što bi se svi iz sela u kući umrlog oprostili od njega, posljednji je ulazio svećenik i grančicom ružmarina natopljenog u svetoj vodi, učinio znak križa iznad preminulog te izmolio kratku molitvu uz suosjećanje s obitelji. Nakon svećenikovog izlaska, četiri muškarca iz kuće iznosila su poklopljeni lijes s preminulim.²⁴² Kazivač iz Hreljića na pitanje kako je bila organizirana povorka odgovorio je slično kao i ostali. Na čelu povorke isticao se križ crkve, nosio ga je stalno isti čovjek, to je bila čast. Zatim je slijedio nosač križa na kojem je pisalo ime i prezime umrlog s datumom rođenja i smrti. Taj križ ostavljao se na grobu. Svećenik je predvodio povorku do groblja. Muškarci iz sela hodali su ispred lijesa, u tišini i šuteći.²⁴³ Ako je groblje bilo blizu, kao u Hreljićima, četiri muškarca, uglavnom isti ljudi nosila su lijes na drvenim nosilima koja su imala drvene noge da se po potrebi mogu spustiti. Iza lijesa hodala je rodbina. Obično su žene iz obitelji u povorci naricale sve najbolje o svom

²³⁸ Kazivačica 2., A. Vale.

²³⁹ Kazivači 3. i 4.

²⁴⁰ P. Batel, 337.

²⁴¹ M. Jambrišak, 60.

²⁴² Kazivači 1.- 4. i 5. Dušan Medančić, rođ. 11. 04. 1922.

²⁴³ M. Jambrišak, 59.

pokojniku.²⁴⁴ U mjestu gdje je groblje bilo daleko,²⁴⁵ uvijek se našao netko s kolima i konjem, malo bogatiji *kmeti*,²⁴⁶ koji su prevozili lijes s preminulim.²⁴⁷

*Mati je spominjala Boriniće tamo livo, a malo bliže je bilo Goleševo, bilo je tu i malo selo Glavani, išli su pješice do tamo kad je ki umrija. U povorci prema Skitači, moja mati je znala povidati kako je tužan svit korača za tim vozom do groblja.*²⁴⁸

Kazivač V. Jakša imenovao je obitelj *Brgić* iz Manjadvorci, imali su konja i kola. Kad god je trebalo voziti nekog bolesnog u Pulu i kad je netko preminuo, oni su priskočili u pomoć.²⁴⁹ Dolaskom povorke do groblja u sklopu kojeg je bila i crkva, lijes s pokojnikom unosio se unutra, položili bi ga na kameni stol, ako ga je bilo. Svećenik je držao misu ili *mašu*. Nakon toga, povorka s lijesom krenula je prema ukopnom mjestu. Žene više nisu naricale, svećenik je izricao molitvu, dok su snažni muškarci spuštali lijes u raku, rukom je učinio znak križa i ubacio malo zemlje. Ostali su ga u tom postupku slijedili.

Nakon sprovoda, ako je pokojnik bio iz bogatije obitelji, članovi su u kući pokojnika imali objed, tzv. karmine, hrana se ponudila i siromašnima. Ako je preminuo siromah, nakon njegovog pogreba svi bi nešto donijeli u kuću žalosti, a mnogi bi se razišli svojim kućama. *Priča je moj otac da je oni put bilo teško živiti.*²⁵⁰ Na stolu bogatijih, u kući pokojnika nudila se juha, meso a kod ostalih ono što su imali ili što je netko donio iz sela.

Nakon pokopa bližnjeg, poštivala se korota, vidno žalovanje za pokojnima. Mlađe udovice nosile su crninu do godinu dana, a muškarci su se nakon korote od šest mjeseci mogli ponovno oženiti. Mjesto preminule suputnice uglavnom bi zamijenila

²⁴⁴ Kazivač 3. V. Jakša.

²⁴⁵ Sve do polovice 19. st. pokop se vršio u blizini ili unutar naselja, *gradskih jezgri*. (M. Priante, „Identitet pod arkadama. Mirogoj građanska nekropola“, u *Zbornik Dana Cvita Fiskovića VII*, ur. A. Marinković, A. Munk, Zagreb, Sveučilište Zagreb, Filozofski fakultet, Odsjek za povijest umjetnosti, 2018., 141.

²⁴⁶ Kazivač 6. Emilio Bariša, rođ. 23. 04. 1935.

²⁴⁷ *Kmeti su obrađivali svoju zemlju, bili su samostalni i bogatiji od ostalih u selu, nisu ovisili o vlasteli.* Kazivač 6. E. Bariša.

²⁴⁸ Kazivačica 2. A. Vale.

²⁴⁹ Kazivač 3. V. Jakša.

²⁵⁰ Kazivač 5. D. Medančić.

nova žena, obično osoba iz obitelji pokojnice. Za pokojnim roditeljima stroga korota trajala bi 6 mjeseci i popuštala svaka 3 mjeseca. Za vrijeme korote zabave i plesovi bili su zabranjeni.²⁵¹

4.4. Križ i humak

Ni teško umriti,

*Mučno je samo suzu u tužen oku viditi.*²⁵²

Pokapajući svoje mrtve, na grobljima se odražavao dotadašnji život pokojnika i njegove obitelji. Imućniji su imali velike kamene grobnice, ali našli su se tu i drveni križevi zabodeni u zemljane humke, brižljivo omeđene složenim kamenima. Groblja su ostala na istim mjestima generacijama, nastala u ritualima, mijenjajući svoj izgled kroz vrijeme, prilagođavajući ga potrebama zajednice, u susretu života sa štovanjem smrti. Monica Priante u svojim istraživanjima ističe da groblja nisu samo mjesto pokopa već i mjesto gdje se vraćaju živi da bi komunicirali sa smrću pokojnika.²⁵³

*Pokapanjem svojih mrtvih, kasnijim odlaskom na groblje nastojala se održati veza sa svojim precima na drugom svijetu.*²⁵⁴

Iskopana raka bila je spremna za pokojnika u koju su ga položila četiri jaka muškarca. Po pričanju kazivača, svećenik je posljednji put prekrizao poklopljeni lijes. Svi su prolazili pored i bacali šaku zemlje u raku. Na kraju su lopatama stvorili uzvišenje s utisnutim drvenim križ. Kasnije su, kako je tko mogao stavljali kamene ploče, spomenike ili je ostao drveni križ, podsjećajući da je tu netko pokopan s imenom i prezimenom.²⁵⁵

²⁵¹ M. Jambrišak, 60., Kazivači/ce od 1. do 6.

²⁵² M. Balota, *Na crvenoj istarskoj zemlji*, 11.

²⁵³ M. Priante, 138.

²⁵⁴ Kazivač 6. E. Bariša. O tome piše i D.A. Facchinetti u *O istarskim Slavenima*, Mathias Flacius, 2013., 51.-54.

²⁵⁵ Kazivači 1.-5.

Bogati se i na groblju poznaju²⁵⁶ Brgići iz Manjadvorci bili su imućni. Bile su dvije familije i imale su dvije velike grobnice (sl. 11.). Počeli su jih graditi još za vrime mojega oca.²⁵⁷

Na pitanje o pokopu djece na groblju, aktivnije su odgovarale kazivačice. Djecu su pokapali neposredno uz crkvu koja se nalazila na groblju.²⁵⁸

Dicu su zakapali oko crkve. Umiralo ih je čuda. Jedna žena imala je četvero dice, a bila je glad, tako je povidala moja mati. Išlo se delati u žurnadu²⁵⁹ za kilu krumpira. Bilo je slabo.²⁶⁰ Dica koja nisu bila krštena, u sklopu groblja bio je poseban dio zemlje za njih.²⁶¹

Imućniji su za svojeg života sazdali grobnicu za cijelu obitelj. Svatko je sam uređivao grob i oko groba. Groblje se nije plaćalo.²⁶²

Sl. 11. Grobnica obitelji Brgić u Hreljićima

Izvor: autorica.

²⁵⁶ Kazivačica 2. A. Vale.

²⁵⁷ Kazivač 3., V. Jakša.

²⁵⁸ Groblja imaju točno određeno mjesto gdje je tko pokapan, dakle *uređen unutarnji raspored*. J. Rugg, „Defining the place of burial: What makes a cemetery a cemetery?“ u *Mortality, Promoting the interdisciplinary study of death and dying*, sv. 5., izdanje 3, 2000., 259.

²⁵⁹Nadnica. *Ti moreš delati poli mene. Ču ti plaćati žurnadu*. M. Balota, *Tijesna zemlja*, Amforapress, Pula, 2002., 94., 330. Prema S. Bertoši to je „dan oranja“, mjera za površinu koja je iznosila 0,2 hektara. S. Bertoša, „Granice u Istri od prapovijesti do konca 18. st.“ Izvorni znanstveni rad u *Ekohistorija, Vol. XII, br. 12, 15-43, 2016.*, 30.

²⁶⁰ Kazivačica 4. A. Juran.

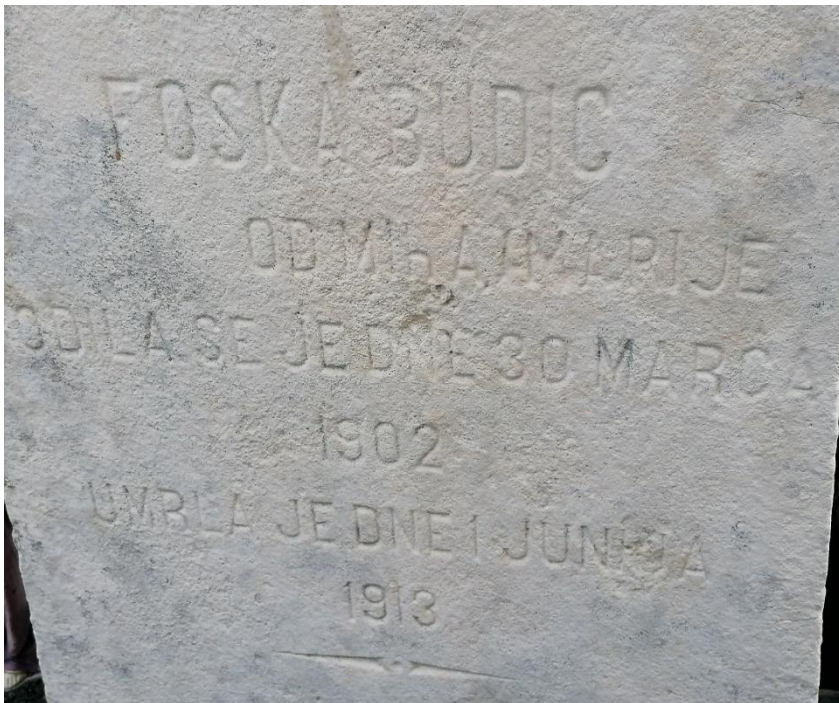
²⁶¹ Kazivačica 1. P. Brunjak.

²⁶² Kazivači 2. i 3.

4.5. Ime uklesano u kamenu

Kameni spomenici nicali su pored drvenih križeva, sadržavajući u epigrafima više od samog imena i prezimena, godine rođenja i smrti.²⁶³ I danas svjedoče o pojedinim preminulima 1909.-1918., o statusu, obitelji, tko podiže spomenik i sl.²⁶⁴ Početkom lipnja 1913. u Petehima je preminula *Fusca Budić*, rođena 30. ožujka 1902., kćerka *Michaelisa i Mariae Budić*. Pokopana je 03. lipnja, u 11. godini života na groblju u Prnjanima, a pogreb je predvodio kapelan *Dominico Linardić*. (Slika 12.).

Sl. 12. Nadgrobnni spomenik *Foske Budić* u Prnjanima.

Izvor: autorica, 19. 04. 2021.

U Belavićima je krajem lipnja 1917. preminula *Maria* udata za *Josephia Pliško*, rođena Brgić 06. studenog 1883. Pokopana je u Hreljićima, pogreb je predvodio kapelan *Aloysio Battisti*. (Sl. 13). Dana 3. veljače 1918. u Manjadvorcima je preminula *Fusca* udata za *Joannisa Pliško*, rođena 17. svibnja 1842. Pokopana je na istom groblju, a pogreb je predvodio isti kapelan.²⁶⁵ (Sl. 13.). I kazivači spominju svoje pokojne pretke. *Marija Perdez* rođena 09. travnja 1891. u Kuićima, umrla je od

²⁶³ Slike 12., 13. i 14. Autorica: S. Porubić Kukal.

²⁶⁴ M. Priante, 142.

²⁶⁵ MKU 1909.-1916., Matični ured Pula, DAPA Pazin, MKU 1917.-1918., Župni ured Barban.

španjolske gripe 29. 01. 1919., bila je prva supruga kazivačeva oca *Osipa Jakše*. Još su 3-4 žene umrle od španjolske gripe u Kuićima.²⁶⁶

Sl. 13. Nadgrobni spomenici *Marie Pliško* i *Foške Šegota* u Hreljićima.

Izvor: autorica, 18. 04. 2021.

Prvi muž Anine majke otišao je u Prvi svjetski rat i umro od tifusa. Poslije smrti prvog supruga, majka se preudala za njegovog brata, Aninog oca. Majka je rodila puno djece. Na kraju istraživanja kulture smrti na Barbanštini, iz usmene predaje iznjedrila su sjećanja na poginule vojnike na ratištima. Onako kako su pričali njihovi preci, sjetili su se, kao i Joso Defrančeski u svojoj knjizi, mnogih evakuiraca koji se nikada više nisu vratili na svoje ognjište. Iako trag o njihovim smrtima ne postoji u MKU, sjećanje na njih stapalo se u pričama i plamenu svijeća zapaljenih na obiteljskim grobljima, u okrilju čempresa na Barbanštini.²⁶⁷

4.6. Da se ne zaboravi

Povod Prvom svjetskom ratu bio je atentat u Sarajevu na prestolonasljednika Austro-Ugarske, Franju Ferdinanda 28. lipnja 1914.. Započeo je kao sukob AU i Srbije 28. srpnja 1914. godine. Početkom kolovoza 1914. prerastao je u europski sukob,

²⁶⁶ Kazivač 3. V. Jakša.

²⁶⁷ Kazivači/ce od 1. do 6.

nakon Njemačke objave rata Rusiji. Trajao je do 11. studenog 1918.²⁶⁸ Od Prvog svjetskog rata prošlo je preko 100 godina, a u istarskoj historiografiji na površinu su isplivala istraživanja o zatopljenim žrtvama rata, kako evakuiranog stanovništva 1915. iz južne Istre u logore po Austriji, Češkoj i Poljskoj, tako i vojno stradalih Istrana koji su ranjeni, zarobljeni ili poginuli kao pripadnici carsko-kraljevske vojske, na bojišnicama protiv srpske, ruske i talijanske vojske.

Obveza općeg novačenja proglašena je na temelju Zakona o ratnom stanju donesenog još 26. prosinca 1912. godine u Listu državnih zakona br. 236., a kojim se određuju prava i obveze stanovništva. Stupila je na snagu Uredbom Ministarstva za zemaljsku obranu donesenoj 28. srpnja 1914. godine. Vojno sposobni muškarci i Župe Barban, u životnoj dobi između 18. i 42. godine, poslani su 1914. na front da se bore za domovinu i kralja.²⁶⁹ *Novačeni su većinom u 97. pješadijsku regimentu sa sjedištem u Trstu, 5. domobransku regimentu u Puli te u ratnu mornaricu.*²⁷⁰ Samo područje Istre nije bilo poprište borbenog djelovanja, osim manjih operacija, ali je njezin geostrateški položaj s najvećom ratnom lukom i arsenalom smještenima u pulskom zaljevu itekako imao značenje u vojnom smislu za sam poluotok i šire.²⁷¹

Da je rat na kućnom pragu osjetilo je stanovništvo Barbanštine²⁷² i kroz evakuaciju djece, žena i osoba starije životne dobi.²⁷³ Početkom svibnja 1915. ulaskom Italije u rat na strani Atlante i nakon proglašenja Zapovjedništva pomorske utvrde Pula od 17. svibnja, kojim se nalaže evakuacija stanovništva južno od crte Barbariga – Vodnjan – Muntić – Valtura, za 6 dana, 23. svibnja 1915., slijedi nova zapovijed kojom i stanovništvo sjeverno od linije Barbariga – Vodnjan – Muntić – Valtura moraju napustiti

²⁶⁸Dukovski, D., 188., 192.

²⁶⁹ D. Mandić, *Istra u vihoru Velikog rata. Sudbina evakuiraca 1914. – 1918.*, nakladnik Susreti na dragom kamenu, biblioteka trag vremena, Pula, 2013., 16.-19.

²⁷⁰ Bader, A., Mišković, I., *Zaboravljeni egzodus 1915. – 1918.*, Zagreb, samo-izdanje, Tisak 2009.; R. Matijašić, D. Krmac, „Poginuli vojnici u Prvom svjetskom ratu prema službenom popisu gubitaka C.K. ministarstva rata (1914.-1918.).“, izvorni znanstveni rad, u *Barbanski zapisi*, sv. 6., Zbornik radova znanstvenog skupa „Barban i Barbanština od prapovijesti do danas“, Barban, 2018., 229. – 230.

²⁷¹ M. Dabo, M. Radošević, „Prilog bibliografiji o Prvome svjetskom ratu u Istri“, *U sjeni velikog rata: odraz ratnih zbivanja na život istarskoga civilnog stanovništva*, Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa održanog u Puli 13. – 15. listopada 2016., ur. M. Dabo, M. Radošević, Pula, 2019., 34.

²⁷² Područje Barbanštine prikazano na karti, pogledati sl. 14.

²⁷³ Odlaskom sa svog kućnog praga krenuli su put Mađarske, Češke i Moravske, mnogi su smješteni u logor Gmund u lošim uvjetima. Mnogi se iz njega nikad nisu vratili svojim kućama, preminuli su. J. Defrančeski *C i kr. Ratni logori 1914.-1918.*, Brnestr, 3. izdanje, Ližnjan 2015., 70., 141.

svoje domove. To se odnosilo i na područje Barbanštine. Stanovništvo je željezničkim kompozicijama krenulo prema odredištima u Austriji, Ugarskoj, Češkoj i Poljskoj. Za mnoge koji nisu imali sredstava za plaćanje najamnine izgrađeni su posebni logori u Gmundu, Brucku na Litvi, Wagni (Leibnitz).

Prve obitelji sa Barbanštine stigle su u logor Gmund.²⁷⁴ S vremenom uvjeti života postali su sve teži. U Wagni je završetkom 1914. i u prvoj polovici 1915. vladao tifus, umirala su djeca i stariji. Oni sretniji upućeni u Moravsku nisu morali prolaziti susrete sa smrću najmilijih, na način kao u najgorim logorima Wagni i Gmundu.²⁷⁵

Mnogi su dočekali povratak svojim domovima, počevši već od veljače 1916., do kraja 1918., posljednji evakuirci s teritorija ratne zone pomorske utvrde Pula vratili su se do veljače 1919. godine.²⁷⁶ Da zlo bude veće 1916. a pogotovo 1917. dočekala ih je suša i glad. Mnogi su se vratili zavijeni u crno, žalujući zbog *označenih i neoznačenih grobova poginulih vojnika u Karpatima, Galiciji, i Bukovini, Tirolu i na Soči.*²⁷⁷ Mnoge obitelji na području Barbanštine o njima mogu naći spomen imena i prezimena u *Popisu gubitaka ili Verlustliste*,²⁷⁸ za područje Istre, povjesničara, urednika, D. Krmca i R. Matijašića. (Tablice 64. – 68.). S područja Barbanštine, žrtve su se nizale od početka do kraja rata: 1914. 2 mrtva, 1915. upis mrtav kod 19 osoba, a 1916. ukupno 8, te 1917. ukupno 7 od toga 3 osobe s upisom poginuli, 3 preminuli i 1 s upisom mrtav te 1918. na popisu su 3 vojnika, od toga 1 poginuo i 2 preminula.

Vojnici s područja Barbanštine: *Verlustliste ili Popis gubitaka (1914. - 1919.)*²⁷⁹

Godine 1914. upisana su dva gubitka vojnika (Tablica 64.).

Tab. 64. Upis mrtav 1914.					
Prezime	Ime	Nr./str. u VL ²⁸⁰	Rođenje	Stanje	Datum smrti
Pišken	Johann	143/112	1889	Mrtav	18.-31. 10. 1914.
Trost	Jakob	143/113	/	Mrtav	08.-31. 12. 1914.

Izvor: MU Pula, MKU Barban, HR – DAPA, 1909. – 1916., ŽU Barban, MKU 1917. – 1918.

²⁷⁴ D. Mandić, 43. – 45.

²⁷⁵ A. Bader, 27., 47.

²⁷⁶ D. Mandić, 218. – 220.

²⁷⁷ R. Matijašić, D. Krmac, „Poginuli vojnici u Prvom svjetskom ratu, 231. – 232.

²⁷⁸ Sastoji se od niza 709 sveščića pod naslovom *Verlustliste*, koje je od 29. 08. 1914. do 29. 01. 1919. objavljivalo Carsko-kraljevsko ministarstvo rata.

²⁷⁹ D. Krmac, R. Matijašić, *Verlustliste ili Popis gubitaka (1914-1919.)*, Kopar, Histria, 2018.

²⁸⁰ Redni broj prema godini i mjesecu smrti i stranica u *Verlustliste ili Popisu gubitaka*.

Godine 1915. preminulo je 19 vojnika, odnosno 48,71 % od ukupno preminulih 39, najviše u ljetu i jeseni.

Tab. 65. Mrtvi 1915.					
Prezime	Ime	Nr/str u VL	Rođenje	Stanje	Datum smrti
Družeta	Matheo	154/119	1890	Mrtav	Veljača 1915.
Prčan	Martin	173/141	1892	Mrtav	18. 02. 1915.
Hrelja	Johann	181./122	/	Mrtav	Ožujak 1915.
Dobran	Anton	242/141	/	Mrtav	11.-20. 06. 1915.
Paus	Mate	232/134	1893	Mrtav	21.-30. 06. 1915.
Trošt	Ciril	239/140	/	Mrtav	11.-21. 06. 1915.
Batelj	Johann	268/152	/	Mrtav	Srpanj 1915.
Glavaš	Martin	558/293	1895	Mrtav	27. 07. 1915.
Liverich	Josef	246/144	1895	Mrtav	29. 06.-12. 07.1915.
Glowacz	Peter	309/165	1895	Mrtav	01. 03.-31. 07.1915.
Teković	Pasqualin	586/303	1877	Mrtav	14. 08. 1915.
Martinčić	Johann	286/158	1873	Mrtav	28.-31. 08. 1915.
Hrelja	Johann	307/164	/	Mrtav	10.-20. 09. 1915.
Persič	Michael	576/300	1894	Mrtav	22. 10. 1915.
Radma	Gregor	374/189	1897	Mrtav	23.-28. 10. 1915.
Machorowitsch	Johann	336/175	1873	Mrtav	11. 11. 1915.
Paus	Georg	367/186	1897	Mrtav	21.-29. 11. 1915.
Pereša	Adam	367/186	1893	Mrtav	21.-29. 11. 1915.
Gallebič	Anton	356/182	1876	Mrtav	24. 11.-02. 12. 1915.

Izvor: objavljeni podaci u *Verlustliste* ili *Popisu gubitaka*

Ne raspolaže se mjestom njihove pogibije, ali vrijeme se poklapa s *protu – ofanzivom na galicijskom bojištu i bitkom za Lemberg (Lavov)*, jedna od najtežih bitaka, a moguća je i *srpska bojišnica te Kras*.²⁸¹ (Tablica 65.).

Godine 1916. ukupno je 8 (20%) poginulih ili mrtvih vojnika s područja Barbanštine i to u lipnju, srpnju i kolovozu, što možemo povezati s bitkama na Soči

²⁸¹ R. Matijašić, D. Krmac, „Poginuli vojnici u Prvom svjetskom ratu, 244.

kada talijanska vojska probija obranu Austro-ugarske vojske i vodi se bitka za Goricu.²⁸² (Tablica 66.).

Tab. 66. Mrtvi 1916.					
Prezime	Ime	Nr/str u VL	Rođenje	Stanje	Datum smrti
Ronich (Rojnic?)	Johann	455/238	1895	Mrtav	31. 05.-24. 06.1916.
Čokan	Georg	576/299	1882	Mrtav	16. 06. 1916.
Vale	Johann	447/254	1891	Mrtav	03. 07. 1916.
Lakovič	Anton	491/263	1895	Mrtav	08. 08. 1916.
Pekica	Josef	493/265	1894	Mrtav	08. 08. 1916.
Rojnič	Jakob	576/300	1873	Mrtav	13. 08. 1916.
Kontosič	Matei	555/292	1895	Mrtav	16.-31. 08. 1916.
Brgic	Johann	428/221	1885	Mrtav	5. 9. 1916.

Izvor: objavljeni podaci *Verlustliste* ili *Popis gubitaka*.

Tab. 67. Poginuli - preminuli 1917.					
Prezime	Ime	Nr/str u VL	Rođenje	Stanje	Datum smrti
Ruba	Anton	571/298	1897	Mrtav	04. 03. 1917.
Rojnic	Johann	685/341	1879	Preminuo	18. 03. 1917.
Valle	Michael	626/318	1893	Poginuo	31. 08. 1917.
Viskovic	Alexander	644/326	1876	Preminuo	20. 10. 1917.
Trost	Martin	662/333	1899	Poginuo	24. 10. 1917.
Pataja	Pasqual	657/329	1882	Poginuo	10. – 30. 11. 1917.
Camlič	Johann	692/344	1871	Preminuo	24. 12. 1917.

Izvor: objavljeni podaci *Verlustliste* ili *Popis gubitaka*.

Od 7 upisa 1917., u kolovozu, listopadu te studenom i prosincu njih 5, od toga 3 poginula i 2 preminula, mogu se povezati sa krajem *sočanskih bitaka* i prodorom talijanske vojske *prema zapadu*.²⁸³ (Tablica 67.).

Od trojice vojnika s Barbanštine upisanih u *Popis gubitaka* za 1918., kao pripadnik Ratne mornarice, pred kraj rata preminuo je Pasqual Celijski i jedini je upisan u MKU, a uzrok smrti je sušica ili tuberkuloza, upisana kao *phthisis*.²⁸⁴ (Tablica 68.).

²⁸² Isto.

²⁸³ Isto.

²⁸⁴ U MKU Župe Barban, upisan je bez rednog broja 04. 06. 1918., kao legitimni sin *Matthae* i *Fuscae* Božac, ex Celić, star 18 godina, 2 mjeseca i 3 dana. MKU Župe Barban 1917. – 1949., br. 26.

Tab. 68. Poginuli-preminuli 1918.					
Prezime	Ime	Nr/str u VL	Rođenje	Stanje	Datum smrti
Tekovič	Matthias	673/303	1896	Poginuo	21.-31. 1. 1918.
Celija	Pasqual	695/345	1900	Preminuo	04. 06. 1918.
Matesič	Martin	701/348	1894	Preminuo	20. 06. 1918.

Izvor: objavljeni podaci *Verlustliste* ili *Popis gubitaka*.

Za 6 vojnika nije poznata godina rođenja i kod izračunavanja prosjeka godina starosti, ako pretpostavimo da su imali 18 godina, dobijemo za svih 39 poginulih prosjek 31,5 godina. Prema tome 1914. prosjek bi bio 21,5 godina, za jednog poginulog ne zna se godište. Godine 1915. prosjek bi bio 24,1 godina, za 5 poginulih ne zna se godište, a za 14, kojima je poznata godina rođenja, prosjek iznosi 26,3 godine. Za 1916. prosjek iznosi 27,2 godine, a za 1917. je 31,8 godina te za 1918. prosjek je 21,3 godine. Budući da u *Popisu gubitaka* nije upisana i starost žrtava te kod nekih je godina rođenja nepoznata, ovi prosjeci su izračunati okvirno i nisu apsolutni, budući da su novačenju bili podložni vojno sposobni već s 18 godina starosti. Možemo iščitati da su poginuli vojnici u dobi kada su najviše mogli pridonositi ekonomskom i gospodarskom razvoju Barbanštine kao i reprodukciji stanovništva. Najviše preminulih rođeno je 1895., njih 6, te rođeni 1893., 1894. i 1897., po 3 preminula. Prosjek svih umrlih istarskih vojnika je 35%, što je manje od 48,71% ukupno preminulih u 1915. godini s područja Barbanštine. Od 39 preminulih, kod 31 naveden je Barban kao mjesto rođenja, kod jednog, *prezimana Rojnić, navedeno je mjesto rođenja Rojni*. (Sl. 14.). *Kod ostalih 7 po prezimenu se može pretpostaviti da su rođeni na Barbanštini (Batelj, Dobran, Glavaš, Hrelja, Trošt) jer se ta prezimena mogu naći i u drugim mjestima u Istri.*²⁸⁵

Možemo zaključiti da pored upisa u MKU od 306 preminulih osoba muškog spola u istraživanom razdoblju, priključivanje broja poginulih i umrlih, upisanih u *Popis gubitaka*, dolazimo do povećavanja broja umrlih osoba muškog spola na 344 jer je samo jedna osoba ipak upisana u MKU, odnosno 697 osoba ukupno umrlih s područja Barbanštine kroz sada 2 izvora. Međutim statističke podatke ostavit ćemo na razini

²⁸⁵ R. Matijašić, D. Krmac, „Poginuli vojnici u Prvom svjetskom ratu, 239.

upisa u MKU, što je i predmet analize podataka prikazanih u 2. i 3. poglavlju, dok je istraživanje *Popisa gubitaka van MKU*, a u sklopu poglavlja o *Kulturi smrti*.

Povratak domovini!

Doša je dug i očekivan dan susreta i povratak iz tuđine svojoj Domovini, napuštajući austrijske hladne planine došli su u Sloveniju, u Maribor na štacijon. Bila je velika gužva povratnika. Rivali su se u prepune vagune, svi željni ča prije doći do svojega zavičaja. Kroz sve teškoće ke su pasali, došli su na zadnju stanicu u Vodnjan, od kuda su i pošli. Veselili su se svojem povratku na rodnu grudu. Prvi dojam kega su doživili, zatečeni su velikom sušom, vladala je glad, na kaplje se je koristila pitka voda, hiže su bile na propadanju, teze prazne, ni bilo goveda s kim bi brazdu zaorali. Pokle svih patnji našli su se na početku života. Dali su si truda, počeli su si uređivati hiže, teze i njive. Najteže njim je bilo čekati glase svojih živih ili o mrtvih, ki su bili po ratištima. Pokle gorkih suša, u Valića fameji su potekle suze radosnice: pet sini, pet vojniki, pod paljbom oružja, pobijedili su smrt i vratili su se na svoje staro ugnjište. Dočekala hi je starica mati. Otac njim je umra 1916., a rat je završija 1918. godine. Na veliku radost skupila se fameja moga dida Gašpara. Suosjećali su sa svima ke je ratni vihor zavija u crninu.²⁸⁶

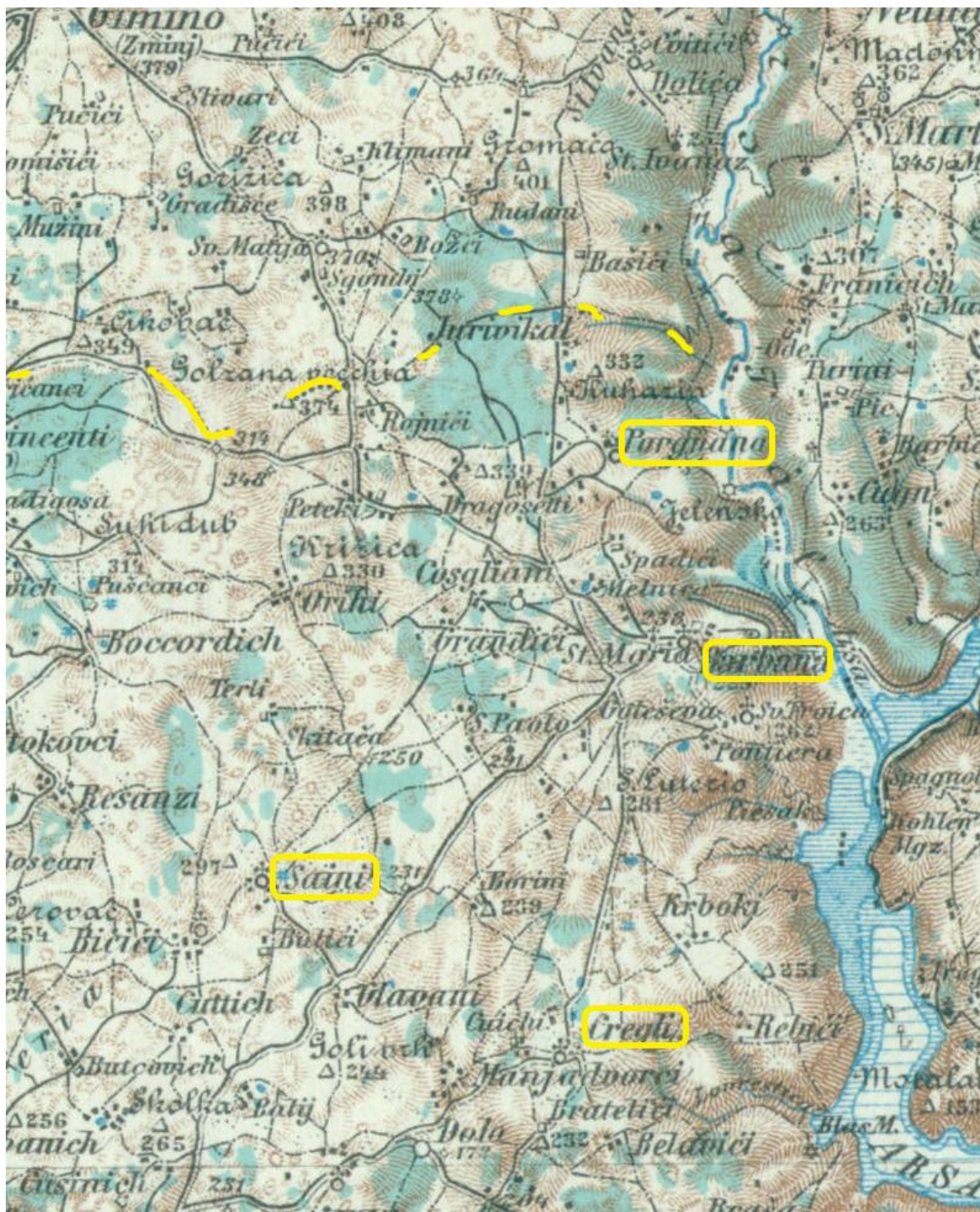
Autorica: Agneza Vale

Smrt je i nakon života povezivala živuće i preminule kroz ritual opraštanja, pogrebnu povorku i ukope te na taj način vraćala mrtve među žive kroz podignute spomenike i grobnice, sjećanja i ponavljajuće rituale kod slijedećeg preminulog. Sama kultura smrti nije bila podložna promjeni upravo zato što se je njegovala tradicija koja je iznikla iz naroda i prenosila generacijama. Da je tome tako potvrđuju ujednačeni običaji na čitavom području Barbanštine i samim time govore koliko je zajednica bila kompaktna i povezana, što je prepoznatljivo i danas. S istog tog područja mnogi su otišli u rat, međutim mnogi poginuli nisu pokopani na grobljima Barbanštine, a o njima su priče donijeli preživjeli te su opstale do danas, o čemu svjedoče kazivači/ce u svojim sjećanjima.

²⁸⁶ Agneza Vale, „ Povratak domovini“, utkala je na osnovu priča starijih ukućana sjećanja kako je ustvari bilo.

Ujedno nam kultura smrti otvara i nove izvore u istraživanju preminulih kao što je *Popis gubitaka* s podacima van MKU, a koji svjedoči o učešću muške populacije u Prvom svjetskom ratu gdje su bili izloženi njihovi životi. Od ukupno 39 poginulih upisanih u *Popis gubitaka*, samo jedan je upisan u MKU. To ostavlja otvorenim pitanje koliko je ustvari preminulih u istraživano razdoblju, a vrijeme će pokazati potrebu za pronalaskom možebitnih novih neistraženih izvora nastalih o Austro-ugarskoj monarhiji i u ovom slučaju razrješenje dobivenih rezultata smrti neznanih vojnika poginulih u Prvom svjetskom ratu s područja Barbanštine.

Sl. 14. Karta Istre, 1914.,²⁸⁷ područje Barbanštine, nazivi mjesta koji se nalaze u MKU te po kojima se mogu prepoznati prezimena vojnika koji se nalaze u *Popisu gubitaka*.²⁸⁸

²⁸⁷ Slika 14. Karta područja Barbanštine, fotografiju karte ustupila nasl. prof. M. Altić.

²⁸⁸ Istra, mjerilo 1:200.000, prema crtežu (snimanju) iz 1894. s promjenama, ispravljeno 1914., A. Branter.

Zaključak

Svojim geografskim položajem Barbanština je smještena na istočnoj strani istarskog poluotoka te osim upoznavanja s područjem kroz povijesna vrela, u radu je slijedio prikaz mortaliteta, kao prirodnom kretanju stanovništva, rezultatima dobivenim analizom upisa u MKU 1909.-1918. godine. Utvrđen je smrtni ishodi 659 osoba. Dobiveni rezultati nisu apsolutni o čemu svjedoče i smrtni ishodi upisani u MKK, s pojedinim podacima preminule novorođenčadi u prvim satima života te *Popis gubitaka*, tj. stradalih u Prvom svjetskom ratu. Na Barbanštini veličine 100 km², u kojoj je 1910. obitavalo 3.418 osoba, u cijelom istraživanom razdoblju, smrtnost je najveća 1918., a najmanja 1916. godine. U prvih 5 godina ukupno je preminulo 49%, u prosjeku 64 osobe godišnje. Smrtnost je najveća 1911., a najmanja 1913. god. U slijedećih 5 ratnih godina, preminulo je 51%, u prosjeku 68 osoba godišnje. Uslijed prisilne evakuacije stanovništva 1915., pred nadolazećim prijetnjama Velikog rata, gladi i kulminacijom suše 1917. te haranjem španjolske gripe 1918. s 40 preminulih, možemo zaključiti da je smrtnost za 2% veća u ratnim godinama.

Smrtnost je veća u klimatski nepovoljnijim hladnijim zimskim mjesecima. U mjesečnoj distribuciji umrlih, u istraživanom razdoblju vodeća je veljača. U prvih 5 godina, siječanj ima najveću smrtnost dok srpanj ima najmanju. U drugih 5 godina ratnog vihora, smrtnost je najveća u studenom, a najmanja u kolovozu. U cjelokupnom istraživanom razdoblju ukupno je preminulo 53% ženskog i 47% muškog spola. Kod oba spola smrtnost je najveća 1918., a najmanja je 1916. godine. U oba razdoblja više je preminulo osoba ženskog spola. U prvih 5 godina, od ukupno 321 preminule osobe, 164 je ženskog spola, a u ratnim godinama 189, od ukupno 338 preminulih.

Prema uzrocima s najvećom smrtnosti od ukupno preminulih izdvaja se slabost ili *debilitas*, te urođena i staračka slabost, tj. *marazam*. Više je preminulih u mirnodopsko vrijeme, ali u ratnom je 1918. s najvećom smrtnosti dok je 1916. s najmanjom. (13). Po spolu od slabosti je preminulo više osoba muškog spola. Ukupno je od 0 do 12 mjeseci preminulo 28,4 % dojenčadi. Od toga više ih je preminulo u mirnodopsko vrijeme te po spolu više muškog spola. Od 1. do 10. godine preminulo je 6,8% osoba, a od 11. do 14. godine nema smrtnog ishoda. U fertilnoj dobi preminule su dvije, a od 60.< umrlo je 9 osoba. S najvećom smrtnosti slijede i respiratorni uzroci.

Vodeća je tuberkuloza ili sušica, a koju je u svom radu A. Štampar²⁸⁹ opisao kao bolest dugog trajanja, više je preminulih u mirnodopskom razdoblju. Smrtnost je najveća 1912., a najmanja 1914. godine. Po mjesecima najmanja je u travnju, svibnju, srpnju i studenom. Kao uzrok smrti nije upisana u životnoj dobi od 0 do 12 mjeseci, te kod osoba starijih od 80< godina. Najviše je preminulih u fertilnoj dobi. Od ostalih respiratornih uzroka visok postotak ima i upala pluća te astma. Ukupno je od tuberkuloze, upale pluća i astme preminulo 34,2% (225 osoba) i ako tome dodamo slabost s 37,3% (246 osoba), to je ukupno 71,5% preminulih. Od ostalih uzroka smrti preminulo je 28,5% osoba.

Ako se prikazuju rezultati samo drugih 6 mjeseci 1918., španjolska gripa smrtonosnija je i od slabosti i od tuberkuloze, kao i od ostalih uzroka smrti. Pandemijskim širenjem, u kratkom vremenskom intervalu IV. kvartala, uzrok je smrti 40 osoba na području Barbanštine, upisanih u MKU do kraja 1918. godine. Tuberkuloza koju uzrokuje bakterija ima zajedničku poveznicu sa španjolskom gripom, uzrokovanom virusom, a to su brojnije žrtve s najjačim imuno-sustavom u dobi, od 20 do 40 – 49 godina starosti. Španjolska gripa s milijunskim žrtvama, iako u sjeni Prvog svjetskog rata i potpisivanju primirja u Versajskoj „Dvorani ogledala“ 28. 06. 1919., s Wilsonovim mirovnim uvjetima i Njemačkim negodovanjem, dala je lekciju o potrebi razvoja javnog zdravstva u službi čovječanstva. Ako povučemo paralelu s današnjim COVID-om 19, iskustvo korištenih mjera 1918. stiglo nas je u vidu zaštitne sekvencije te propusnica, a znanost će pokazati koliko je hipoteza recikliranja antigena u vrijeme španjolske gripe, spasila mnoge žrtve u današnjem svijetu od COVID-a 19.

S uzrocima smrti stvarala se njezina kultura kroz obrede i rituale opraštanja od svojih pokojnika, stanovništvo je slijedilo tradiciju svojih predaka, unoseći promjene u korak s vremenom i događanjima koja je nametnuo i ratni vihor. Arhitektura grobnica i

²⁸⁹ A. Štampar je za života obavljao mnoge dužnosti i aktivno zagovarao socijalnu medicinu te posvećivanje medicinskim potrebama malih ljudi. Uspio je bitno smanjiti pobol od zaraznih bolesti i opću smrtnost siromašnoga i neprosvijedenoga puka. Štampar je radio kao ekspert Higijenske organizacije Lige naroda, održavao predavanja diljem svijeta, rješavao probleme javnoga zdravstva Njegova definicija zdravlja (1926) - da je *zdravlje stanje potpunog fizičkog, psihičkog i socijalnog blagostanja, a ne samo odsutnost bolesti* i danas se poštuje.

http://www.arhiv.hr/Portals/0/Novosti/stampar_katalog-compressed.pdf pristupila 23. 09. 2021.

<http://dial-in.mef.hr/meddb/slike/pisac39/file1883p39.pdf> 23. 09. 2021.

kamenih spomenika onog vremena, svojim epigrafima i danas prenose povijest na dolazeće naraštaje o susretu i odnosu prema smrti. Tome su svjedoci i kazivači/ce koji/e su usmenu građu dobivenu od svojih predaka ovjekovječili/le kroz svoja sjećanja, potvrđujući kompaktnost zajednice u svojoj povezanosti u istim običajima od Barbana, Hreljića, Prnjana i Šaina, Međutim, njihova sjećanja potvrđuju i da mnogi vojnici i evakuirci nisu pokopani po običajima Barbanštine na svojoj rodnoj grudni, već su njihovi grobovi ostali u tuđini. O poginulim vojnicima s područja Barbanštine svjedoči *Popis gubitaka* ili *Verlustliste*. Od ukupno 39 preminulih, 1915. je umrlo 48,71%, po godištu najviše oni rođeni 1895. godine.

Sve gore navedeno upućuje na nisku razinu životnog standarda koji je rezultirao lošim zdravstvenim i higijenskim uvjetima života kao podlozi za razvoj raznih, najčešće zaraznih bolesti koje su u nedostatku zdravstvene skrbi, liječnika i lijekova uglavnom završavale smrtnim ishodom. Uslijed nedostatka prehrambenih namirnica do progresivne gladi slabio je imunitet pojedinca, a samim time i zajednice. Velika smrtnost dojenčadi najbolji je pokazatelj lošeg životnog standarda. Dolaskom rata mnogi su evakuirani. Oni koji su ostali, 1917. kažnjeni su sušom iz koje je proizašla glad i strah za živote djece od kojih su mnoga pronašla spas uglavnom u sjevernim dijelovima Hrvatske. Ti krajevi obilovali su dovoljnom količinom hrane te u sklopu *Središnjeg zemaljskog odbora za zaštitu porodica mobiliziranih i poginulih vojnika*²⁹⁰, kontroliranom akcijom *J. Šilovića, Đ. Basaričeka*²⁹¹ i mnogih drugih, udomila izgladnjele. Kraj rata, uz sve vojne žrtve po frontovima za interese Austro-Ugarske, te civilne žrtve u evakuaciji i one na kućnom pragu, obilježen je španjolskom gripom koja je poharala stanovništvo Barbanštine. I na kraju uzevši u obzir *Popis gubitaka*, kao dodatni izvor uz MKU, a kojim se broj umrlih i poginulih povećala ukupna smrtnost na 697 osoba te po spolu gotovo se izjednačila (Ž 189, M 188), zaključit ćemo da broj preminulih na području Barbanštine upisan u MKU do kraja 1918. nije konačan i apsolutan.

²⁹⁰ T. Bogdanović, *Društveno – gospodarske prilike Križevaca za vrijeme Prvog svjetskog rata*, Doktorski rad, Sveučilište u Zadru, Zadar 2017. , 136.

²⁹¹ Posebna pažnja bila je posvećena istarskoj djeci koja su zbog talijanskog zauzimanja Istre, duže vrijeme ostala u Hrvatskoj i time ojačala sponu između postojećih pokrajina. M. Kolar-Dimitrijević, „Deportacija istarske djece 1916. – 1918. u sjevernu Hrvatsku“, ur. M. Dabo, M Radošević, *U sjeni Velikog rata: odraz ratnih zbivanja na život istarskoga civilnog stanovništva*, Zbornik radova međunarodnog znanstvenog skupa, 13. – 15. 2016., Pula, , Istarsko povijesno društvo, povijesni i pomorski muzej Istre, Pula 2019., 303.

POPIS LITERATURE

IZVORI:

1. Matična knjiga umrlih Barban (1860-1916.), br. 49., Matični uredu Pula i DAPA (digitalizirani oblik).
2. Matična knjiga umrlih Barban (1917-1949.), br. 26., Župni ured Barban.
3. Matična knjiga krštenih (rođenih) Barban 1891.-1922. br. 1., Matični ured Pula.

Časopisi:

4. *Naša sloga*, br. 2., 07. 01. 1909.
5. *Naša sloga* br. 5, 04. 02. 1915.
6. *Naša sloga*, br. 16., 22. 04. 1915.
7. *Hrvatski list* br. 91., Pula 13. listopada 1915.
8. *Hrvatski list*, br. 810., Pula 10. listopad, 1917.
9. *Hrvatski list*, br. 917. 25. 01. 1918.

Kazivači/ce po rednom broju:

1. Brunjak, Paškva, rođ. 21. 04. 1935.
2. Vale, Agneza, rođ. 28. 01. 1926.
3. Jakša, Viktor, 21.01. 1935.
4. Juran, Ana, rođ. 24. 04.1928.
5. Medančić, Dušan, rođ. 11. 04. 1922.
6. Bariša Emilio, 23. 04. 1935.

Objavljeni podaci prema izvoru u:

Verlustliste ili Popis gubitaka (1914-1919.), Krmac, D., gl. ur., Matijašić R. ur., Histria, Kopar, 2018.

LITERATURA:

- Ancel, I., *Stambene prilike radnika u Zagrebu. Izvješće zagrebačke okružne blagajne za potporu bolesnika: za poslovnu godinu 1902.*, Zagreb, Naklada zagrebačke okružne blagajne za potporu bolesnika.
- Anić, Š., Klaić, N. i Domović, Ž., *Rječnik stranih riječi. Tuđice, posuđenice, izrazi, kratice i fraze*, Zagreb 1999.

- Anušić, N., *U sjeni Velikog rata, Pandemija španjolske gripe 1918. -1919. u sjevernoj Hrvatskoj: metodološki izazovi demografske analize*, Srednja Europa, Zagreb, 2015.
- Bader, A., Mišković, I., *Zaboravljeni egzodus 1915. – 1918.*, Zagreb, Tisak 2009.
- Balota, M., *Na crvenoj istarskoj zemlji*, Čakavski sabor, Pula, O. Keršovani, Rijeka, Istarska naklada Pula, 1979.
- Balota, M., *Tijesna zemlja, Roman iz istarskog narodnog života*, Amforapress, Pula, 2002.
- Bertoša, M. *Izazovi povijesnog zanata, Lokalna povijest i sveopći modeli*, Izdanje antiBarbarius, Zagreb, 2002.
- Bertoša, S., *Barban i Mletački Loredani, Život u pokretu ljudi i događaji*, Katedra Čakavskog sabora Pazin, Općina Barban, DAPA Pazin, Sveučilište Jurja Dobrile, Pula, 2015.
- Bogdanović, T., *Društveno – gospodarske prilike Križevaca za vrijeme Prvog svjetskog rata*, doktorski rad, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2017.
- Božić Bogović, D., *Rođenje, brak i smrt-stanovništvo južne Baranje u 18. stoljeću*, Grafika d.o.o. Osijek, Ogranak Matice hrvatske u Belom Manastiru, 2013.
- Cartwright, F.F., Biddis, M., *Bolest i povijest*, Naklada Ljevak d.o.o., Zagreb, 2006.
- Defrančeski, J., *C. i kr. Ratni logori 1914. – 1918.*, Brnestra, treće izdanje, Ližnjan, 2015.
- Doblanić, D., *Žrvanj života, Stanovništvo Savičente od početka 17. do početka 19. stoljeća*, Srednja Europa, Zagreb, 2017.
- Dukovski, D., *Ozrcaljena povijest: uvod u suvremenu povijest Europe i Europljana*, Leykam international, Filozofski fakultet u Rijeci, Zagreb, 2012.
- Facchinetti, D. A., *O istarskim Slavenima*, Mathias Flacius, 2013.
- Gelo, J., *Demografske promjene u Hrvatskoj od 1780. do 1981. g.*, Globus Zagreb, 1987.
- Grmek, M., D., *Bolesti u osvit zapadne civilizacije*, Zagreb, Globus, 1989.
- Jambrišak, M., *O pristojnom vladanju u svim životnim prilikama. Rukovod za općenje u obitelji, u društvu i u javnom životu.*, Naklada knjižare I. Hartmana (Kugli i Deutsch), Zagreb, 1896.
- Kirac, L., *Crte iz istarske povijesti*, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb, 1946.

- Krivošić, S., *Stanovništvo Dubrovnika i demografske promijene u prošlosti Dubrovnika*, Zavod za povijesne znanosti JAZU, Dubrovnik, 1990.
- Kolar, M., *Zbrinjavanje gladne djece u Hrvatskoj za Prvoga svjetskog rata*, Slavonski Brod, 2008.
- Mandić, D., *Istra u vihoru Velikog rata. Sudbina evakuiraca 1914. – 1918.*, nakladnik Susreti na dragom kamenu, biblioteka trag vremena, Pula, 2013.
- Mardešić, D. i suradnici, *Pedijatrija*, osmo, dopunjeno izdanje, ŠK, Zagreb, 2013.
- Marković, R., *Zarazne bolesti, Savjeti hrvatskom puku*, Tisak „Nadbiskupska tiskara“, Društvo sv. Jeronima, Zagreb, 1916.
- Matijašić, R., *Gospodarstvo antičke Istre*, ZN „Žakan Juri“, Pula, 1998.
- Mesihović-Dinarević, S. i suradnici, *Pedijatrija za studente medicine*, Sarajevo, 2005.
- Milotić, I., *Crkva u Istri: povijesna i kulturna baština*, Porečko-pulska biskupija, Pazin – Poreč, 2010.
- Milovan Delić, I., *Španjolska gripa 1918.-1919. u gradu Puli – socijalni aspekti mortaliteta od španjolske gripe i urbana anatomija pandemije*, doktorski rad, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Zagreb, 2013.
- Paronić, S., *Župa Barban u XIX st., Demografska slika kroz prizmu matičnih knjiga*, Srednja Europa, Zagreb, 2020.
- Orbanić, S., Žigant, A., *Zataj(e)na Istra, Imena naselja i rudina u hrvatskoj Istri, Inventar za povijesno sjećanje*, Korenika – Udruga za promicanje istarske tradicijske baštine, Pula, 2013.
- Paronić, S., *Logori smrti, Potresna stvarnost barbanskih i proštinskih „evakuiraca“ (1914. – 1918.)*, Geaidea, Pula, 2015.
- Pitamic, T., *Pedijatrija, udžbenik za škole za medicinske sestre*, Medicinska knjiga Beograd - Zagreb, 1971.
- Radetić, E., *Istarski zapisi*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1969.
- Radić, A., *Osnova za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu*, II. izdanje, JAZU Zagreb, 1929.
- Radošević, M., *Na krilima siromaštva*, Srednja Europa, Zagreb, 2015.
- Roderick, E., Mc. Grew, *Encyclopedia of medical history*, MACILLAN PRESS LTD, London and Basingstoke, United Kingdom, 1985.,

https://archive.org/details/encyclopediaofme0000mcgr_u2p1/page/342/mode/2up

- Rudelić, I., *Povijest medicine u južnoj Istri, u okviru svjetskih zbivanja*, Istratisak, Pazin, 1997.
- Šetić, N., *O povezanosti Istre s ostalim hrvatskim zemljama, Naša sloga 1870.-1915.*, Dom i svijet, Zagreb 2007.
- Štampar, A., *Niz pouka o zdravlju i bolesti*, Hrvatska nakladna zadruga, Tisak braće Kralj, Zagreb, 1912.
- *The decline of infant mortality in Europe 1800-1950, For National case studies*, edited by Corsini, Carlo A., Viazzo, Pier P., Florence UNICEF, Child development Centre, Institutio degli Innocenti, Florence, Italy, 1993.
- Wertheimer-Baletić, A., *Demografija stanovništva i ekonomskog razvitka*, Informator, Izdavačka kuća Zagreb, 1973.
- Wertheimer-Baletić, A., *Stanovništvo i razvoj*, MATE, Gospodarska misao, Zagreb, 1999.

ČLANCI I IZVJEŠĆA:

- Ancel, I., „Stambene prilike radnika u Zagrebu.“ *Izvješće zagrebačke okružne blagajne za potporu bolesnika: za poslovnu godinu 1902.*, Zagreb, Naklada zagrebačke okružne blagajne za potporu bolesnika.
- Altić, M., „Instrukcije za arhivare mapa – prva arhivistička uputa za specijalizirane arhive“, stručni rad, HDA, *Zavod za arhivistiku, pomoćne povijesne znanosti, filmologiju*, Zagreb, 2002.
- Batel, P., „Pučki običaji na Barbanštini“, stručni rad, *Barbanski zapisi*, sv. 3., Zbornik radova znanstvenog skupa „Barban i Barbanština od prapovijesti do danas“, Barban, 2015.
- A. Bazina i suradnici, „Uzroci perinatalne smrti u prijevremeno rođene djece“, stručni članak, *Gynaecol Perinatol*, 2007., Dječja bolnica Srebrenjak, Zagreb, Medicinski fakultet Split, 2007.
- Bertoša, M., „Pet pisama Petra Stankovića u rukopisnom fondu Accademije dei Concordi u Rovinju“, Izvorni znanstveni članak, *Barbanski zapisi*, sv. 2., Zbornik radova znanstvenog skupa „Barban i Barbanština od prapovijesti do danas“, Barban, 2014.

- Bertoša, S., „Granice u Istri od prapovijesti do konca 18. st.“ Izvorni znanstveni rad u *Ekonomska i Ekohistorija*, Vol. XII, br. 12, 15-43, 2016.
- Bertoša, S., „Iz crkvene prošlosti Barbana (16.-19. st.)“, *Croatica Christiana periodica*, Vol.28., No.53, izvorni znanstveni rad, Barban, 2004.
- Bolt, R. A., „Fundamental Factors in Infant Mortality“, *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Nov., 1921, Vol. 98, Child Welfare, Published by: Sage Publications, Inc. in association with the American Academy of Political and Social Science, Baltimor, Maryland,1921., <https://www.jstor.org/stable/1015038> 01.07. 2021.
- Buklijaš, T., Vekarić, N., „Mortalitet u Cavtatu 1825.- 1918.“, *Anali Dubrovnik* 36, Dubrovnik, 1998.
- Buršić Matijašić, K., „Toponimi gradina Barbanštine“, *Barbanski zapisi svezak 4*, Zbornik radova znanstvenog skupa „Barban i Barbanština od prapovijesti do danas“, Barban, 2016.
- Buršić, Matijašić, K., Matijašić, R., „Barban i Barbanština kroz povijest, Prstenac“ *Društvo Trka na Prstenac*, ur. Blažina, B., Barban, 2006.
- Cvetnić, Ž., Dugac, Ž., „Povijest tuberkuloze-od prvih zapisa do otkrića uzročnika, I dio“, *Veterinarska stanica*, Vol. 51 No. 4, Križevci, 2020.
- Dabo, M. Radošević, M., „ Prilog bibliografiji o Prvome svjetskom ratu u Istri“, *U sjeni velikog rata: odraz ratnih zbivanja na život istarskoga civilnog stanovništva*, Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa održanog u Puli 13. – 15. listopada 2016., ur. Dabo, M., Radošević, M., Istarsko povijesno društvo, Povijesni i pomorski muzej Istre, Pula, 2019.
- Daniel, T.,M., „The history of tuberculosis“, *Respiratory Medicine* 100, 1862–1870, Historical review, *Center for Global Health and Diseases, Case Western Reserve University School of Medicine*, Cleveland, USA, 2006.
- Duda, I. „Mi smo ovdje tek toliko. Izgubljeni stanovnici Pule 1910.-1948.“, u *Radovi Zavod za hrvatsku povijest*, 34-35-36, Zagreb, 2001.-2004.
- Friganović, M., „Stanovništvo općine Križevci“, *Geografski glasnik*, 52, Geografski odsjek, PMF, Sveučilište u Zagrebu, 1990.
- Gelo, J., »Kretanje ukupnog stanovništva Hrvatske.«, u: Gelo, J., Akrap A. i Čipin, I., *Temeljne značajke demografskog razvoja Hrvatske (Bilanca 20. stoljeća)*, Zagreb: Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti, 2005.

- Gelo, J., „Neke specifičnosti demografske tranzicije u Hrvatskoj“ u Zbornik sažetaka znanstvenog skupa *Demografija u Hrvatskoj*, ur. Akrap, A., Čišpin, I. i Gelo, J., Ekonomski fakultet Sveučilište u Zagrebu, Katedra za demografiju, 2012.
- Jelinčić, J., „Matične knjige župe Višnjan 1748.-1914.“, *Histria: godišnjak Istarskog povijesnog društva*, sv. 7, Pula, 2017.
- Kolar-Dimitrijević, M., „Deportacija istarske djece 1916. – 1918. u sjevernu Hrvatsku“, ur. Dabo, M., Radošević, M, *U sjeni Velikog rata: odraz ratnih zbivanja na život istarskoga civilnog stanovništva*, Zbornik radova međunarodnog znanstvenog skupa, 13. – 15. 10. 2016., Pula, Istarsko povijesno društvo, povijesni i pomorski muzej Istre, Pula, 2019.
- Kolar-Dimitrijević, M., „Doprinos Podravine prehrani Hrvatske u Prvom svjetskom ratu“, *Podravina, Volumen X, broj 19*, Koprivnica, 2011.
- Kolar-Dimitrijević, M., „Zbrinjavanje gladne istarske djece tijekom Prvog svjetskog rata u Križevcima i okolici“, *Cris: Časopis Povijesnog društva Križevci*, god. VIII, br. 1, 2006.
- Krmac, D., „Un'evenienza funesta della Grande guerra istriana: l'epidemia di morbillo nel campo profughi di Wagner (autunno 1915)“, *U sjeni velikog rata: odraz ratnih zbivanja na život istarskoga civilnog stanovništva*, Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa održanog u Puli 13. – 15. listopada 2016., ur. Dabo, M., Radošević, M., Pula, 2019.
- Krmac, D., Matijašić, R., „Poginuli vojnici s Barbanštine u Prvom svjetskom ratu prema službenom popisu gubitaka C. K. ministarstva rata (1914.-1918.)“, u *Barbanski zapisi*, sv. 6., Zbornik radova znanstvenog skupa „Barban i Barbanština od Prapovijesti do danas“, Barban, 2018.
- Martin R., „Prevention and treatment of respiratory distress syndrome in preterm infants“ in *Pathophysiology of respiratory distress syndrome*, UpToDate J. A. Garcia-Prats, M. S. Kim, urUpToDate, <http://www.uptodate.com> 24. 05. 2021.
- Matijašić, R., „Antičko naslijeđe u toponimiji Istre, Toponimi tipa -an, -ana u Istri i Dalmaciji“, *Histria Historica*, br.2, Pula, 1981.
- Milić, A., „Zbirka matičnih knjiga u Hrvatskom državnom arhivu“, *Arhivski vjesnik*, Vol. 60, No. 1, Zagreb, 2017.

- Milovan Delić, I., „Liječenje Španjolske gripe 1918. – 1919. u Pokrajinskoj bolnici u Puli: socijalna komponenta pandemskog bolničkog mortaliteta“, *Istra u Velikom ratu: glad, bolesti, smrt*, ur. Svoljšak, P., *Histria Colloquium V.*, Kopar, 2017.
- Milovan Delić, I., „Osnutak Družbe sv. Ćirila i Metoda za Istru“, Jurković, I. (ur.), *Bertošin zbornik: zbornik u čast Miroslava Bertoše, knj. 3, Pula – Pazin*, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Državni arhiv u Pazinu, 2013.
- Milovan Delić, I., „Španjolska gripa u južnoj Istri – osvrt na Marčanu“, u *Epidemične bolesti v Istri v 19. in 20 stoletju*, ur. A. Škrobonja, Kopar 2010.
- Milovan Delić, I., „Španjolska gripa 1918. – 1919. u Puli: urbana slika pandemije“, *Historijski zbornik, vol 73, No 2*, Sveučilište Jurja Dobrile, Filozofski fakultet Pula, 2020.
- Milovan Delić, I., „Vijesti o španjolskoj gripi u puljskom dnevniku Hrvatski list“, *Tabula 12*, Filozofski fakultet, Pula, 2014.
- Percan, A., „Barban i Barbanština u Franciskanskom katastru“, *Barbanski zapisi sv. 2.*, Zbornik radova znanstvenog skupa „Barban i Barbanština od prapovijesti do danas“, Barban, veljača 2014.
- Pliško, L., „Govor Barbanštine“, Knjižnica *Tabula, sv. 2*, Pula, 2000.
- Priante, M., „Identitet pod arkadama. Mirogoj građanska nekropola“, u *Zbornik Dana Cvita Fiskovića VII*, ur. Marinković, A., Munk, A., Zagreb, Sveučilište Zagreb, Filozofski fakultet, Odsjek za povijest umjetnosti, 2018.
- Puljizević, K., Kralj – Brassard, R., „Utjecaj modernizacije javnog zdravstva i obrazovanje žena na dojenačku smrtnost u Dubovniku krajem 19. i početkom 20. stoljeća“, *Anali Dubrovnik 56/2*, Dubrovnik, 2017.
- Rugg, J., „Defining the place of burial: What makes a cemetery a cemetery?“ in *Mortality, Promoting the interdisciplinary study of death and dying*, sv. 5., izdanje 3, 2000.
- Sakula, A., „Robert Koch: „Centenary of the Discovery of the Tubercle Bacillus“, 1882.“, *The Canadian Veterinary Journal, vol. 24, br. 4.* travanj 1983.
- S. Senjanin, „Zarazne bolesti i smrt djece u župi Đurđevac od 1912. do 1918. godine na temelju matičnih knjiga umrlih“, u *Podravina Volumen 17, br. 33*, Đurđevac, 2018.

- Trogrlić, S., „Jakov Cecinović-Barbanski župnik i kanonik (1917. – 1928.)“, *Barbanski zapisi, sv. 2.*, Zbornik radova znanstvenog skupa „Barban i Barbanština od prapovijesti do danas“, Barban, 2014.
- Vazquez-Espinosa, E., Lagana, C. i Vazquez, F., „The flue and the fiction literature“ in *Official Journal of the Spanish Society of Chemotherapy, Revista Espanola de Quinoterapia*, 2020., 298.
- Vekarić, N., Vranješ – Šoljan, B., „Početak demografske tranzicije u Hrvatskoj“, *Anali Zavoda za povijesnu znanost HAZU, No 47*, Dubrovnik, 2009.
- Vlahov, D., „Matične knjige u Povijesnom arhivu u Pazinu“, sv. 2-3, Povijesni arhiv Pazin, 1993.
- WHO, Izvještaj: *Global tuberculosis report 2020.*, ISBN 978-92-4-001313-1 (electronic version).
- Zavičajna knjiga Barban i Barbanština, ur. M. Kalčić, Izdavačka zajednica Čakavskog sabora, Pula, 1976.

ENCIKLOPEDIJE:

- *Medicinska enciklopedija*, ur. Šercer, A., Grmek, M. D., Zagreb, sv. 1., Jugoslavenski leksikografski zavod, 1967.
- *Medicinska enciklopedija*, gl. ur. Šercer, A., Grmek, M. D., Zagreb, sv. 2., Jugoslavenski leksikografski zavod, 1967.
- *Medicinska enciklopedija*, gl. ur. Šercer, A., Grmek, M. D., Zagreb, sv. 3., Jugoslavenski leksikografski zavod, 1968.
- *Medicinska enciklopedija*, gl. ur. Šercer, A., Grmek, M. D., Zagreb sv. 4., Jugoslavenski leksikografski zavod, 1969.
- *Medicinska enciklopedija*, gl. ur. Grmek, M. D., Fišter, V., Zagreb sv. 6., Jugoslavenski leksikografski zavod, 1970.
- *Medicinska enciklopedija, Dopunski svezak*, gl. ur. Grmek, M. D., ur. Fišter, V., Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb 1974.

INTERNET:

- Film: „Spanish flu a warning from history“, objavljen 30.11. 2018., <https://www.cam.ac.uk/research/news/spanish-flu-a-warning-from-history>, 24. 04. 2021.

- Državni zavod za statistiku (DZS), popis stanovništva 2011., <https://www.dzs.hr/> 19. 04.2021., 18. 06. 2021.
- https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/full/2018_07_61_1265.html 16.05.2020., 18.06.2021.
- <http://istra.lzmk.hr/clanak.aspx?id=205> 12. 02. 2021.
- <https://tz-barban.hr/barban-2/> 12.i 13. 02. 2021.
- <https://www.smrikve.com/istria/books/smrikve/places/east-istria/barban/p-t-1095.html> 13.02. 2021.
- <https://barban.hr/povijest/> 18. 02. 2021.
- <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=14510> 13. 2. 2021.
- http://casopis-gradjevinar.hr/assets/Uploads/JCE_65_2013_1_67-79_Kasteli.pdf 13. 02. 2021.
- <http://www.istria-culture.com/> 13.02.2021.
- https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/336069/978924001313_1-eng.pdf?sequence=1&isAllowed=y 01. 04. 2021.
- <http://proleksis.lzmk.hr/59141/33> 01. 04. 2021.
- <http://www1.udel.edu/flt/faculty/aml/CrossLorraine.html> 08. 05. 2021.
- <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/336069/9789240013131-eng.pdf?sequence=1&isAllowed=y> 01. 04. 2021.
- <https://simptomi.rs/bolesti/9-pulmologija-bolesti-pluca/1429-primarna-tuberkuloza> 02. 04. 2021.
- <https://www.zdravobudi.hr/clanak/epidemiologija/pneumonija-upala-pluca-2-18752> 04. 04. 2021.
- <https://proleksis.lzmk.hr/9704/> 04. 04. 2021.
- <https://www.zzjzdnz.hr/hr/zdravlje/prevencija-zaraznih-bolesti/823> 04. 04. 2021.
- <https://kardiomedika.com/vodena-bolest-otoci/> 10. 04. 2021.
- <https://www.synlab.hr/mozdani-udar/> 10.04. 2021.
- <https://www.plivazdravlje.hr/aktualno/clanak/16052/Angina.html#21115> 11. 04.2021.
- <http://www.msd-prirucnici.placebo.hr/msd-prirucnik/infektologija/gram-pozitivni-bacili/difterija> 11. 04. 2021.
- <https://www.healthline.com/health/typhus> 11. 04. 2021.
- <http://www.zzjzpgz.hr/nzl/4/rahitis.htm> 11. 04. 2021.

- <https://proleksis.lzmk.hr/?s=Reumatizam> 11. 04. 2021.
- <https://www.istrapedia.hr/hr/natuknice/125/austro-ugarska-monarhija> 12. 04. 2021.
- <https://www.starapovijest.eu/sudenice-u-grckoj-mitologiji/> 12. 04. 2021.
- <https://proleksis.lzmk.hr/10258/> 27.04. 2021.
- <https://spolnozdravlje.hr/clanak.php?id=12363> 27. 04. 2021.
- <https://www.istrapedia.hr/hr/natuknice/283/pazinska-knezija> 18. 05. 2021.
- https://archive.org/details/encyclopediaofme0000mcgr_u2p1/page/342/mode/2up 28.04. i 30.06.2021.
- <https://www.jstor.org/stable/1015038> 01.07. 2021.
- <http://www.klub-susacana.hr/revija/clanak.asp?Num=58-59&C=9> 15.07.2021.
- <https://www.unicef-irc.org/publications/32-the-decline-of-infant-mortality-in-europe-1800-1950-four-national-case-studies.html> 01.06. i 27.07. 2021.
- <https://www.lag-juznaistra.hr/barban> 11. 09. 2021.
- http://www.arhiv.hr/Portals/0/Novosti/stampar_katalog-compressed.pdf pristupila 23. 09. 2021.
- <http://dial-in.mef.hr/meddb/slike/pisac39/file1883p39.pdf> 23. 09. 2021.

PRILOZI: fotografije i slike geografskih karata Istre

Slika 1. Karta Istre 1911., područje Barbanštine; arhiva Altić, M.

Autorica slijedećih fotografija Porubić Kukul, S.

2. Velika Vrata, 16. st.
3. Mala Vrata, 18. st.
4. Loža kaštela obitelji Loredan, 16. st.
5. Crkva sv. Nikole i sv. Jakova, Barban.
6. Crkva sv. Antuna Opata, Barban.
7. Crkva Majke Božje od Zdravlja, Hreljići.
8. Crkva Majke Božje od Oranice.
9. MKU 1860. – 1916., Barban.
10. MKU 1917. – 1949., Barban.
11. Grobnica obitelji *Brgić*, Hreljići.
12. Nadgrobnni spomenik *Foške Budić* u Prnjanima.
13. Nadgrobnni spomenik *Mariae Pliško* i *Foške Šegota*, Hreljići.

Slika 14.: Karta Istre 1914., područje Barbanštine; arhiva Altić, M.

SAŽETAK

Demografija smrtnosti i kultura smrti na Barbanštini 1909.–1918.

Nakon povijesnog upoznavanja s gradićem Barbanom i Barbanštinom, u radu slijedi prijelaz na demografiju smrtnosti imenovanog područja te kulturu smrti. Analiza matičnih knjiga umrlih Barbanštine rezultirala je prikazom ukupnog broja umrlih kroz godine i mjesece 1909.-1918. Ujedno je prikazana usporedba dva razdoblja, mirnodopskog (1909.-1913.) s ratnim godinama (1914.-1918). Analizom su utvrđene spolne i dobne strukture preminulih, pogotovo fertile i starije dobi te s naglaskom na dojenačku dob kao pokazatelja socioekonomskih prilika i životnog standarda određene zajednice, u ovom slučaju mikro sredine. Obrađeni su svi uzroci smrti i istaknuti najprisutniji, ali i svi ostali, pružajući podatak od kojih bolesti i simptoma je umiralo stanovništvo na području Barbanštine. Oni su ključ najveće i najmanje smrtnosti, osobito u godinama prisilne evakuacije, gladi, suše te epidemije španjolske gripe. Naglasak je na tuberkulozi kao svezremenomj bolesti. Ako se izuzme slabost kao uzrok s najvećom smrtnosti kod dojenčadi, smrtnost od tuberkuloze najveća je kroz istraživano razdoblje i prisutna u svakoj životnoj dobi, slijedi je upala pluća te astma, što upućuje na veliku prisutnost respiratornih uzroka smrti. Istraživanje španjolske gripe kao uzroka smrti s kratkim vremenskim trajanjem pandemijskog širenja u drugoj polovici 1918. rezultiralo je zaključkom da je u ona u toj godini smrtonosnija od ostalih uzroka. Na same uzroke nadovezuje se usmena predaja povezana s kulturom smrti, pogrebima i pogrebnim običajima. Kazivači/ce su svojim sjećanjem u rad utkali/le usmenu predaju (građu) njihovih roditelja i starijih. Na kraju, da se ne zaboravi, izdvojen je popis poginulih vojnika u Prvom svjetskom ratu s područja Barbanštine, a *Popis* se ne nalazi u matičnim knjigama umrlih Župe Barban, već u *Popisu gubitaka* (1914-1919.) odnosno u *Verlustliste*, glavnog urednika D. Krmca i urednika R. Matijašića.

Ključne riječi: Barban i Barbanština, matične knjige umrlih 1909.-1918. župe Barban, demografija smrtnosti, kultura smrti Barbanštine, pogrebni običaji Barbanštine, *Verlustliste* ili *Popis gubitaka*.

ABSTRACT

Demography of mortality and culture of death in Barban region 1909.-1918.

After a historical introduction with town of Barban and the Barban region, this thesis is followed by a transition to the mortality demographics of the named area and a culture of death. Analysis of the death registers of the Barban region resulted in a presentation of the total number of deaths through the years and months 1909. to 1918. At the same time, a comparison of the two periods is shown, peacetime (1909.-1913.) with the war years (1914.-1918.) They were determined by analysis of gender and age structures of the deceased, especially fertile and elderly, and with an emphasis on infancy as an indicator of socioeconomic opportunities and living standard of certain communities, in this case micro environments. All causes of death have been addressed and most present are highlighted, but also all the others, providing information on which diseases and symptoms population was dying from in the Barban area. These are the key to the highest and lowest mortality, especially in the years of forced evacuation, famine, drought, and the Spanish flu epidemic. Emphasis is on tuberculosis as all-time disease. If frailty is excluded as the cause with the highest infant mortality, mortality from tuberculosis is highest through researched period and present at every age, followed by pneumonia and asthma, which indicates the large presence of respiratory causes of death. Research of Spanish flu as a cause of death with a short duration of pandemic spread in the second half of 1918. resulted in the conclusion that in that year this was more deadly than all the other causes. On causes themselves a verbal tradition is associated with the culture of death, funerals and funeral customs. The narrators used their memory to weave oral tradition into the work (material) of their parents and elders. In the end, so it is not forgotten, a list of fallen soldiers in World War II from Barban region has been isolated, and *The List* is not found in the registers of the deceased of the Parish of Barban, but in *The List of losses (1914-1919.)*, that is in *Verlustliste* by editor-in-chief D. Krmac and editor R. Matijašić.

Keywords: Barban and Barban region, registers of the deceased of the Parish of Barban in 1909-1918., demography of mortality, the culture of death of the Barban region, the funeral customs of the Barban region, the Verlustlist or The List of losses.